

T.C.
NIĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

TÜRK BASININDA AZERBAYCAN (1930-1950)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Süleyman Sami PEKER

Niğde
Aralık, 2020

T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

TÜRK BASININDA AZERBAYCAN (1930-1950)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Süleyman Sami PEKER

Danışman : Prof. Dr. Hamdi DOĞAN
Üye : Prof. Dr. Nevzat TOPAL
Üye : Dr. Öğretim Üyesi Haşim ERDOĞAN

Niğde
Aralık, 2020

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Türk Basınında Azerbaycan (1930-1950)” adlı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiği ve çalışmanın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım./.../2020

Süleyman Sami PEKER

Aralık, 2020

ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Hamdi DOĞAN danışmanlığında Süleyman Sami PEKER tarafından hazırlanan “Türk Basınında Azerbaycan (1930-1950)” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Araştırmaları Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tarih: .../.../...

JÜRİ :

Danışman : Prof. Dr. Hamdi DOĞAN

Üye:

Üye:

ONAY

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun Tarih vesayılı kararı ile onaylanmıştır.

Tarih: .../.../...

ÖN SÖZ

Çalışma Azerbaycan'ın 1930-1950 yılları arasında Türk basınındaki yerini incelemektedir. Çalışmada Türkiye'nin Azerbaycan hakkındaki tutumunun, basındaki yansımalar üzerinden ortaya konulması amaçlanmıştır. Osmanlı Devleti ile başlayan Azerbaycan ilişkileri Türkiye Cumhuriyeti'nde de devam etmiştir. Türk halkı Azerbaycan konusunda hassasiyet göstermiş, Türkiye'de yayımlanan gazetelerde bu konuya yer vermiştir. Çalışmada Cumhuriyet, Hâkimiyet-i Milliye, Akşam, Yeni Gazete, Ulus, Vakit, Kurun, Tanin gazetelerinin ilgili dönemleri incelenmiştir. Yapılan gazete ve arşiv incelemeleri ile Azerbaycan hakkında Türk basınından hareketle Türkiye'nin Azerbaycan ve bölgede yaşayan Türk toplulukları hakkındaki tutumu ve politikası ortaya konularak Azerbaycan meselesinin daha iyi anlaşılması hedeflenmiştir. Ayrıca çalışma sonunda Azerbaycan ve bölgede yaşayan Türk topluluklarının 1930-1950 yılları arasında içerisinde bulunduğu ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal olaylar ortaya konularak elde edilen bu bilgiler dâhilinde günümüze ışık tutması hedeflenen bir husus olmuştur.

Bu süreçte bilgisi, tecrübesi ve değerlendirmeleriyle her zaman desteklerini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Hamdi DOĞAN'a teşekkür ederim. Ayrıca bu günlere gelmemde büyük emeği olan dualarını üzerimden bir an bile eksik etmeyen babam Hasan PEKER, annem Nafiye PEKER ve kıymetli eşim Feyzanur PEKER'e teşekkür ederim.

Süleyman Sami PEKER

Aralık, 2020

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK BASININDA AZERBAYCAN (1930-1950)

PEKER, Süleyman Sami
Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hamdi DOĞAN
Aralık 2020, 96 sayfa

1930 ile 1950 yılları arasında Türk Basınında Azerbaycan konusu çalışılmıştır.

Birinci bölümde 1930 ve 1940 yılları arasında Azerbaycan hakkında yayınlanan gazete haberlerine yer verilmiştir. Bu haberler kültürel, sosyal ve siyasi haberler olmak üzere üç kısımda incelenmiştir. Genel olarak Azerbaycan'ın Sovyet işgali altında ki durumu ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise 1940 ve 1950 yılları arasında Azerbaycan hakkında yayınlanan gazete haberlerine yer verilmiştir. Yine bu haberler kültürel, sosyal ve siyasi haberler olmak üzere üç kısımda incelenmiştir. Bu kısımda ise Sovyetler, İran ve Türkiye ilişkileri arasında Azerbaycan'ın genel durumu ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Azerbaycan, Basın, Gazete, Sovyetler

**ABSTRACT
MASTER THESIS**

Azerbaijan in Turkish Press (1930-1950)

**PEKER, Süleyman Sami
Department of Eurasian Studies
Supervisor: Prof. Dr. Hamdi DOĞAN
December 2020, 96 pages**

In this paper, the subject of Azerbaijan in the Turkish press between 1930-1950 studied.

In the first chapter, the newspaper reports about Azerbaijan published between 1930-1950 is included. These news have been analyzed in three different sections as cultural, social and political. In general, the situation of Azerbaijan under the occupation of Soviet Russia has been examined.

In the second chapter, the newspaper reports about Azerbaijan published in between 1940-1950 are included. Again, these news have been analyzed into three different sections and as cultural, social and political. In this chapter, the situation of Azerbaijan in terms of the relationships between Soviets, Iran and Turkey has been examined.

Keywords: Turkey, Azerbaijan, Press, Newspaper, Soviet Russia

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
GİRİŞ	1
1. AZERBAYCAN HALK CUMHURİYETİ.....	1
2. SOSYET İŞGALİ ALTINDA AZERBAYCAN'DA GENEL DURUM	3
2.1. Eğitim ve Din	3
2.2. Kültür ve Ekonomi.....	5
BİRİNCİ BÖLÜM.....	7
1. 1930-1940 GAZETE HABERLERİ	7
1.1. Sosyal Haberler.....	7
1.2. Kültürel Haberler	11
1.3. Siyasi Haberler	30
İKİNCİ BÖLÜM.....	40
1. 1940-1950 GAZETE HABERLERİ	40
1.1. Sosyal Haberler.....	40
1.2. Kültürel Haberler	42
1.3. Siyasi Haberler	48
SONUÇ.....	85
KAYNAKÇA	87
EKLER.....	89
ÖZ GEÇMİŞ.....	96

GİRİŞ

1. AZERBAJCAN HALK CUMHURİYETİ

1917 Bolşevik İhtilâli'nden sonra Tiflis'te Türkler, Gürcüler ve Ermeniler'in katılımıyla Kafkasya'nın idaresini eline alan milletvekillerinin kurduğu hükümetin dağılması üzerine Azerbaycan temsilcileri Azerbaycan Millî Şûrası'nı oluşturmuş, başkanlığına ise Mehmet Emin Resulzâde getirilmiştir. Azerbaycan Millî Şûrası ise 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilân etmiş ve Mehmet Emin Resulzâde devlet başkanlığına seçilmiştir. Bakü işgal altında olduğundan Gence devletin başkenti ilân edilmiştir. Haziran 1918'de Orta Avrupa devletlerinin katılımıyla Kafkasya meselelerinin görüşüleceği düşünülen konferansta Azerbaycan'ı temsil etmek üzere İstanbul'a giden Mehmet Emin Resulzâde, burada yabancı devletlerin ileri gelenleriyle temas kurarak Bakü'nün işgalden kurtarılması için teşebbüslerde bulunmuştur.¹ Devletin evvela askeri güce ihtiyacı vardır. Çünkü Çarlık Rusya siyaseten Azerbaycan'dan uzun bir süre asker almamış ve halk askeri yeteneklerini kaybetmiştir.² Feth Ali Han başkanlığındaki hükümet bu sebeple Osmanlı Devleti ile bir antlaşma yapmıştır. Antlaşma gereğince Osmanlı Devleti bölgeyi emniyet altına almak amacıyla Kafkas İslam Ordusunu görevlendirmiştir.³

Mehmet Emin Resulzâde'ye göre Azerbaycan Cumhuriyeti 3 temel esas üzerine kurulmuştur. Bunlar ulusal egemenlik, özgürlük ve eşitliktir.⁴ Azerbaycan'ın yazılı anayasası olmamasından dolayı özgürlükler ve siyasi haklar meclisin ve hükümetin çıkardığı yasalarla ifade edilmekteydi. Mehmet Emin Resulzâde'nin ifade ettiği özgürlük esasına verilecek en güzel örnek; Azerbaycan Halk Cumhuriyetinde 1919 yılında kabul edilen seçim yasasında meclisi, cinsiyet gözetmeksizin gizli oyla

¹ Yavuz Akpınar, "Resulzade , Mehmed Emin" , *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul , 2008. , s. 5.

² Dilara Mehmetoğlu, "Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin Kuruluşunda (1918-1920) Mehmed Emin Resulzade'nin Rolü", Yüksek lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2004, s. 89.

³ Ziya Musa Buniyatov, "Azerbaycan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1991, c.4, s.320.

⁴ Mehmetoğlu, a.g.e. ,s. 88.

doğrudan halk seçer ifadeleridir.⁵ Geçici başkent Gence’de parlamento toplanarak devletin bölge ve idare kuruluşlarını yapılandırmış ve kısa bir süre içerisinde tarihte ilk defa bir Müslüman-Türk devleti cumhuriyet rejimiyle ve tam manasıyla bir hukuk devleti olarak kurulmuştur.⁶

Bağımsızlıkla beraber sıkıntılarda baş göstermiştir. Komşularla güzel bir başlangıç yapılmamıştır. İran hemen bu cumhuriyeti protesto etmiştir⁷. Mart 1920’de İran ile dostluk antlaşması yapılmış ve İran Azerbaycan’ı tanıyarak kısa süre içerisinde birçok alanda işbirliği yapılmıştır⁸. Gürcüler ve Ermenilerde ülke sınırlarındaki bazı bölgelerde hak talep etmiş ve Ermeniler saldırılar düzenleyip acımasız bir tavır sergilemiştir. Siyasi işlerin yanı sıra ekonomi de farksız değildir. Bütçe ve vergi sistemi tam anlamıyla oluşturulmamıştır. Para basma makinası olmadığı için yeni banknotlar piyasaya çıkaramamış ve ödeme sisteminde bozukluklar meydana gelmiştir⁹.

Zengin petrol yataklarından dolayı Azerbaycan’ın bağımsız bir cumhuriyet olması başta Rusları, İran’ı ve İngiltere’yi rahatsız etmiştir. Bolşevik destekli Ermenilerin vahşi tavrının önüne geçilememiş ve Osmanlı Devletiyle yapılan antlaşma gereği Osmanlı Devletinden yardım istenmiştir. Nuri paşa 8500 askerle Azerbaycan’a girip Bakü’den Bolşevikleri çıkarmıştır. Yaklaşık bir buçuk ay sonra imzalanan Mondros Mütarekesi gereği Osmanlı Devleti bölgeden çekilmiş ve İngilizler Bakü’yü işgal etmiştir. Bu sıkıntılar arasında Azerbaycan’ın bağımsızlığı 27 Nisan 1920 yılında Sovyet kızıl ordusunun işgali ile son bulmuştur¹⁰.

Tarihe Azerbaycan tarihinin en kara günü olarak geçen 27 Nisan 1920’de Azerbaycan Devleti tarihe karışmıştır. Büyük emeklerle kurulan ve ayakta tutulan bağımsız cumhuriyetin hazin sonu Mehmet Emin Resulzâde’yi çok derinden

⁵ Rovshan Ganiyev, “Siyasal Özellikleri Ve Devlet Yapısı Açısından Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (1918-1920)”, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004, s. 46.

⁶ Mehmetoğlu, a.g.e. , s. 87.

⁷ Mehmetoğlu, a.g.e. , s. 89.

⁸ Ganiyev, a.g.e. , s. 64.

⁹ Mehmetoğlu, a.g.e. , s. 90.

¹⁰ Aynur Baba-Zada, “Türkiye Azerbaycan Diplomatik İlişkiler: 1918-2014”, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2017, s.11.

etkilemiştir. Devletinin yıkılmasında Bolşevik askerleri kadar yerli komünistlerin de rolü olduğunu söyleyen Mehmet Emin Resulzâde, hiç affetmediği bu insanlar için “bari komünist de olsa bağımsız bir Azerbaycan kalsaydı” şeklinde sitemde bulunmuştur.¹¹

2. SOSYET İŞGALİ ALTINDA AZERBAYCAN’DA GENEL DURUM

1930 yılından itibaren Azerbaycan’ın Sovyetler dışındaki devletlerle münasebeti kesilmiştir. Bölgedeki aynı kültürü paylaşan cumhuriyetlerin statüsü Stalin’i rahatsız etmiştir. Stalin bu durum karşısında tek bir Sovyet milleti oluşturma siyasetini devreye sokmuştur. Özellikle Türk kelimesi yerine Azerbaycanlı kelimesinin kullanılmasına ehemmiyet vermiştir. Halkı bastırmak için insanlar terör suçlarından yargılanmış, isnat edilen suçlar Azerbaycan Türkleri için özellikle Pantürkizm, Panislamizm ve Milliyetçilik olmuştur. Bu siyasi temizlikten asıl amaç önemli mevkilerdeki boşalan yerlere Türkçülük fikrine düşman olan, Azerbaycan’ın Özgürlüğüne ve Türklerin birliğine önem vermeyen kişilerin getirilmesidir. Ayrıca Sovyet politikaları bunlarla sınırlı kalmamıştır. Azerbaycan’da halk eğitim, sağlık, gıda gibi imkânlardan kısmen mahrum bırakılmıştır. Tarihi değerleri çarptırmak için Marksist dünya görüşüne sahip Sovyet tarihçiler görevlendirilmiştir. Yazım faaliyetleri durdurulmuş yazarlar tutuklanmıştır.¹²

2.1. Eğitim ve Din

İşgalle birlikte Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Halk Komiserliği tarafından Halk Eğitim Komiserliği kurulmuştur. Komiserlik tarafından eğitim ve kültür faaliyetleri denetim altına alınıp okullarda din ve dini değerlerle alakalı her şey yasaklanmıştır, Azerbaycan mili kimliğini deformasyona uğratarak ortadan

¹¹ Sebahattin Şimşir, “Mehmet Emin Resulzade’ye Göre 27 Nisan 1920 Azerbaycan İşgali”, Yeni Türkiye, Temmuz-Ağustos, c. 1, sy. 16, s. 1205.

¹² Namig Mahmudov, “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin Yıkılışından Sonra Azerbaycan Rusya İlişkileri”, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006, s.13-15.

kaldırmak için Türk ve Türkçe kelimeleri milliyetçi söylem barındırıyor bahanesiyle kaldırılıp yerine Azerbaycan ve Azerbaycanlı kelimeleri kullanılmaya başlanmıştır.¹³

Musavatçıların okullardaki çocuklara milli ve dini değerleri öğretmek için varını yoğunu ortaya koydukları ve okullardaki öğretmenlerin bu değerleri öğrencilere aşıladıklarını söyleyerek, Komünist Partisi'nin 10. Kurultayı'nda okullardaki milliyetçi unsurları temizlemek, göz önünde olan Musavatçıları sınır dışı etmek gibi kararlar almışlardır. Bunun üzerine üniversitedeki hocalar müsavatçılıkla suçlanarak okuldan atılmıştır. Birçok genç türlü bahanelerle eğitimden mahrum edilmiştir. Okullar Komünist Fırkası idaresine girmiş ve okutulan dersler komünist düşünceye göre yeniden şekillenmiştir. İlk, orta ve yüksekokullara yalnızca işçi çocukları alınmış diğerleri atılmıştır.¹⁴

Sovyet eğitim sisteminde 1930 yılına kadar okullarda politeknik model uygulanmıştır. Okullarda öğrencilerin küçük bir kısmını kapsayan öğrenci teşkilatı kurulmuştur. Öğrenciler 3 modele ayrılmıştır. Bunlar yaş guruplarına göre; 8-10 yaş Ekim çocukları, 10-14 yaş Piyonerler, 15 yaş üstü Komsomolar (Genç Komünistler) dir. Bu öğrencilerin komünist partisiyle sıkı ilişkileri vardır. Okullardaki dersler Komünist fikri aşlamak için kullanılıp özellikle tarih derslerinde Sovyetler Birliği ve Rusya tarihi anlatılarak komünist toplum bilinci oluşturulmuştur.¹⁵

Dini konularda yaptırımlar çok daha sert olmuştur. Allahsızlar Cemiyeti kurularak ateist propagandalar yapılmıştır. Ateizmi aşlamak için okullardaki eğitimcilere 3 aylık kurslar açılarak dinsizlik eğitimi verilmiştir.¹⁶ Allahsızlar Cemiyeti'nin görevi 3 başlık altında toplanmıştır. Bunlar:

- 1- İşçi ve köylüleri ateizm çatısı altında bir araya getirmek.
- 2- İşçi ve köylüleri dini hurafelerden uzak tutmak

¹³Nuray Porsuk, "Azerbaycan'da Uygulanan Sovyet Politikalarına Karşı Mehmet Emin Resulzade'nin Fikirleri ve Faaliyetleri (1920-1955)", Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2019, s.21-24.

¹⁴ Songül Ünal, "Sovyet Rusya'nın Kuzey Azerbaycan Politikası "Odlu Yurt" Mecmuasına Yansınlar (1929-1931)", Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir, 2018, s. 101-105.

¹⁵Alper Alp, "Azerbaycan'ın Sovyetleştirilmesi", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004, s.106-107.

¹⁶ Elçin Neciyev, "Azerbaycan'ın Sovyetler Tarafından İşgali ve Baskı Siyaseti (1920-1937)", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s.108.

3- Materyalist dünya görüşünü oluşturmak.¹⁷

Bu görevler doğrultusunda dini kitapların basımı yasaklanmıştır. Bütün Kuranlar toplanıp yakılmıştır. Camiler, kiliseler ve sinagoglar kapatılıp hastane, ambar, sinema ve kulüp gibi yerlere çevrilmiştir.¹⁸ Din karşıtı tutum hızlanmıştır. Bu cemiyete bağlı kurslar açılmıştır. Aydınlar, komsomolar ve işçiler dolgun maaşlarla köylülere Allah'ın olmadığını anlatmak için görevlendirilmiştir. Din görevlilerini açığa çıkarmak için kendilerine sadık imamlar bulmuşlardır. Dinsizlik adına onca faaliyet yürüten Sovyetler her türlü çabaya rağmen emellerinde muvaffak olamamışlardır.¹⁹

2.2. Kültür ve Ekonomi

Sovyetler kültürel alandaki işgale ilk olarak alfabeyi değiştirerek başlamıştır. Arap alfabesi yerine Latin alfabesinin kullanılması ilk olarak 1922 yılında başlamıştır. Yeni alfabeğe uyum sağlanması için resmi evraklar Latin alfabesiyle kabul edilmeye başlanmıştır. 1924 yılında ise kamu kurum ve kuruluşlarında Latin alfabesi zorunlu hale getirilmiştir. Devamında ilköğretime yeni başlayanlara Latin alfabesiyle eğitime başlanmıştır. Ayrıca okuma yazması olmayanlar içinde Latin alfabesini öğrenmeleri için kurslar açılmıştır.²⁰ Alfabenin değiştirilmesinden asıl amaç Azerbaycan'ın Türk dünyasıyla ilişkisini kesmektir. 1928 yılına kadar kullanılan Arap alfabesi açılan kurslar ve okullar sayesinde resmen kaldırılıp tamamen Latin alfabesine geçilmiştir. Ancak Türkiye'nin de aynı zamanda Latin alfabesine geçmesi Stalin'i rahatsız etmiştir. Bu durumdan dolayı Stalin 10 yıl sonra Latin alfabesini de kaldırarak Rus Kril alfabesine geçilmesini emretmiştir.²¹

Edebiyat alanında ise onca baskıya rağmen yazarlar ve şairler milliyetçiliğe geniş yer vermişlerdir. Sovyetler, Komünist Partisinin edebiyatta attığı adımlarda Komünist ideolojiyi yaymakta başarısız olmuşlardır.²² Fakat sinemayı etkin bir propaganda aracı olarak kullanmışlardır. Filmler komünist partisinin isteğine göre

¹⁷ Neciyev, a.g.e. , s.220.

¹⁸ Ünal, a.g.e. , s.114.

¹⁹ Neciyev, a.g.e. , s.220-222.

²⁰ Alp, a.g.e. , s 102-103.

²¹ Ünal, a.g.e. , s109-110.

²² Alp, a.g.e. , s.105.

yapılmıştır. Sosyalist düzeni, Bolşevik devrimini konu alan film ve belgeseller yapılmıştır. Filmler belli konularda sınırlı tutulmuş ve sanatçıların çoğu mesleğini icra edememiştir. Sinemada bu baskıcı tutumdan nasibini almış birçok film yayınlanmamış ve konu kısıtlamalarından dolayı yeni senaryolar gün yüzüne çıkarılamamıştır.²³

Azerbaycan da Sovyet işgaliyle birlikte ormanlar, yer altı kaynakları kamulaştırılmıştır. Kamulaştırma iyi üretim yapan fabrikalarla devam etmiş akabinde petrol şirketlerinin çalışması durdurulup petrol ürünleri de devletin tekeline girmiştir.²⁴ Ekonomik alandaki yaptırımlar toprakların devletin malı olmasıyla devam etmiştir. Sovyet hükümeti “kolçomak” yani zorba olarak nitelendirdiği güruhu köylülerin temsilcisi olarak görevlendirmiştir. Sınıfsal ayrıştırma siyasetiyle zorbalar zamanla güçlenerek köylülerin arazilerine el koymuş ve evlerini zapt etmişlerdir. Böylece köylüler daha da fakirleşirken zorbalar zenginleşmişlerdir. Köylü ve arazi sahiplerinin ürettiği ürünler zorla ellerinden alınmıştır. Sonrasında bu durum aşırı tepkiye yol açmış ve Lenin “nep” adıyla oluşturduğu yeni iktisadi siyaseti devreye sokmuştur. Bu uygulamayla köylü bir nebze nefes alabilmiştir. Sovyetler baskıcı ziraat politikasında halkın ekeceği ürüne kadar karışmıştır. Sulak ve verimli arazilerde her şey yetişebilecekken sadece pamuk ekilmesine izin vermiştir. Ayrıca Azerbaycan konumu gereği önemli bir ticaret noktasıdır. Bu sebeple halkın zenginleşmemesi için ticaret yolları engellenmiştir. Ülkenin en önemli yer altı zenginliği petroldür ancak petrolün yanı sıra bakır, demir, mermer, tuz gibi önemli madenlere de sahiptir. Özellikle petrol Sovyetler için önemli bir ticaret kaynağı olmuştur. Rus petrolünün yarısından fazlasını Azerbaycan petrolü oluşturmaktadır. Sovyetler petrolden ciddi bir gelir kaynağı oluşturmuştur. Hak sahiplerinin tepkilerini azaltmak içinde sattıkları petrolden %5 gibi komik bir rakamı hak sahipleri arasında pay etmişlerdir. Yani Azerbaycan halkının tüm imkânları yıllarca bu şekilde sömürülmüş ve halk fakir kalmaya mahkûm edilmiştir.²⁵

²³ Meftune Dadaşova, “Sovyet Dönemi Azerbaycan Sineması”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2019, s.16.

²⁴ Neciyev, a.g.e. , s 227-228.

²⁵ Ünal, a.g.e. , s. 79-96.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1930-1940 GAZETE HABERLERİ

Bu bölümü sosyal, kültürel ve siyasi haberler olmak üzere 3 başlık altında değerlendirip 1930-1940 yılları arasında Türk basınındaki Azerbaycan hakkında yapılan haberleri derledik. Bu dönemde haberlerin büyük bir çoğunluğunu sanat, dil ve Azerbaycan coğrafyasındaki Türk boyları oluşturmaktadır. Türkiye’de bulunan müzikhol ve çeşitli derneklerde düzenlenen eğlence ve programlara Azerbaycanlı saz üstatlarının, operatların ve tiyatrocuların sahne aldığı özellikle belirtilmiştir. Azerbaycanlı sanatçıların başarılı olmalarının sebebi ise Sovyetlerin Azerbaycan’da uyguladığı politikayla alakalıdır. Sovyetler Azerbaycan halkını bilinçli olarak sanata yönlendirmiş ve siyasi meselelerden uzak tutmak istemiştir.

Haberlerde Türk dili yoğun olarak işlenmiştir ve Azerbaycan’la olan dil birliği sürekli olarak anlatılmıştır. Özellikle Azerbaycan’ın Latin alfabesine geçmesiyle birlikte neşredilen eserlerin karşılıklı olarak daha kolay anlaşıldığı ifade edilmiştir. Fakat Stalin’in Kiril alfabesi dayatmasıyla birlikte basınımda dil uyumsuzluğunun arttığı haberleri de yer almıştır.

Çeşitli sebeplerle Azerbaycan’da kalamayan soydaşlarımızın göç ettiği ilk yer Türkiye olmuştur. Ülkemize gelen soydaşlarımızın Konya ve nüfusu az olan illerimize yerleştirildiği anlatılmıştır. Ayrıca ülkemize yerleşen soydaşlarımız burada çeşitli dernekler kurup Azerbaycan hakkında birçok yayın neşretmişlerdir.

Bunun dışında Azerbaycan’da bulunan Oğuz boyları hakkında bilgiler verilmiştir. Yakın bir zamanda Ermeni işgalinden kurtulan Karabağ’ın Şuşa şehrinde Bayat Türklerinin yaşadığı haber metinlerinde yer almıştır. Bu durum ezelden beri bu yerlerin Türk toprağı olduğunu göstermektedir.

1.1. Sosyal Haberler

İşgal altında bulunan Azerbaycan halkının tepkisini dile getirmesi amacı ile Odlu-Yurt heyeti tarafından İstanbul’da yaşayan Azerbaycanlılarla gerçekleştirilen

“Milli Azerbaycan Gecesi'nin” 29 Mayıs 1930 tarihinde gerçekleştirileceği ilan edilmiştir.²⁶

27 Mayıs 1930 tarihinde basılan gazete ilanında meydana gelen hataya ilişkin olarak bir sonraki gün 28 Mayıs 1930 tarihli gazetede bu yanlışlığın düzeltilmesi adına yeni bir ilan oluşturulmuş olup, bu ilanda Milli Azerbaycan Gecesinin bu yıl yapılmayacağı bildirilmiştir.²⁷ Milli Azerbaycan Gecesinin yapılmayacağına dair haber aynı dönemde farklı gazetelerde yer almıştır.²⁸

Türk ülkelerindeki Türkçe adların yanlış yazılmaması gerektiğine ilişkin kaleme alınan köşe yazısında, Ankara'da bulunan iki gölün adının yanlış yazıldığı ve bu yanlış yazımın da kelimenin Arapça kökenli olduğunun zannedilmesinden kaynaklandığı belirtilmiştir. Bu noktada kelimenin Arapça kökenli olmadığı, Azerbaycan'da bulunan Muğanla yakınlığına değinilmiştir. Bu kelimenin Civanşir Bey'in Azerbaycan tarihindeki bu kelimeye imla kitabında yer verdiğine dair bilgiler ayrıca belirtilmiştir.²⁹

4 Şubat 1931 tarihinde Ferah Sinemasında Kerem ile Aslı Efsanesinin Azerbaycan Opereti tarafından sahneleneceğine ilişkin ilan metni yer almıştır.³⁰ Ankara'nın 1932 yılının yaz dönemine doğru gece hayatına dair bilgilerin yer aldığı bölümde, o dönem “Beyoğlu” adı ile açılan bir yerde Azerbaycan sazcularının çalıştığı böylece kitlelerin etkilenmeye çalışıldığına dair bilgilere yer verilmiştir.³¹

Osmanlı Devleti Ölürken başlıklı köşe yazısı bölümünde Celal Nuri tarafından yazılan “Harem Dairesinden Dans Salonlarına” başlıklı köşe yazısında dönemin Bolşevik Azerbaycan elçisi olan İbrahim Abilof'un abartılı yemek yemesine değinilerek, İzmir'in düşman işgalinden kurtarılmasından sonra fazla yemek yemekten vefat ettiği belirtilmiştir. İbrahim Abilof'un neden bu kadar çok yemek yediğine ilişkin kendisine yöneltilecek bir soruya “Uzun bir süre Sibirya'da aç

²⁶ Vakit, 27 Mayıs 1930, s.7.

²⁷ Vakit, 28 Mayıs 1930, s.7.

²⁸ Cumhuriyet, 28 Mayıs 1930, s.6.

²⁹ Hâkimiyeti Milliye, 16 Ocak 1931, s. 4.

³⁰ Cumhuriyet, 4 Şubat 1931, s.4.

³¹ Akşam, 20 Nisan 1932, s. 6.

kaldığını, şimdi bu kadar çok yiyerek o günlerin acısını çıkarttığı” yönünde bir beyanda bulunduğuna yer verilmiştir.³²

Ankara’da Sovyet Dil Bilimci M. Samoiloviç tarafından bir konferans verilmiştir. Konferans dönemin Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip, Cumhurbaşkanlığı Umumi Kâtibi Hikmet Bey, Öğretmen Afet Hanımefendi ve dil cemiyeti üyeleri, talim terbiye kurulu başkan ve üyeleri, okul müdürleri ve öğretmenlerin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Konferansta Rusya’daki Türk lehçeleri ve bunlar hakkındaki çalışmalar hakkında bilgi vererek, Türkmenistan, Azerbaycan, Dağıstan ve Başkurt Cumhuriyetlerinin de Türklerin yoğunlukta bulunduğu ve bu ülkelerde sıkı bir dil çalışması yürütüldüğü belirtilmiştir.³³

Elazığ’da Kuzey Azerbaycan Türklerinden Piri Mehmet Oğlu Kasım, evlenmek istediği kızın İsfendiyar Efendi ile nişanlandırılması üzerine İsfendiyar Efendi’yi öldürmüştür.³⁴

İran’da yaşayan kabileler ve şehir nüfusları başlıklı haberin içeriğinde doğuda ve Azerbaycan’da göçebe halinde yaşayan Türk kabilelerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. İran’ın kuzeyinde Masanderan, Gilan ve Azerbaycan eyaletlerinde göçebe halinde yaşayan birçok Türk kabilesinin yaşadığı belirtilmiştir.³⁵

Türk ulusları yeni geldikleri yerlere kendi adlarını vermişlerdir. Nişabur ve Tahran çevrelerinde Oğuzların Bayat boyu bulunmaktadır. Azerbaycan’ın Gence ve Suşa ilinde oturan Bayat boyu da kendilerini Ak Bayat, Kara Bayat adıyla ikiye ayırırlar. Azerbaycan’ın Cevad, Küba, Şemahi, Gökçay ve Karabağ bölgelerinde Bayat adlı yedi köy vardır.³⁶

Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti hükümet konağının temel atma merasimi Bakü’de yapılmıştır. Bu konak, 12 kat ve 560 odalı olacaktır³⁷

³² Vakit, 13 Şubat 1933, s.4.

³³ Vakit, 26 Mart 1933, s. 2.

³⁴ Akşam, 28 Nisan 1934, s.1.

³⁵ Vakit, 15 Haziran 1934, s. 7.

³⁶ Ulus, 20 Ocak 1935, s.2.

³⁷ Kurun, 6 Aralık 1936, s.3.

Batıl inanca göre kuyruklu yıldızların görünüşü felakete delalet ederdi. Müneccimler bu yıldızların şekillerine, görünüşlerine göre birtakım tahminler yapardı. Mesela kuyruklu yıldız hamel burcunda görülürse bu Azerbaycan, Avrupa, Yemen, Filistin, Irak bölgelerinde savaş, fitne görüleceği anlamına gelirdi.³⁸

Azerbaycan eşrafından Baba Kurbanofgil'in kardeşi Bay Safder Kurbanofgil dün akşam vefat etmiştir.³⁹

Akkoyunlu Devletince Mardin'e Tebriz ve Azerbaycan Türklerinden 80 bin kişi aileleriyle getirilerek iskân edilmiştir. Soyadları o zamandan beri Öz Türkçedir.⁴⁰

Azerbaycan'da sanayide çalışacak 100.000 işçi bulundu. Yeni fabrikalar, iş yerleri, maden sahası genişledi. Halkın %88 ine okuma yazma öğretildi.⁴¹

Bir seyahat yazısında Diyarbakır'ın etrafında bulunan bir köyde, köylülerin konuşmalarının Azerbaycan şivesiyle batı Türklerinin şivesi arasında ana dilimizi konuştukları belirtilmiştir.⁴²

Mekke ve Medine'de bulunan (Ehlibeyt), artık bu topraklarda barınamayacaklarını hissetmiş olacaklar ki dedelerinin yurdunu terk ederek, hicrete karar vermişlerdir. Bir kısmı İran, Azerbaycan ve bilhassa Horasan taraflarına gidip yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Bu da Azerbaycan bölgesinde Sahabelerin de yaşadığını göstermektedir.⁴³

Şah İsmail'e Çaldıran sahrasında parlak bir savaşta Tebriz, Türklerin eline geçtikten sonra, İran Şahının şark eyaletlerindeki nüfuzunun azaltılmasına gerek duyuldu. O zamanlar Azerbaycan, Bağdat, Diyarbakır, hep Şah İsmail'in nüfuzu altındaydı.⁴⁴

Balkanlardaki Anadolu Yörüklerinden bahseden yazıda Yörüklerin bu yerlerde yaşamakta olup "Ocak" namı verdikleri kulübelerin on saatlik mesafede

³⁸ Cumhuriyet, 8 Ağustos 1936, s.5.

³⁹ Cumhuriyet, 28 Ağustos 1936, s.4.

⁴⁰ Cumhuriyet, 3 Ekim 1936, s.8.

⁴¹ Cumhuriyet, 17 Eylül 1936, s.2.

⁴² Ulus, 11 Mayıs 1937, s.4.

⁴³ Kurun, 15 Temmuz 1937, s.5.

⁴⁴ Akşam, 27 Ağustos 1937, s.5.

uzayıp gittiği ifade edilmiştir. Dillerinin şivesi Türkolog Arminius Vambéry'e göre Azerbaycan Türklerinin diline benzediği anlatılmıştır.⁴⁵

Petrol savaşları ve Karadeniz'in öneminin anlatıldığı yazıda Azerbaycan ve Kafkasya'nın kuzey doğusunda Türkler'in yerleştiği bilgisi verilmiştir.⁴⁶

Vakıflar dergisinde hem alıntılar hem de Bibliyografi kısmı vardır. Birinci kısma "Azerbaycan vakıfları" ve "Orta Asya'da arazi meselelerine dair üç vesika" başlıklı Rusçadan tercüme edilmiş iki uzun inceleme konulmuştur.⁴⁷

İran'da 1936'da uygulamaya konulan kanunla birlikte 3000 civarı dersane açılmıştır. Dershanelerin en çok bulunduğu yer Azerbaycan ve daha sonra Tahran civarıdır.⁴⁸

Osmanlı ve Venedik'in anlatıldığı yazıda Karadeniz'in o zaman hala bir Ceneviz Gölü halinde olduğu bilgisi verilmiştir. Cenevizliler; Sinop Beyi İsmail, Trabzon İmparatoru David Komnenos ve Azerbaycan Hükümdarı Sultan Hasanla ittifak yapmışlardır.⁴⁹

1.2. Kültürel Haberler

Türkçe'nin nasıl sadeleşmesine ilişkin Nadi Bey'in yazmış olduğu makaleye ilişkin olarak Ali Ekrem Bey tarafından yazılan makalenin bir bölümünde Azerbaycan şairinin beytinde yer alan sözcüğe ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.⁵⁰

Türklerin Avrupa şehirlerinde tanınmasına ilişkin bir seyahat yazısında bu tanınmanın sadece Avrupa şehirlerinde değil, Azerbaycan'da da meydana gelmesine ilişkin bir yazı kaleme alınmıştır. Meydana gelen bu tanınma hadisesine ilişkin olarak Azerbaycanlıların sohbetlerinden direk alıntılara yer verilmiştir.⁵¹

⁴⁵ Kurun, 4 Kasım 1937, s.2.

⁴⁶ Akşam, 30 Aralık 1939, s.6.

⁴⁷ Ulus, 14 Şubat 1939, s.9.

⁴⁸ Cumhuriyet, 27 Ekim 1939, s.2.

⁴⁹ Cumhuriyet, 26 Ocak 1939, s.2.

⁵⁰ Cumhuriyet, 3 Temmuz 1930, s.4.

⁵¹ Akşam, 8 Temmuz 1930, s.3.

Komşu ülkelerimizden olan İran'a ilişkin kültürel ve sosyal konulara değinildikten sonra, İran'da yaşayan Türklerin ana dillerini konuşma konusundaki gayretlerine değinilerek, Azerbaycan'da Hazar sahilinden başlanarak Türkistan sınırına kadar geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türklerin bu coğrafyalarda ana dillerini konuştukları belirtilmiştir. Bunun yanında günümüzde olduğu gibi Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ne yakın alanların verimliliğinden ve Azerbaycan'ın sahip olduğu doğal kaynaklar açısından zenginliğine değinilmiştir.⁵²

Latin harflerinin kullanımına ilişkin olarak, Azerbaycan'ın kuzeyinde, Kafkasya'da, Türkmenistan'da ve Kırgızistan'da bu alfabenin yayın dili olarak kullanılmaya başlandığına ilişkin bilgi verilmiştir.⁵³

1930 yılının Aralık ayında Milli Azerbaycan Cemiyetinin Muallimler Birliğinde Türkiye'de bulunan Azerbaycanlılar ile bir araya gelindiği, burada hoş sohbetlerin yapılmış ve milli Azerbaycan şarkılarının söylendiğine ilişkin bilgiler dönemin cumhuriyet gazetesinde yer almıştır.⁵⁴

13 Ocak 1931 tarihli Akşam gazetesinin 12. sayfasında ilanlar bölümünde Azerbaycan müzik grubunun taksimde kırmızı tramvay caddesinde sahneye çıktıklarına ilişkin bilgilere yer verilmiştir.⁵⁵

Azerbaycan müzik grubunun yanı sıra Azerbaycan opera sanatçılarının Milli Kafkas Operetini Pangaltı Tiyatrosunda sahneledikleri dönemin bir diğer gazetesi olan Vakit gazetesinin ilanlar bölümünde yer almıştır.⁵⁶

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki dil birliğinin eski zamanlarda farklı lehçeler bulunmasına karşın iletişim açısından bir problem meydana getirmediğine dair bilgilerin yer aldığı köşe yazısında; Latin alfabesinin farklı şekillerinin kabul edilmesinin ve siyasi bazı nedenlerden dolayı arada bulunan ortak dil bütünlüğünün bozulduğu belirtilmiştir.⁵⁷

⁵² Hâkimiyeti Milliye, 2 Ağustos 1930, s.6.

⁵³ Vakit, 14 Ağustos 1930, s.4.

⁵⁴ Cumhuriyet, 27 Aralık 1930, s.2.

⁵⁵ Akşam, 13 Ocak 1931, s.12.

⁵⁶ Akşam, 13 Ocak 1931, s.10.

⁵⁷ Akşam, 6 Mart 1931, s.79.

Dil inkılabı nasıl olur başlıklı bir köşe yazısında Ural-Altay dil ailesinden olan Türkçenin pek çok lehçelere ayrıldığı ve bu lehçelerin Doğu, Batı, Güney ve Orta Asya lehçeleri olmak üzere 4 gruba ayrıldığına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Bu kapsamda Güney lehçesinin, Türkmen, Anadolu ve Azerbaycan lehçelerinden oluştuğu belirtilmiştir.⁵⁸

19 Aralık 1931 gecesinde ülkemizde Azerbaycan Gençler Birliği tarafından bir eğlence tertip edilmiş olup, bu eğlencede yöresel halk kıyafetleriyle Kafkas dansının oynandığı, Azerbaycanlı bir çalgıcının çalmış olduğu Azeri havaların yanında, bir orkestranın modern müzikleri de çaldığı ve bu müzik eşliğinde dansların yapıldığı belirtilerek, bu eğlencenin sabaha kadar devam ettiğine dair bilgilere yer verilmiştir. Bu ilaveten bu eğlenceye dönemin önde gelen isimlerinin de iştirak ettiği vurgulanmıştır.⁵⁹

18 Ocak tarihinde yeni basılan Azerbaycan Yurt Bilgisi adlı bir kitabın yayımlandığına, bu kitapta Azerbaycan'daki bilim ve fikir hareketlerine dair bilgilere ek olarak, Mehmet Fuat Bey'in Azerbaycan tarihine ilişkin bir incelemesi yer almaktadır. Ayrıca çeşitli yazarların Azerbaycan'a dair yazılarının yer aldığı bir kitabın yayına çıktığına ilişkin bilgilere yer verilmiştir.⁶⁰

1932 yılında Ramazan dolayısı ile Kafkas Azerbaycan Hakiki Türk Musiki Topluluğunun her akşam Aile Türk Saz Topluluğu'yla birlikte şarkılar söylendiğine ilişkin ilan dönemin Cumhuriyet Gazetesi'nde yer almıştır.⁶¹

Azerbaycan dergisinin ikinci sayısının çıktığına ilişkin verilen ilanda, bu sayıda Azerbaycan saz şairleri, Rus istilasının Türk Halk Edebiyatına yansımalarına ilişkin Türk kadınları tarafından gerçekleştirilen iki incelemenin bulunduğu ve Köprülüzade Fuat Bey'in bu sayıda Azerbaycan'ın tarihi coğrafyasına ilişkin bilgilerini aktardığına ilişkin bilgiler yer almaktadır.⁶²

⁵⁸ Hâkimiyeti Milliye, 1931, s.4.

⁵⁹ Cumhuriyet, 20 Aralık 1931, s. 5.

⁶⁰ Akşam, 18 Ocak 1932, s.11.

⁶¹ Cumhuriyet, 22 Ocak 1932, s.6.

⁶² Akşam, 15 Şubat 1932, s.9.

Vakit Gazetesi'nin sinema köşesinde yer Azerbaycan operetine dair bilgilere yer verilmiştir. Burada 1907 yılında Azerbaycan'ın drama ve komedi alanındaki gelişimine operayı da dahil ettiğine değinilmiştir. Büyük Azerbaycanlı sanatçı Üzeyir Bey'in Fuzuli'nin "Leyla ve Mecnun" adlı eserini besteleyerek opera haline getirdiği ve bunun halk tarafından çok beğenildiğine dair bilgilere yer verilmiştir. Mirza Fethali ile başlayan tiyatroculuk geleneğine müziğin de dahili olmuştur. Bu çalışmalardan sonra Üzeyir Bey'in büyük ve önemli eserler oluşturduğu vurgulanmıştır.⁶³

18 Ocak 1932 tarihinde yayınlanan Azerbaycan Yurt Bilgisinin üçüncü sayısının yayınlandığı ve bu sayıda üniversite öğretmenlerinden Cafer oğlu Ahmet, Zeki Velidi, Türkiye Enstitüsü asistanlarından Abdülkadir Maksut Ragıp Bey'in yazılar kaleme alındığı belirtilmiştir.⁶⁴

Vakit Gazetesi'nde yer alan "Tarih El Kitabı" adlı bölümde Oğuzların Gaznelilere itaat etmeyip Irak ve Azerbaycan'a yerleştikleri, sonrasında Oğuzların bir kolu olan Selçukluların Gaznelilerle yapmış oldukları Dandanakan Savaşı sonrasında Horasan'ın fethedilmesi ve devamında Cürcan, Taberistan, Kahistan, Hemedan, Isfahan, Azerbaycan ve Huzistan'ı ele geçirdiği belirtilmektedir.⁶⁵

Kasr-ı Şirin Anlaşması ile Osmanlı'nın Erivan Azerbaycan'ın İran'a Bağdat ve halkının ise Türklere verildiğine ilişkin bilgiler "Tarih El Kitabı" adlı bölümde yer almıştır.⁶⁶

Türklerin göç edişleri boyunca geçtikleri bölgelerde kendilerine ait yer isimleri ve kabileler bıraktıkları bilinmektedir. Bu hareket bütün göçlerde devam etmiştir. Oğuzların Kafkasya'dan Anadolu'ya göç edişleri sırasında geçtikleri noktalarda bıraktıkları kabileler ve yer isimleri 24 kabile ismi ile bulunmaktadır. Azerbaycan'a Kayı, Bayat, Bayandır, Töker gibi kabileler bulunmaktadır.⁶⁷

⁶³ Vakit, 10 Mart 1932, s.6.

⁶⁴ Akşam, 22 Mart 1932, s.9.

⁶⁵ Vakit, 1 Nisan 1932, s.5.

⁶⁶ Vakit, 25 Nisan 1932, s.7.

⁶⁷ Hâkimiyeti Milliye, 4 Mayıs 1932, s.4.

Ferah Tiyatrosu'nda çeşitli amatör Türk sanatçılar şark gecesi yapmışlardır. Bu gecede gerek eski gerekse yeni Türk halk oyunları sergilenmiştir. Bu gecede Azerbaycan Türk Sanatçıları Topluluğu da katılmış olup, yapmış oldukları danslarla geceye katılan insanlara heyecan yaşatmışlardır. Bu gecede Azerbaycan Türk Sanatçıları Topluluğu'nun "Türk bayrağına selam söyle!" şiirinin her kıtası geceye katılanlar tarafından coşku ile alkışlanmıştır.⁶⁸

7 Haziran 1932'de önemli bir eser olan Türkçe-Rusça sözlük basımı gerçekleşmiştir. Rusya'da gerçekleşen bu önemli eser Türkiye Türkçesini Ruslara öğretme amacı ile yazılmıştır. Bunun dışında Rusça-Türkçe sözlük de bulunmakta olup, burada yer alan Rusça kelimeler Azerbaycan lehçesiyle, hem Arap hem de yeni Azerbaycan harfleriyle açıklanmaya çalışılmıştır.⁶⁹

Gaziantep Milletvekili Kılıç Ali Bey'in Büyük Harbin sona erdiği dönemde ordu ile birlikte Azerbaycan'da bulunduğu, mütareke haberinin gelmesiyle birlikte Azerbaycan'ı terk ve ordunun da terhis edilmesi emrinin geldiği ve gelen bu emrin kendilerine çok ağır geldiği Kılıç Ali Bey'in hatıralarından direkt alıntılar olarak yer almıştır.⁷⁰

Abdullah Battal tarafından yazılan Türk Dünyası makalede Türkler çeşitli şekillerde tasnif edilip ayrılmıştır. Makalede Batı Türklerinin Azerbaycan Türklerine, Küçük Asya Türklerine ve Avrupa Türklerine bağlı olduğu yazılmışken; daha sonrasında yazar Batı Türkleri tanımını sadece Anadolu, Bulgaristan ve Romanya Türkleri için kullanmış ve Azerbaycan Türklerini tamamen kaldırarak onun yerine Kafkasya Türkleri tanımını yerleştirmiştir.⁷¹ Bu kapsamda Türk Dünyası makalesine ilişkin bilgiler daha sonraki sayılarda devam etmiştir.⁷²

Kastamonu Milletvekili Velet Çelebi tarafından yazılan bir köşe yazısında bir atasözüne ilişkin açıklamalar yapılarak, bu atasözünün Azerbaycan tarafında kullanıldığı belirtilmiştir.⁷³

⁶⁸ Akşam, 17 Mayıs 1932, s.4.

⁶⁹ Vakit, 7 Haziran 1932, s.6.

⁷⁰ Vakit, 20 Haziran 1932, s.1.

⁷¹ Vakit, 9 Ağustos 1932, s.8.

⁷² Vakit, 11 Ağustos 1932, s.9.

⁷³ Vakit, 20 Ağustos 1932, s.6.

Türk medeniyetinin tarih ve dilleri hakkında derin araştırmaları içeren Azerbaycan Bilgi Yurdu dergisinin haziran ve temmuz sayıları birer cilt olarak dağıtıldığına ilişkin ilana yer verilmiştir.⁷⁴

Düzenlenecek olan dil kurultayı dolayısı ile kaleme alınan Dilimizin Geçmişi ve Geleceği başlıklı köşe yazısında Türk dilinin gelişimini geçmiş dönemlerde yayılışına ilişkin bilgilerin aktarıldığı noktada, Kuzeyden Güneye Doğudan Batıya doğru gidildikçe yabancı dillerin eserleri görölmektedir. Orta Asya'da 10 ve 11 yüzyılları arasında meydana gelen İslami Arap ve Acem nüfusu sırasıyla, Horasan'da, Azerbaycan'da, Anadolu'da ve Rumeli'de gittikçe daha fazla artmıştır.⁷⁵

1932 yılında Dolmabahçe Sarayında toplanacak olan Dil Kurultayı münasebetiyle Türkiye Dışındaki Lehçeler başlıklı köşe yazısında, Türk dillerinin birlik olup ortak bir alfabe etrafında buluşması gerektiğine ilişkin bilgilerin akabinde, Azerbaycan'da harf değişimi yaşanmadan önce dil uyumunun çok iyi olduğu, Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan'da kolaylıkla köşe yazıları yazılabileceği beyan edilerek, harf değişiminin meydana gelmesinden sonra Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi arasındaki anlaşmazlığın arttığı dile getirilmiştir.⁷⁶

26 Eylül 1932 yılında toplanacak olan Dil Kongresinde toplumun bu kongreden beklentilerine yer verilerek, bazı kesimlerin Türk dilinde bulunan bazı sözlerin çıkarılarak yerine Baber Türkçesinden alınacak kelimelerin yanında, Azerbaycan, Kıpçak, Kırım, Kazan dil ve lehçelerinin doldurulması yönünde bir düşünceye sahip oldukları belirtilmiştir.⁷⁷

İstanbul'da bir şehir tiyatrosu bulunmasına karşın Türkiye'nin başkenti olan Ankara'da şehir tiyatrosunun bulunmadığı, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Azerbaycan gibi ölkelerde tiyatroların gittikçe ilerleme sürecinden Ankara'nın geri kalmaması gerektiği vurgulanarak, Ankara'ya bir tiyatro yapılmasına ilişkin köşe yazısı kaleme alınmıştır.⁷⁸

⁷⁴ Cumhuriyet, 5 Eylül 1932, s. 6.

⁷⁵ Hâkimiyeti Milliye, 7 Eylül 1932, s.4.

⁷⁶ Akşam, 8 Eylül 1932, s.3.

⁷⁷ Cumhuriyet, 22 Eylül 1932, s.3.

⁷⁸ Hâkimiyeti Milliye, 4 Ekim 1932, s.4.

Komşu ülkelerde meydana gelen olayların yer aldığı gazete köşesinde, 1932 yılının Ekim ayının 11'inde Azerbaycan'da Latin Alfabesinin kullanılmasından sonra yayın hayatına başlayan Yen El Gazetesinin onuncu yılı kutlanmıştır. Latin alfabesinin kullanılmaya başlaması ile birlikte Türklerin konuştukları dil ile eğitim alıp okuma yazma faaliyetlerinin hız kazandığı vurgulanarak, Sovyetler Birliği içinde Azerbaycan'ın göstermiş olduğu bu gelişimin diğer ülkelere örnek olması yönündeki temenni dile getirilmiştir.⁷⁹

Bir köşe yazarının, yazar olma yolunda hikayesinin anlatıldığı köşe yazısında yazarın başından geçen olayların sonucunda şiir ya da düz yazı yazmama kararı almasını, bu kararını 3 yıl boyunca sürdürüp edebiyatla hiç uğraşmayıp, sadece Rusçadan Azerbaycan Bakanlığı için bazı kitapların tercümesini yaptığına dair kısa hayat öyküsüne yer verilmiştir.⁸⁰

Burhan Asaf tarafından kaleme alınan “Türkçe İyi Araştırılırsa, Her Düşünceye Karşılık Verecek Kadar Zengin Bir Kaynaktır” başlıklı köşe yazısında Hüseyin Kazım Bey'in büyük Türk Lügati Azerbaycan sözleri arasında ülkeye yer vermiştir. Bu dilde ülkü örnek oluyor demektir. Örnek düşüncenin idealin yankılarından olduğu vurgusu yapılıyor.⁸¹

Eski alfabelerin kaynağına ilişkin bilgilerin yer aldığı köşe yazısında, gerek Sümerler ve gerek Elamlar'ın Türk oldukları beyan edilerek, Elamlar'ın farklı ırkların etkilerinde kalmış olmalarına karşın Türk oldukları gerçeğinin hiçbir zaman değişmeyeceği ifade edilmiştir. Aryanem Veyco'nun konumu tam olarak bilinmemekle birlikte güneybatı Sibiryaya, yani Türk anayurdu ile Azerbaycan'dan hangisine bu unvan verilirse verilsin, bu eski kavimlerin dil, gelenek ve görenek itibarıyla gösterdikleri özellikler asla değişmeyeceği vurgulanmıştır.⁸²

Doğu Kafkasların iktisat programlarında ana hedeflerinin yer aldığı köşe yazısında, Sovyetler Birliği'nin iktisadi programında 6 ana yola değinildikten sonra, ülkenin bugünkü durumuna erişme sürecinde; Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve

⁷⁹ Hâkimiyeti Milliye, 21 Ekim 1932, s. 3.

⁸⁰ Akşam, 2 Kasım 1932, s.9.

⁸¹ Hâkimiyeti Milliye, 4 Kasım 1932, s.2.

⁸² Hâkimiyeti Milliye, 16 Kasım 1932, s. 4.

Acaristan'ın birleşmesinden meydana gelen Doğu Kafkas Sovyetleri'nin Dünya Savaşı'ndan önce ülkede yükseköğretim açısından okulların bulunmadığı, Sovyet inkılabının ardından ülkelerin dört bir yanında yükseköğretim kurumlarının açıldığı belirtilmektedir.⁸³

İstanbul Radyosunda Refik Ahmet Bey tarafından “Yeryüzündeki Türkler” konulu bir konuşma gerçekleştirilmiş olup, Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında Balkanlardaki, Kırımdaki ve Kafkaslardaki Türklerin tarihi ve edebiyatına yönelik bir program gerçekleştirilerek, aynı radyo konferansının bir sonraki gün Azerbaycan, Kazan ve Sibiryaya Türklerinin tarih ve edebiyatlarıyla devam edeceği ifade edilmiştir.⁸⁴

30 Aralık 1932 yılında Azerbaycan Müzik Sanatçılarından Üzeyir Bey Hacıbeyli, Koroğlu destanından bir opera oluşturmuştur. Aynı yılda Azerbaycan'ın genç bestecilerinden Asef Zeynalli Bakü'de vefat ettiği haberleri Vakit Gazetesinin Güzel Sanatlar köşesinde yer almıştır.⁸⁵

1933 yılının Ocak ayında Ramazan dolayısı ile Hamit Bey idaresindeki 10 kişilik Azerbaycan Müzik Topluluğunun büyük konserine ilişkin ilan metni dönemin gazetelerinde yer almıştır.⁸⁶

Şentürk gazinosunda 12 kişilik Azerbaycan Müzik Topluluğunun sahne alacağına ilişkin gazete ilanı dönemin Akşam gazetesinde yer almıştır.⁸⁷

19 Ocak 1933 yılında Akşam gazetesinin çocuk dünyası ekinde bilmece bölümünde bir bilmece sorulduğu ve bu bilmeceye ilişkin ipuçları arasında Azerbaycan sazında ünlü bir müzik aletinin yer almıştır.⁸⁸

Ülkemizde bulunan Azerbaycan Türkleri tarafından çıkarılan derginin 14üncü sayısı çıktığı, bu derginin bilim alanında Azerbaycan'ın kurtuluş amacına ilişkin

⁸³ Hâkimiyeti Milliye, 29 Kasım 1932, s.5.

⁸⁴ Vakit, 6 Aralık 1932, s.4; Akşam, 7 Aralık 1932, s.4.

⁸⁵ Vakit, 30 Aralık 1932, s.7.

⁸⁶ Cumhuriyet, 13 Ocak 1933, s.7; Akşam, 13 Ocak 1933, s.11.

⁸⁷ Akşam, 19 Ocak 1933, s.14.

⁸⁸ Akşam, 19 Ocak 1933, s.12.

yayınlar yaptığı ve bu sayıda Azerbaycan şairlerine ve Azerbaycan coğrafyasına ilişkin incelemelere yer verilmiştir.⁸⁹

9 Mart 1933 tarihinde Ferah Tiyatrosunda gerçekleştirilecek olan Turan Gecesi'nde Anadolu, Azerbaycan, Kırım, Türkistan, Ural-İdil ve Macar tarihi müzik parçaları ile danslarının yer alacağı ilgili gazete ilanında yer almıştır.⁹⁰ Söz konusu geceye ilişkin ilan dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.⁹¹

9 Mart 1933 tarihinde Ferah Tiyatrosunda gerçekleştirilen Turan Gecesi'nin oldukça başarılı geçtiği ve bu geceye dönemin valisi Muhiddin Bey, Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa, Vali Yardımcısı Ali Rıza Bey ve dönemin ünlü kişilerinin birçoğu katılım sağladığı dönemin gazete köşesinde yer almıştır.⁹²

İstanbul'da gerçekleştirilecek olan Türk Talebe gecesine ilişkin ilan metninde Darülbeyti tiyatro binasında Turan Neşri Maarif ve yardım cemiyetinin amatör sanatçılarının yer alacağı ve bu gecede Anadolu'dan zeybek ve diğer ünlü halk oyunlarının yanı sıra, Türkistan, Kırım, Azerbaycan ülkelerine ait eski milli şarkılar ve halk oyunlarına yer verileceğine ilişkin bilgiler bulunmaktadır.⁹³

1883 yılında İsmail B. Gasprinski tarafından Tercüman adıyla Kırım'da kurulan gazetenin 50'inci yılı dolayısı ile Azerbaycan Yurt Bilgisi dergisi son sayısını İsmail B. Gasprinski'ye ve onun eserlerine özel olarak yayınlamıştır.⁹⁴

Azerbaycan'da Sovyet Rusya Akademisinin Maverayı Kafkasya şubesine bağlı bir edebiyat derneğinin kurulduğuna ilişkin haber dönemin gazetesinde yer almıştır.⁹⁵

Azerbaycan dergisinin son sayısına ilişkin bilgilerin yer aldığı ilanda, derginin son sayısında Azerbaycan'ın 28 Mayıs'ta Sovyetler tarafından işgal edilmesine ilişkin yazılar ve Azerbaycan'a dair bilimsel incelemelerin yer aldığına

⁸⁹ Akşam, 25 Şubat 1933, s.9.

⁹⁰ Cumhuriyet, 5 Mart 1933, s.3.

⁹¹ Akşam, 8 Mart 1933, s.2.

⁹² Akşam, 12 Mart 1933, s.4.

⁹³ Cumhuriyet, 19 Nisan 1933, s.5.

⁹⁴ Vakit, 6 Mayıs 1933, s.3.

⁹⁵ Vakit, 19 Mayıs 1933, s.6.

ilişkin bilgilere yer verilmiştir.⁹⁶ Azerbaycan'a ilişkin bir diğer dergi olan Yurt Bilgisi Dergisi'nin 77'inci sayısının çıktığına ilişkin ilan dönemin diğer gazetelerinde yer almıştır.⁹⁷

Türkiye'deki "Teşekkür" kelimesinin Azerbaycan dilinde "Sağol" olarak kullanıldığına ilişkin bilgiye yer verilmiştir.⁹⁸

12 Temmuz 1933 tarihinde Cumhuriyet Gazetesi'nde ünlü Türk sanatçısı Zeynel Bey'in Fransa'dan ülkemize gelişine ilişkin verilen haber bildirisinin akabinde, sanatçının Azerbaycan'da doğduğu ve burada yerine getirdiği görevlere ilişkin bilgilere yer verilmiştir.⁹⁹

Bayramın ikinci günü akşamı Turan Neşri Maarif ve Yardım Cemiyeti'nde bir kutlama gerçekleştirilmiş olup, bu kutlamada dünya tarihinde ilk devlet kuran milletin Türkler olduğuna değinilerek, Azerbaycan ve Kırım Türkleri namına nutukların söylenmiştir.¹⁰⁰

Kayı boyunun çok geniş coğrafyalara yayıldığı ve buralarda yaşamlarını devam ettirerek yaşadıkları alanlara boylarının adını verdiklerine ilişkin bilgilerin aktarıldığı köşe yazısında; Azerbaycan'da da Kayıların olduğu bazı yerleşim yerlerinin bulunduğu belirtilmektedir.¹⁰¹

Muharrem Feyzi Bey'in yönetimi altında bulunan Turan Neşri Maarif ve Yardım Derneği üyeleri, İstanbul Halkevi Güzel Sanatlar Merkezinde bayram kutlaması gerçekleştirecek olup, burada Anadolu, Kırım, Azerbaycan, Türkistan ve diğer Türk devletlerine ait şarkılar söylenip, halk dansları oynanacaktır.¹⁰² İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.¹⁰³

Azeri Gençler Birliği kuruluşunun sekizinci yıl dönümünde Ayaspaşa'da Park Otel'i'nin salonunda bir kutlama gerçekleştirmiştir. Kutlamada Azerbaycan, Kırım,

⁹⁶ Cumhuriyet, 30 Mayıs 1933, s.6.

⁹⁷ Akşam, 31 Mayıs 1933, s.9; Vakit, 31 Mayıs 1933, s.4; Hâkimiyeti Milliye, 8 Haziran 1933, s.6.

⁹⁸ Hâkimiyeti Milliye, 9 Haziran 1933, s.3.

⁹⁹ Cumhuriyet, 12 Temmuz 1933, s. 4.

¹⁰⁰ Akşam, 2 Kasım 1933, s.13.

¹⁰¹ Hâkimiyeti Milliye, 27 Aralık 1933, s.6.

¹⁰² Akşam, 16 Ocak 1934. s.2.

¹⁰³ Hâkimiyeti Milliye, Ocak 1932, s.2.

Türkistan ve Kazan milli dansları oynanmış, milli şarkılar söylenmiştir.¹⁰⁴ İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.¹⁰⁵

Azerbaycan Yurt Bilgisi dergisinin 28'inci sayısı, siyasi, tarihi ve edebi yazılarla yayınlanmıştır.¹⁰⁶

Falih Rıfki Atay ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu 1934 yılında Moskova'da gerçekleştirilen yazarlar kongresine davet edilmesine ilişkin olarak, kongreye Ukrayna, Beyaz Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan, Özbekistan, Tacikistan, Türkistan ve Tatar Cumhuriyetlerinin Cumhurbaşkanı da milli edebiyatlarına ilişkin raporlar gönderecektir.¹⁰⁷

23 Temmuz 1934 yılında Hilal-i Ahmer Günü kutlamalarının sabaha kadar devam edeceği, bu kutlama programına Saz Heyeti, Milli Zeybekler, Ankara Efeleri, Akrobatik Numaralar, Azerbaycan Topluluğu, Fişek Oyunları, Bando ve birincilik müsabakalarının yer alacağına ilişkin bilgilerin yer aldığı kutlama programı dönemin gazetesinde ilan edilmiştir.¹⁰⁸

Avrupa'da Türkoloji İncelemeleri başlıklı haberde Türkoloji'ye ait incelemelerin yer aldığı çok sayıda derginin olduğu bu dergiler arasında 1926'dan itibaren Azerbaycan'da basılan ve bizim için oldukça önemli makaleleri içeren "İzvestiya Vostochnogo Fakulteta Azerbajcanskogo Gosudarstvennogo Universiteta Vostokovedeniye" dergisinde Juze'nin Kaşgarlı Mahmut'un eserine ilişkin, Çoban Zade'nin Kumük dili ve edebiyatı hakkında önemli makalelerinin yer aldığına dair bilgi verilmiştir.¹⁰⁹

Azerbaycan milli kütüphanesi bir yıllık bir süre içerisinde, 42 dilde yazılmış 800 bin kitap, dergi ve gazete toplamıştır. Bu edebi eserlerin birçoğu Arap, Acem, Lak, Tat ve diğer dillere ait eserlerden oluşmaktadır. Bunun dışında mevcutta yedi milyon cilt eseri içinde barındırabilecek bir binanın yapılmakta olduğu ve bu binanın

¹⁰⁴ Akşam, 11 Mart 1934, s.10.

¹⁰⁵ Cumhuriyet, 12 Mart 1934, s.2.

¹⁰⁶ Cumhuriyet, 28 Nisan 1934, s.4.

¹⁰⁷ Vakit, 28 Mayıs 1934, s.3.

¹⁰⁸ Cumhuriyet, 23 Temmuz 1934, s.3.

¹⁰⁹ Hâkimiyeti Milliye, Ekim 1934, s.4.

okuma salonunun bin okuyucuyu içine alacak kapasitede olduğuna ilişkin bilgilere yer verilmiştir.¹¹⁰ İlgili haber dönemin farklı gazetelerin de yer almıştır.¹¹¹

Kasım inkılabının 17'inci yıldönümü dolayısı ile Azerbaycan'da ilk üniversitenin açılış töreni gerçekleşmiştir.¹¹²

Azerbaycan'da dünya klasiklerinin önemli eserleri Türkmen diliyle yayınlanmakta olup, bu eserlerden bazıları: Madam Bovari, Sefiller, Don Kişot ve Maksim Gorki'nin bazı eserleri. Ayrıca Azerbaycan'ın eski Meclis Başkanı Ali Merdan Bey Topçubaşiyef'in ölümüne ilişkin haber Berlin'de çıkan Türkistan dergisinde yer almıştır.¹¹³

Türk dilinde yer alan “Bey, Efendi” sözcüğü yerine bundan sonra, Bay sözcüğünün kullanılacağı dönemin gazetelerinde ilan edildiğine ilişkin verilen bilginin ardından, Bey ve Bay kelimelerinin bir birinin yerine kullanılmayacak kadar bir birinden farklı kelimeler olduğuna dair bilgiler aktarılmıştır. Bey kelimesinin eski Türkçeden geldiğine, bay kelimesinin ise Türkçeden geldiği ifade edilmiştir. Kaşgarlı Mahmut'un eserinde bay sözcüğünün anlamının zengin anlamına gelmektedir. Bugünkü Türk şivelerine gelince, Azerbaycan, Türkmen, Özbek, Kırım, Kırgız, Tarançi, Çağatay ve Karakalpak Türkleri şimdi de “zengin” kelimesinin yerine “bay” kelimesini kullanmaktadır.¹¹⁴

Azerbaycan gençleri tarafından kurulan birliğin yıldönümü kutlamalarının yapılacağı ve bu kutlamanın Park Oteli'nde gerçekleşeceğine ilişkin haber yer almıştır.¹¹⁵

Azerbaycan'da bulunan çeşitli dil ve lehçelere ilişkin çeşitli araştırmalar gerçekleştirilmiş olup, bu araştırmalara ilişkin verilerin toplanılması için çeşitli heyetler oluşturulmuştur. Bu heyetlerden bir kısmı Şirvan Türkmen lehçeleri üzerine

¹¹⁰ Cumhuriyet, 26 Ekim 1934, s.4.

¹¹¹ Vakit, 26 Ekim 1934, s.6.

¹¹² Hâkimiyeti Milliye, 13 Kasım 1934, s.2.

¹¹³ Vakit, 19 Kasım 1934, s.5.

¹¹⁴ Akşam, 21 Kasım 1934, s.3.

¹¹⁵ Kurun, 26 Kasım 1934, s.2.

araştırmalar yaparken, bir diğer heyet Koulinsk çevresindeki lehçelere ilişkin araştırmalar gerçekleştirmiştir.¹¹⁶

Azerbaycan gecesi İstanbul'daki Azerbaycan Gençler Birliğinin tesisi yıl dönümü nedeniyle Perşembe gecesi Park otelinde düzenlenmiştir.¹¹⁷

Sanatçı heykeltıraş Zeynel Akkoç, Azerbaycan güzel sanatları nedeniyle güzel bir program hazırlamıştır.¹¹⁸

Sovyet Cumhuriyetlerinin hepsinde musiki teşkilatı vardır. Opera konservatuar musiki okulları vardır. Mesela Azerbaycan hükümeti milli bir opera yaratmak için çabalıyor.¹¹⁹

Bak'deki Sovyet İlim Akademisi Türkmen dilinde birçok edebi eser çıkartmıştır. Türkmen klasik eserlerinden Akhundun Nizam ve şair Sabirin eserleri ve 19 yeni şairin şiiri, Azerbaycan milli şarkıları ile neşredilmiştir. Firdevs'inin doğumunun bininci yıl dönümü nedeniyle "şehname" eseri Türkmen diline tercüme edilmiş ve uyarlanmıştır.¹²⁰

Azerbaycan halk havalarından garp musikisi tekniğine uygun olarak yapılan plâklar alınması nedeniyle Sovyet elçiliğinde bir toplantı olmuştur. Bu toplantıda bazı yüksek memurlar davetli olarak bulunmuşlardır.¹²¹

Milli Türk Talebe Birliği idare heyeti dn toplanmış, 17 Mart 1935 tarihinde yapılacak "Birlik Gecesi" programını hazırlamıştır. Bu gecede memleketin birçok çevresinden oyunlar oynanacak, şarkılar söylenecek, Aydın, Türkistan, Azerbaycan havaları alınacaktır.¹²²

Türkiye'de 109 adet mecmua bulunmaktadır. Bunlardan: Hafta, Akbaba, Holivut, Uyanış, Top, Yedi Gün, ocuk Sesi, alışkan, ocuk, Mektepli, Spor Haftası, Orman ve Av, Büyük Gazete, Fotoğraf haberleri, Yeni Adam, Fikir

¹¹⁶ Kurun, 30 Aralık 1934, s.10.

¹¹⁷ Cumhuriyet, 23 Mart 1935, s.4.

¹¹⁸ Cumhuriyet, 10 Mayıs 1935, s.10.

¹¹⁹ Cumhuriyet, 15 Mayıs 1935, s.2.

¹²⁰ Kurun, 1935.

¹²¹ Akşam, 11 şubat 1935, s.2.

¹²² Kurun, 16 şubat 1935, s.3.

Hareketleri, Muallim Sesi, Sinema ve Tiyatro, Sınıf muallimi, Darülbedayi, Mimar, Geçit, Yeni Türk, Mülkiye, Foto, Evrensel, Ay, Pul, Baro, Yaşamak Yolu, Belediye; Öz Dilimize Doğru, Tedavi Notları, Farmakolog, Diş Tabipleri, Ticaret Odası, Hamle, Müzik ve Sanat haberleri, Azerbaycan, Yurd Bilgisi, Yolların Sesi, İktisadi Ticaret, Turing ve Otomobil Kulübü, Tüberküloz, Askeri Tıbbi, Baytar İstanbul'da çıkarılmıştır.¹²³

İlk Türk operası Filarmonik orkestrasının Musiki Muallim Mektebine halk evinde verdiği son dört konserde Gliere'in Şahsenem operası uvertürünün önemlidir. Azerbaycan Maarif Halk Komiserliği Bakü'de bir ulusal opera kurmak işine girişirken burada oynanmak üzere âzerî musiki ve diline bir örnek opera yazılması ve bestelenmesine de ön ayak oldu ve beste kısmını meşhur Rus kompozitörü Gliere'e havale etti.¹²⁴

17 Mart 1935 Pazar gecesini Millî Türk Talebe Birliği "Türk Talebe Gecesi" hazırlamıştır. Her sene gençliği bir araya toplamak ve millî ruhu yaşatmak için yapılan bu eğlencenin bu yılda çok kuvvetli olması için çalışılmaktadır. Programda Zeybek Sepetçi oğlu, Kırım Azerbaycan oyunları, nükteler, zekâ oyunları bulunmaktadır.¹²⁵

Talebe Birliğinin eğlencesi önceki gece Türk talebe birliği tarafından Maksim salonunda düzenlenmiştir. Sabaha kadar süren bu eğlencede kurum üyeleri, binlerce davetli, bazı profesör ve gazeteciler bulunmuştur. Eğlencede Azerbaycan ve Türkistanlılar tarafından milli şarkılar söylemiş, memleket oyunları oynanmıştır.¹²⁶

Moskova'nın Komintern radyo istasyonunda 2 Nisan 1935 günü saat 21'de meşhur Sovyet kompozitörü Gliyer'in 60. yıldönümü nedeniyle kendisinin Azerbaycan operası için bestelediği Şahsenem operasından parçalar çalınacağı bilgileri verilmiştir. Bu operanın gerek dil gerekse musiki alanında ilk Türk operası olması sebebiyle vatandaşlarımızın bu radyo yayınına önem vermesi istenmiştir..¹²⁷

¹²³ Ulus, 12 Şubat 1935, s.5.

¹²⁴ Ulus, 12 Mart 1935, s.3.

¹²⁵ Kurun, 12 Mart 1935, s.4.

¹²⁶ Akşam, 19 Mart 1935, s.5.

¹²⁷ Ulus, 31 Mart 1935, s.4.

Gliyer; Senfoni, oda eserleri, romans ve popüler gibi bir eser olan "Kızıl Haşhaş baleti ile Azerbaycan hükümetinin isteği üzerine yazdığı ve memleketimizde de tanılan" Şahsenem operasının sahibidir.¹²⁸

Minsk yakınlarında Beyaz Rusya için "Belgosfilm" Tacikistan'da "Tacikfilm" Özbekistan'da "Uzbekfilm" Orta Asya da "Türkmen film" Tiflis'te "Gruze film" Ermenistan'da "Armenfilm" Azerbaycan da "Azerfilm" Uzak doğuda Kırgızlara, Başkurlara, Kazaklara ve Yakutlara mahsus "Vustokfilm" sinema salonları vardır.¹²⁹

Büyük sanatkarları perşembe, cuma, cumartesi ve pazar günleri dinleyebilirsiniz. Ayrıca pazartesi, Salı ve çarşamba günleri bayan ve baylardan oluşan mürekkep güzel bir musiki heyeti çalmaktadır. Ayrıca Bayan LEYLÂ Azerbaycan saz heyeti her akşam katılmaktadır.¹³⁰

Küçük Çitlik Parkında Beşiktaşlı UDİ EDİB gecesi düzenlenecektir. Bu gecede şimdiye kadar benzeri görülmemiş birçok yenilikler olacaktır. Parkın her günkü muhteşem saz ve okuyucuları şöyledir: Eftalya Sadi ve Arkadaşları: 1 - Mükemmel Zeybek ve Laz oyunları: Bayan İrfan, 2 - Azerbaycan orkestrası: Leylâ Hamid ve arkadaşları, 3-Yüksek bir orkestra ile varyete numaraları, 4 - Havayen gitar orkestrası ve tanınmış tenorlar.¹³¹

Beyoğlu, İngiliz sarayı karşısında Hacopulu hanı yanında 14 Aralık 1935'te 8 kişilik Azerbaycan varyete heyeti komedi sanatkarı Hasan Rıza meşheri rolünde Azerî heyeti kıymetli şefi sanatkar Hüseyin, komedyen Hasan Rıza ve Rüchan Leyla tarafından tenor Mehmed Hüseyin çıkacaktır.¹³²

Kafkasya tetkik enstitüsü fennî bir tetkik eseri yayımlamıştır. Bu eserde zamanımızda Kuzey Amerika'nın yerlileri arasında, Avusturalya gibi kabilelerin böyle işaretlerle konuştukları görülmüştür. Hatta Ermenistan, Azerbaycan ve Dağlık

¹²⁸ Ulus, 18 Nisan 1935, s.4.

¹²⁹ Ulus, 1 Mayıs 1935, s.4.

¹³⁰ Akşam, 91 Temmuz 1935, s.7; Cumhuriyet, 4 Temmuz 1935, s.9.

¹³¹ Akşam 8 Ağustos 1935, s.16; Cumhuriyet, 9 Ağustos 1935, s.16.

¹³² Akşam, 13 Aralık 1935, s.12.

Karabağ gibi ücra yerlerinde de kısmen bu en eski yöntemin korunduğu anlaşılıyor bilgisi verilmiştir.¹³³

Bir seyahat yazısında Bakü'ye gidildiğini ve Bakü'nün Hazar Denizinin limanı olduğunu söyleyerek Azerbaycan coğrafyası hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bugün Azerbaycan Cumhuriyeti'nin merkezidir diye söz edilmiştir.¹³⁴

Azerbaycan'da Köroğlu adında bir opera yapılmıştır. Moskova'dan bildirildiğine göre Azerbaycan'ın tanınmış kompozitörlerinden Hacıbegof, «Köroğlu» unvanlı yeni operasını bitirmiştir. Bu yer Azerbaycan operası, bu kış, kânunusanide, Bakü Devlet tiyatrosunda ilk defa olarak temsil edilecektir.¹³⁵

Maltepe Askeri Lisesi Coğrafya öğretmenlerinden Hakkı Raif Ayyıldız komşu hükümetlerin tarihi, fiziki ve beşeri coğrafyaları hakkında bir seri kitap hazırlamıştır. Bu eserde Bulgaristan, Yunanistan, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'a ait risaleler çıkmıştır.¹³⁶

Fars kabilelerin büyüklerinden biri olan Bahtiyariler halı dokumayı bilmezlerdi. Keçe ve cicim yaparlardı. Ahalisi genellikle Fars olan Kırman ve Keşan'da halı dokuyanlar oralara giden Azerbaycan Türkleridir.¹³⁷

Her milletin sınırları, halk şiirleri ve hikayeleri toplanmıştır. Folklorlerini derlemeyen ve yayımlamayan bir millet yok gibidir. Kazan ve Azerbaycan Türkleri de bunu başarmışlardır.¹³⁸

Misafir Rumen öğrencileri şerefine gösteri düzenlenecektir. Gösteride üniversiteli gençler tarafından Mercandalı, Karadeniz oyunu, Türkistan Mendil oyunu, Erzurum barları, Azerbaycan oyunları oynanacak ve Münir Nureddin tarafından parçalar okunacaktır.¹³⁹

¹³³ Kurun, 1936.

¹³⁴ Kurun, 1936.

¹³⁵ Akşam, 14 Eylül 1936, s.2.

¹³⁶ Cumhuriyet, 17 Ekim 1936, s.4.

¹³⁷ Cumhuriyet, 8 Eylül 1936, s.5.

¹³⁸ Cumhuriyet, 3 Mayıs 1936, s.7.

¹³⁹ Cumhuriyet, 17 Nisan 1936, s.2.

Sevenler yolu adlı kısa hikayede Şu ifade geçmiştir: Doktor Demirhan Azerbaycan Türklerinde olduğu düŐünülüyordu. Yani, ge adam Türk olmakla beraber Dağıstan'ın meşhur bir ailesinin çocuğu olduğu zannediliyordu.¹⁴⁰

PuŐkin'in yüzüncü yıldıncm dolayısıyla Bak'de büyük bir sergi açılmıştır. Serginin önemli bir kısmı, PuŐkin'in Azerbaycan edebiyat ve tiyatrosu üzerindeki etkisini belirlemek için ayrılmıştır.¹⁴¹

Rafların stnde Namık Kemal'in el yazısı ile kaleme aldığı Abdülhak Hmid'e hediye ettiği fotoğraf, duvarda Fuzuli'nin Azerbaycan NeŐriyat Heyeti tarafından bastırılmıŐ hayal bir resmi, daha yukarıda Süleyman Nazif'in çerçeveli fotoğrafı bulunmakta.¹⁴²

İlanlar bölümünde “Beyoğlu 47. okulun yoksul öğrencileri için 22 Mayıs Cumartesi günü akşamı Beyoğlu'nda Fransız tiyatrosunda okulun himaye heyeti tarafından bir gösteri düzenlenecektir. Programda neyzen Tefvik ile Azerbaycan saz heyetinden konserler, Bayan Fikriye ve arkadaşları tarafından halk Şarkıları vardır” diye bir ilan yayımlanmıŐtır.¹⁴³

Azerbaycan Milli Oyunları, Kemani Haydar, Hafız Burhan, Hafız Saim, Kanun İsmail, Bayan Benice, Nedime, Münevver, Leman, Kk Hamiyyet Kk iftlik parkta sahne alacaktır.¹⁴⁴

Darümuallimin ve sultani sabık müdürlerinden Azerbaycanlı Bay Mehmed Şerif on altı sene önce neŐrettiĐi (Azerbaycan ve İnkılabı) risalesinden bir nüshayı bana gönderme ltfunda bulundu.¹⁴⁵

Edebiyat fakültesinde gece düzenlenecektir. Bu gecede milli danslardan sonra Zeybek, Harman, Azerbaycan, Kırım, Karadeniz, İdil ve Ural dansları da gösterilecektir.¹⁴⁶

¹⁴⁰ Akşam, 13 Ocak 1937, s.6.

¹⁴¹ Ulus, 1 Mart 1937, s.5.

¹⁴² Kurun, 16 Nisan 1937, s.5.

¹⁴³ Akşam, 13-22 Mayıs 1937, s.10.

¹⁴⁴ Akşam, 30-31 Temmuz 197, s.12.

¹⁴⁵ Akşam, 12 Aralık 1937, s.8.

¹⁴⁶ Cumhuriyet, 28 Aralık 1937, s.2.

22 Mayıs 1937 akşamı Fransız Tiyatrosunda yoksul çocuklar için gösteri düzenlenecektir. Gösteride Bayan Leylanın katılımı ile Azerbaycan büyük saz heyeti tarafından konser düzenlenecektir.¹⁴⁷

Şişli Halkevinden: 14 Ocak Cuma günü akşamı saat 21'de Halk evimizde: 1 — Operatör Mim Kemal Öke tarafından (İrh ıslahına bir hekim ve bir hukukçu gözünden bakış) mevzulu ve münakaşalı bir konferans verilecektir. Bayan Şükriye Kırımlı ve arkadaşları tarafından Kırım oyun ve havaları Bayan Leylâ Azerbaycanlı ve arkadaşları tarafından Azerbaycan milli raks ve şarkıları söylenecektir.¹⁴⁸

Azerbaycan'da sanat şenlikleri: Azerbaycan sanat şenlikleri başlamıştır. Azerbaycan devlet operası, bestekâr Gazibekof'un "Köroğlu" operasını temsil etmiş ve büyük bir sükse kazanmıştır. Stalin, Molotof, Kaganoviç ve Jdanof gösteride hazır bulunmuşlardır.¹⁴⁹

Azerbaycan sanat haftası Moskova'da büyük muvaffakiyet kazanmıştır. "Köroğlu" ve "Şahsenem" Azerbaycan operaları, Azerbaycan halk epik sanatının parlak dönemini teşkil etmiştir.¹⁵⁰

Bugünlerde Moskova'da Azerbaycan sanat günleri vardır. Buna katılmak üzere Azerbaycan'dan opera ve bale, tiyatro heyetleri gelmiştir.¹⁵¹

Azerbaycan devlet tiyatrosu, tiyatro sanatının gelişimindeki hizmetlerinden dolayı Sovyetler birliği yüksek Sovyet meclisi divanı tarafından Lenin nişanıyla ödüllendirilmiştir.¹⁵²

28 Haziran 1938'de, Moskova saatiyle saat 21'den 21.45'e kadar, yani Türkiye saatiyle 20 den 20.45 e kadar, Türkiye için hususi bir radyo konseri verilecektir. Konserin programı şudur: Birinci kısım: Azerbaycan musikisi.

¹⁴⁷ Cumhuriyet, 20 Mayıs 1937, s.4.

¹⁴⁸ Akşam, 11 Ocak 1938, s.13.

¹⁴⁹ Ulus, 7 Nisan 1938, s.3.

¹⁵⁰ Ulus, 13 Nisan 1938, s.7.

¹⁵¹ Ulus, 14 Nisan 1938, s.8.

¹⁵² Ulus, 19 Nisan 1938, s.3.

Magomayev, "Şah İsmail" operasının uvertürü ve dansları, Rustamov idaresinde şarkı müziği aletleri Azerbaycan orkestrası tarafından verilecektir.¹⁵³

Saat 21:00'de Moskova radyosunda konser: Konserin programı şudur. Gliyer'in "Şahsenem" operası -Azerbaycan tiyatrosu.¹⁵⁴

Moskova radyosu dün akşam saat 21'de Türkiye için bir konser vermiştir. Bu konserde Azerbaycan tiyatrosu sanatçıları "Şahsenem" operasından şarkılar söylemiştir.¹⁵⁵

Kırım çocuklarının Kaytarma, Mendil, Çoban, Çalaş oyunlarını, İdil-Ural çocuklarının billur seslerinde çağlayan şarkıları, Azerbaycan havaları söylenmiştir.¹⁵⁶

Şişli halkeviden konferans ve konser düzenlenecektir. Leyla Azerbaycanlı ve arkadaşları tarafından Azerbaycan millî dansları yapılacak ve şarkıları söylenecektir.¹⁵⁷

Tebriz, Azerbaycan'ı Irak'a bağlayan 360 kilometrelik, iyi ve muntazam bir şehirdir denilerek Tebriz hakkında bilgi verilmiştir..¹⁵⁸

"Hayat halkası" da "Küçük Yaman" gibi Münir Hayri Egeli tarafından, yazılmıştır. Oynayanların hepsi Keçiören Çocuk Bakımı okulu öğrencileridir. Piyes, bundan bin sene öncesine ait bir Türk hikâyesinden alınmıştır. Orta Asya'daki Türk başbuğlarından birisinin başından geçen bu hikâye manzum olarak Orhun Abidelerinin lisanında, Uygurca ve Azerbaycan heceleriyle yazılmış birçok nüshası Divanı Lûgat-i Türk'te zikredilen bir Türk destanından bir parçadır.¹⁵⁹

Varlık dergisinin 15 Temmuz tarihli 145 inci sayısında Aziz Niyallo'nun Arapça alfabe ve Azerbaycan hakkında bir yazısı olduğu bilgisi verilmiştir.¹⁶⁰

¹⁵³ Ulus, 26 Haziran 1938, s.4.

¹⁵⁴ Ulus, 11 Eylül 1938, s.4.

¹⁵⁵ Kurun, 16 Eylül 1938, s.6.

¹⁵⁶ Cumhuriyet, 3 Ocak 1938, s.3.

¹⁵⁷ Cumhuriyet, 11 Ocak 1938, s.3.

¹⁵⁸ Ulus, 8 Ocak 1939, s.10.

¹⁵⁹ Ulus, 26 Nisan 1939, s.8.

¹⁶⁰ Ulus, 26 Temmuz 1939, s.6.

İcra kelimesi son günlerde müzik ve söz yazarları tarafından kullanılıyor. Bu kelime yıllardan beri Azerbaycan ve Kırım radyolarının spikerlerinden dinler ve buruk bulurduk. Şimdi aynı kelime bizim dilimize geçmektedir.¹⁶¹

Ahmet Agaoğlu 1869'da Azerbaycan'ın Şuşa (Şaşa) şehrinde doğmuştur. Şaşa, Karabağ yaylasının merkezidir.¹⁶²

27 Nisan 1939 Perşembe günü saat 12.30'da Beyazıd camiinde Azerbaycan İstiklal Şehitlerinin ruhuna mevlit-i şerif okutturulacaktır.¹⁶³

1.3. Siyasi Haberler

Kafkas ihtilafı başlıklı bir köşe yazısında, Rusya tarafından gerçekleştirilen Bolşevik hareketinin Türk Yurtları üzerinde meydana getirdiği etkinin önemine değinilerek, bu Bolşevik hareketinin Azerbaycan üzerinde yaptığı etkiler anlatılmıştır. Bu kapsamda Bolşevik hareketin meydana getirdiği zulümden kaçan yurtseverlerin İran sınırına ulaştığı, Bolşeviklerin yakaladıkları Azerbaycanlı yurtseverleri katlettiğine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Azerbaycan'ın yeni vekilleri ile yardım talep ettiği ve bu kapsamda Azerbaycan'ın maruz kaldığı rejim ve zulümlere ilişkin nota verildiğine dair bilgiler de ayrıca belirtilmiştir.¹⁶⁴

“İran Şüphe Ediyormuş” başlıklı bir köşe yazısında İran'da bulunan Kürtlerin Türkiye için tehdit oluşturması durumuna ilişkin olarak, Türkiye'nin İran ile ortak çalışma isteğine yer verilmiştir. Bu kapsamda bu isteğin gerekçelerine değinildikten sonra, Türklerin Azerbaycan hakkında bazı fikirlere sahip olduklarına yönelik bir şüphe içinde olduklarına değinilmiştir.¹⁶⁵

1930 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yer alan bir köşe yazısında Ruslar tarafından yapılan torpidoların ülkelerin önemli isimlerine ithaf edilerek teslim

¹⁶¹ Ulus, 24 Kasım 1939, s.2.

¹⁶² Vakit, 20 Mayıs 1939, s.10.

¹⁶³ Cumhuriyet, 27 Nisan 1939, s.4.

¹⁶⁴ Vakit, 8 Ağustos 1930, s.4.

¹⁶⁵ Vakit, 24 Ağustos 1930, s.2.

edildiğine dair bilgiler paylaşılmış olup, bu kapsamda Azerbaycan'a teslim edilen torpidonun Şaumiyana ismi ile teslim edildiği belirtilmiştir.¹⁶⁶

29 Kasım tarihinde basılan gazetede komşu ülkelerde meydana gelen hadiselerin yer aldığı bir köşe yazısında, Azerbaycan'da komünist bir öğrencinin üniversite hocası olan Kazimof'un ağır ceza ile cezalandırılmasına ilişkin bir talebine yer verilmiştir.¹⁶⁷

Azerbaycan'da meydana gelen bir ayaklanma ilişkin bilgilerin yer aldığı köşe yazısında, İran'dan ayaklanmaya katılan bin mültecinin dahil olmasının ardından isyancıların başkent Bakü'ye 20 millik bir mesafede yaklaşarak Bakü ve Tiflis arasındaki bağlantının kesildiği belirtilmiştir. Buna karşılık olarak Rusların Kafkasya dışındaki askeri kuvvetlerini getirerek yaşanan yoğun çatışmaların ardından isyanın bastırıldığı belirtilmiştir.¹⁶⁸

Büyük Taarruz'un başlayacağı dönemlerde Türkiye'de bulunan Azerbaycan sefiri İbrahim Abilof'un memleketine dönememesine ilişkin bilgiler aktarıldıktan sonra, İzmir'in Yunan işgalinden kurtulmasının ardından İzmir'e gidip buradaki şenliklere katıldığı ve burada yakalandığı bir hastalık dolayısı ile vefatına ilişkin bilgilere yer verilmiştir.¹⁶⁹

31 Ağustos 1931 tarihinde Azerbaycan'a ait Zangezur havalisine ait olunan bir arazinin Ermeni göçmenlere dağıtılması ve yine Azerbaycan'a ait olan Karabağ'ın Ermeni idaresine bırakılmasına ilişkin Türkiye'nin bu durumları endişe ile takip ettiğine ilişkin haber bülteninde gerekli bilgilere yer verilmiştir.¹⁷⁰

İstanbul'da bulunan 30 bin Ermeni'nin Ermenistan'a gönderileceği, buna karşın Kafkasya ve Azerbaycan'da bulunan Türklerin de ülkemize döneceğine ilişkin yapılan haberlerin aslının olmadığına ilişkin bilgi verilmiş olup, bu tür bir

¹⁶⁶ Cumhuriyet, 1 Ekim 1930, s.2.

¹⁶⁷ Vakit, 29 Kasım 1930, s.7.

¹⁶⁸ Akşam, 6 Nisan 1931, s.6.

¹⁶⁹ Cumhuriyet, 30 Ağustos 1931, s.1.

¹⁷⁰ Cumhuriyet, 31 Ağustos 1931, s.4.

mübadeleye gereksinim olmadığı yönünde açıklamalara yer verilmiştir.¹⁷¹ Aynı haber dönemin başka gazetelerinde de yer bulmuştur.¹⁷²

1932 yılında Sovyetler Birliği'nde bulunan Müslüman ve yarı göçebelere ilişkin bilgilerin yer aldığı tabloda, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin o dönem sahip olduğu nüfus miktarı belirtilmiştir.¹⁷³

Sovyetler Birliğinde bulunan Türk devletlerinde Rusların nasıl bir yönetim meydana getirdiklerine ilişkin Türklerin açıklamalarının yer aldığı köşe yazısında, Azerbaycan'da Bolşevik ihtilaline kadar okuryazar oranının çok düşük olduğu, Sovyetler Birliğine Azerbaycan'ın katılması ile okuryazar oranın yükseldiği ve ayrıca Sovyetler Birliğinden önce Azerbaycan'da sadece 1 yükseköğretim bulunmasına karşın sonrasında bu sayının 17'i olduğuna ilişkin yer alan bilgilerin abartı olduğuna dair bilgiler paylaşılmıştır.¹⁷⁴

Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu yıl dönemi dolayısı ile Türkiye'nin Batum konsoloslüğunda bir resmi tören yapılmış olup, bu törene Azerbaycan devletinden bürokratlar, kara ve deniz komutanları ile İtalya ve İran konsolosları katılım sağlamıştır.¹⁷⁵

Edouard Herriot tarafından kaleme alınan bir gezi yazısında Sovyetler Birliğinin 7 cumhuriyetten meydana geldiğini ve Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcüstan'ın içerdiği cumhuriyeti Maverayıkafkas şeklinde nitelendirmiştir.¹⁷⁶

Rusların fesat âmili olan bir şeyh maiyetiyle beraber yakalandı başlıklı köşe yazısında, çete teşkil etmenin ne olduğu, burada çetenin suç unsuru olarak değerlendirilebilmesine ilkin açıklamaların ardından, Azerbaycan'da meydana gelen bir ihtilale ilişkin bilgilerin ardından, Rus taraftarı olmakla ünlenmiş bir Azerbaycan valisinin görevinden azledildiği bilgisi verilmiştir.¹⁷⁷

¹⁷¹ Akşam, 13 Aralık 1931, s.2.

¹⁷² Vakit, 13 Aralık 1931, s.5.

¹⁷³ Hâkimiyeti Milliye, 5-6 Mart 1932, s.4.

¹⁷⁴ Akşam, 14 Ocak 1933, s.5.

¹⁷⁵ Hâkimiyeti Milliye, 3 Kasım 1933, s.2.

¹⁷⁶ Hâkimiyeti Milliye, 3 Kasım 1933, s.5.

¹⁷⁷ Vakit, 23 Kasım 1933, s.5.

İskender Fahreddin tarafından yazılan Akdeniz’de Türk Akıncıları başlıklı köşe yazısının alt başlığında Fatih’in mora seferinden dönüşünden sonraki süreci anlatmaktadır. İstanbul’da bulunduğu sırada Fatih’e Trabzon Rum İmparatorluğu’nun Karadeniz boğazına karşı bir takım hazırlıklar içinde olduğuna dair bilgiler ulaşır. Fatih’in Trabzon Rum İmparatorluğu’na karşı savaşa başlaması üzerine zor duruma düşen Trabzon Rum İmparatoru Uzun Hasan’dan yardım talebinde bulunmuştur. Uzun Hasan, Diyarbakır, Ermenistan ve Azerbaycan topraklarına hükmetmekte olup, Rum İmparatoru’nun kızı ile evlidir.¹⁷⁸

İran başbakanı mecliste bir konuşma gerçekleştirerek, Osmanlı döneminden kalma olan anlaşmazlıkların giderilmesi yönündeki söylemlerinin akabinde, iki ülke arasındaki dostluk ve samimiyetleri dolayısı ile Şehinşah’ın, Gazi Mustafa Kemal Atatürk ile görüşmek üzere Azerbaycan üzerinden Türkiye’ye geleceğine ilişkin bir beyanda bulunmuştur.¹⁷⁹ İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.¹⁸⁰

Prof. Pitar tarafından yazılan Anadolu başlıklı köşe yazısında Anadolu’nun bugünkü durumundan bahsedilerek geçmişe doğru bir anlatım gerçekleştirilmiştir. 11. ve 12. yüzyıllarda oldukça güçlü olan Selçuklular girdikleri yerlerde imaretler yaparak buralar hatıralar bırakmışlardır. Selçuklular Doğuda Azerbaycan’ı fethederek Ermenistan ve Kafkasya’yı da kontrol altında tutmuşlardır.¹⁸¹

Dost İran’ın İktisadi ve Mali Vaziyeti başlıklı haber metninde İran’ın gümrük gelirleri arasında en önemli gümrük kapısının Gilan eyaleti olduğu vurgulanarak, sonrasında sırasıyla Huzistan, Kirmanşah, Azerbaycan, Buşir eyaletlerinin geldiği belirtilmiştir.¹⁸²

İran hükümdarı Şehinşah’ın biyografisinin yer aldığı haber metninde; İran’ın eyalet sistemine değinilmiş, İran’ın Azerbaycan eyaletinin Doğu ve Batı Azerbaycan olmak üzere 2’ye ayrıldığına ilişkin bilgilere yer verilmiştir.¹⁸³

¹⁷⁸ Akşam, 29 Nisan 1934, s.9.

¹⁷⁹ Akşam, 15 Mayıs 1934, s.2.

¹⁸⁰ Vakit, 15 Mayıs 1934, s.2.

¹⁸¹ Hâkimiyeti Milliye, 20 Mayıs 1934, s.6.

¹⁸² Cumhuriyet, 11 Haziran 1934, s.4.

¹⁸³ Vakit, 15 Haziran 1934, s.9.

Ağaoğlu Ahmet Bey tarafından yazılan İran'ın bilimsel açıdan gelişmesine, Azerbaycan'ın çok büyük etkisi ve yardımı olduğuna değinilmiştir. İran Azerbaycan'ı ve Kafkas Azerbaycan'ı arasında Aras nehrinin meydana getirdiği birkaç metre genişliğinde bir sınırın bulunduğu vurgulanmıştır. Aradaki sınırın bu denli yakınlığına bağlı olarak Sovyetler Birliği'nin içinde bulunan Azerbaycan maddi ve manevi açıdan İran'dan daha iyi konumda bulunmaktaydı. Buna mukabil İran Azerbaycan'ından kaçan birçok İranlı Azerisi o taraf doğru akın etmiştir.¹⁸⁴

İran'ın sahip olduğu 3 transit yol bulunmakta olup bunlar: Kafkasya Yolu, Irak Yolu ve Türkiye Yolu'dur. Bu yollardan Kafkasya Yolu, Tebriz'den başlayarak Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan'dan geçer.¹⁸⁵

İran'ın coğrafi özelliklerine ilişkin bilgilerin yer aldığı haberde, İran'da şehirlerin, kasabaların seyrek nüfuslu olması ve çöllerle birbirinden ayrılmış olması dolayısı ile düşünsel açıdan iletişimin kopuk olmasına neden olduğu ifade edilmiştir. Buna karşın komşu ülkeler olan, Horasan, Azerbaycan, Fars ve Irak ülkelerinde bazı yeniliklerin meydana geldiği belirtilmektedir.¹⁸⁶

Azerbaycanlılar tarafından Berlin'de çıkarılan İstiklal Gazetesi'nde, Türkiye-İran Dostluğunun Azerbaycan haklı tarafından sevinçle karşılandığı. Birbirine komşu ve dost iki ülke arasında meydana gelen bu yakınlaşma ve işbirliğinden memnuniyet duyulduğuna ilişkin bilgilere yer verilmiştir.¹⁸⁷

Erzincan Milletvekili Aziz Samih tarafından yazılan "Türk-İran Sınırında Neler Gördüm?" başlıklı köşe yazısında İran sınırında yaşadıklarını anlatmış ve cümlelerin sonunda İran'ın Kuzeyinde bulunan Azerbaycan'ın çoğunlukla Türk olması ve bizim tarafta da tedbirli Türk aşiretlerinin bulunduğu dair tespitlerini yazmıştır.¹⁸⁸

Sovyetler Birliği'nde spora ilişkin oluşturulan gazete haberinde, Sovyetler Birliği'nin 6 büyük Cumhuriyetler federasyonuna bölündüğü belirtilerek, Kafkasya

¹⁸⁴ Cumhuriyet, 19 Haziran 1934, s.3.

¹⁸⁵ Cumhuriyet, 20 Haziran 1934, s.5.

¹⁸⁶ Hâkimiyeti Milliye, 21 Haziran 1934, s.5.

¹⁸⁷ Vakit, 12 Temmuz 1934, s. 5.

¹⁸⁸ Vakit, 16 Temmuz 1934, s.5.

Sovyetler Federasyonu içinde Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan gibi cumhuriyetlerin yer aldığı belirtilmiştir.¹⁸⁹

Sovyet Rusya'nın ihtilalin 17'inci yıldönümünü kutladığına ilişkin gazete haberinde, Sovyetler Birliği'nin gelişim düzeyinden, bu inkılabın Sovyetler Birliğinde bulunan ülkelere etkilerine değinilmiştir. Bu kapsamda Tataristan, Azerbaycan, Özbekistan ve Tacikistan Cumhuriyetlerinde okuyup yazma oranı düşük bir seviyede iken inkılabtan sonra bu sayının ve okul sayılarının arttığı belirtilmiştir. Ayrıca Azerbaycan'ın 7 milyon kitabı bünyesinde barındıran bir kütüphane açtığı ve bu kütüphanede yer alan eserlerin bir kısmının Rusça, diğer kısmının ise Türkçe olduğu ifade edilmiştir.¹⁹⁰

Azerbaycan Millet Meclisi Paris Temsilcisi Ali Meydan Bey'in ölümü nedeniyle Beyazıt Caminde gerçekleştirilecek olan mevlit törenine ilişkin ilan metni dönemin gazetesinde yer almıştır.¹⁹¹ Söz konusu mevlit ilanı dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.¹⁹²

Sovyetler Birliği bugün Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 15'inci yıl dönümünü kutluyor.¹⁹³

Tebriz'de halı ticareti yapan bazı büyük kapitalistler "Azerbaycan halı ticaret sosyetesini" adında 5 milyon riyalik bir Pazar kurmuşlardır. Bu sermaye ileride 10 milyon riyale yükseltilecektir.¹⁹⁴

Cumhuriyet toprakları dışarısında bulunan bir takım Türk göçmenlerini vatana göç ettirmek, savaştan beri Ankara hükümetinin dikkate aldığı konulardan biri olmuştur. Bu siyaset yeni bir şey değildir; Osmanlı İmparatorluğu zamanında da bir milyondan fazla Kafkasyalı, Kafkasya'dan, binlerce tatar Kırım'dan gelmiş ve Anadolu'ya yerleştirilmişti. Savaştan beri göç sürekli olmuş fakat genişletilmemiştir.

¹⁸⁹ Hâkimiyeti Milliye, Ağustos 1934, s.4.

¹⁹⁰ Cumhuriyet, 7 Kasım 1934, s.8.

¹⁹¹ Cumhuriyet, 23 Kasım, 1934, s.4.

¹⁹² Akşam, 23 Kasım, 1934, s.4.

¹⁹³ Ulus, Ocak 1936, Kurun, Ocak 1936, s.3.

¹⁹⁴ Ulus, 14 Haziran 1936, s.4.

Dağıstan ve Azerbaycan'dan gelen birtakım mülteciler Anadolu'nun nüfusu az taraflarına yerleşmişlerdir ki bir kısmı Konya civarına düşmüşlerdir.¹⁹⁵

Tarihte bugün: Türkiye ile Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan arasındaki Kars Anlaşması imzalanmıştır.¹⁹⁶

Ferhad Paşa barışı şarkı teskin etmişti ve İran'la bir de antlaşma yapılmıştı. Tebriz, kısmen Azerbaycan, Loristan, Şirvan ve Gürcistan Türklerde kalacaktı.¹⁹⁷

İran transit yolunun hududumuzu kat ettiği noktada ortak bir gümrük tesisi ve bir bina yapılması için bir Azerbaycan gümrük müfettişi, bir İran mühendisi ile tarafımızdan tayin olunan gümrük müfettişi, Ağrı vilâyeti Nafia mühendisi ve fen memurlarından mürekkep heyet dün Gürcübulakta ilk toplantısını yapmıştır.¹⁹⁸

Merkezi İcra Komitesi idare heyeti, Stalin'in riyasetindeki komisyonun teklif ettiği yeni kanunu esasi projesini aynen kabul etti. Yeni kanunu esasiye göre mevcut yedi müstakil cumhuriyet on bire iblağ edilmiştir. Azerbaycan, Ermenistan müstakil Cumhuriyet ilan edilmiştir.¹⁹⁹

Aklıma başka bir hatıra geldi. O sırada Atatürk, Rus sefiri Aralof ve Azerbaycan sefiri Abilof ta refakatlerinde buldukları halde cepheye gelmişlerdi.²⁰⁰

Osmanlı İmparatorluğu Sokullu'dan sonra, kendini müdafaa etmekten başka gücü kalmamıştı. İran şahı bu fırsatı kaçırmamıştı. Hatta Türklere Macarların, Nemçelilerin, Eflâk ve Erdel beylerinin hücumları yetmiyormuş gibi, bir de Papa ve Avrupa hükümdarları saldırıya kalkışmıştı. Yolladığı heyet arasında bir de İngiliz vardı. Bu heyet hiçbir şeye muvaffak olamadı; fakat Türkiye ile İran arasında birdenbire savaş çıktı. Tebriz'deki yerli ordu kolu Zincirkıran Ali Paşaya karşı baskı yapması Azerbaycan halkını yağma etmesi de İran'da Şah Abbas için bir fırsat oldu.²⁰¹

¹⁹⁵ Ulus, 15 Temmuz 1936, s.4.

¹⁹⁶ Ulus, 10 Ekim 1936, s.2.

¹⁹⁷ Akşam, 26 Kasım 1936, s.7.

¹⁹⁸ Kurun, 15 Aralık 1936, s.2.

¹⁹⁹ Cumhuriyet, 13 Haziran 1936, s.2.

²⁰⁰ Cumhuriyet, 15 Haziran 1936, s.3.

²⁰¹ Akşam, 26 Ocak 1937, s.7.

Jur gazetesi muhabiri, İtalya'nın, Sovyet aleyhine siyasete Türkiye'nin katılmasını temin etmek için çok çalışacağını ve Sovyet emperyalizminin amaçlarına yardım etmemesi şartıyla Montrö Sözleşmesine katılacağını yazmaktadır. Bu gazete İtalya'nın Türkiye'yi Kırım, Ukrayna, Azerbaycan ve Gürcistan'la ilgili olmaya davet edeceğini söylemektedir.²⁰²

Tan'da Ahmed Emin Yalman, "Sapsarı Gazetecilik" başlığı altında yazdığı baş makalede Fransız gazetelerinin Türkiye ile Sovyet Rusya'nın arasını açmak için yaptıkları bir takım kötü yayınlara şöyle cevap veriyor: "İtalya, bize Kırım, Ukrayna'yı, Azerbaycan'ı peşkeş çekiyormuş. Bu yemlerin ileri sürülmesindeki amaç da bizimle Rusya'nın arasını açmakmış".²⁰³

Dış İşleri Bakanımız, meğerse Milano'da Türk – İtalyan dostluğu üzerinde değil, Sovyet Rusya'nın taksimi üzerinde görüşmeler yapmış! ve Kont Ciano, bizi Kırım, Ukrayna, Gürcistan ve Azerbaycan ile alâkadar olmasına çalışmış.²⁰⁴

Azerbaycan cumhuriyetinin dokuzuncu Sovyetler kongresi cumhuriyetin anayasasını iş birliği ile kabul etmiştir. Sovyetler birliği anayasasına göre, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan Cumhuriyetleri doğrudan doğruya Sovyetler birliğine girdiği için, kongre, Kafkas federasyonunun ve buna bağlı örgütlerin tarihî görevlerini tamamlayarak dağılmış sayılmasına karar vermiştir.²⁰⁵

İran aydınları, Şiiliğe dört elle sarılmışlardır. Amaçlarına ulaşmak için, Şiiliği derhal siyasî bir mezhep haline sokmuşlardı. Artık bu siyasî mezhebin propagandacıları her tarafa dağılmıştı. Kahramanlık ve hürriyet mevzusu nedeniyle söylenen sözler, Türkleri kolayca cezbetmişti. Şiilik, özellikle Horasan ve Azerbaycan halkında yayılmıştı.²⁰⁶

Şevket Aziz, Asya'da, biri pasif, diğeri aktif iki türlü halk olduğunu, Aktif olan Selçukilerin, Sümerlerden, Etilerden sonra Anadolu'ya geldikleri zaman orada kendi ırklarını bulduklarını söylüyor: Selçukların Azerbaycan ve Anadolu'yu

²⁰² Akşam, 5 Şubat 1937, s.13; Ulus, 5 Şubat 1937, s.1; Kurun 5 Şubat 1937, s. 13.

²⁰³ Ulus, 8 Şubat 1937, s.3.

²⁰⁴ Ulus, 9 Şubat 1937, s.2.

²⁰⁵ Ulus, 16 Mart 1937, s.5.

²⁰⁶ Kurun, 28 Temmuz 1937, s.5.

fetihleri Gazellilerin Hint fethi gibi askerî ve geçici bir önemde olmayıp, o halkın simasını büsbütün değiştiren bir hadise değildir.²⁰⁷

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra İmparatorluk topraklarında bugünkü devletler şunlardır: Irak, Suriye, Palestin, Erdün ve Hicaz krallıkları. Yemen, Habeş eyaleti, Mısır, Bingazi, Trablusgarb, Tunus, Cezair, Yunanistan, Arnavutluk, Bulgaristan, Yugoslavya, Macaristan, Romanya, Lehistan, Ukranya, Kırım, Kafkasya, Azerbaycan, Türkiye.²⁰⁸ Aynı habere Kurun Gazetesi'nde de yer verilmiştir.²⁰⁹

Birçok casus ve faşizm hikayelerinin yanı sıra ortada Stalin'e karşı suikast girişimlerinin olduğu özellikle Rus olmayan memleketlerde milliyet ve ayrılık duygularının büyüdüğü, Beyaz Rusya'daki komünist idarecilerin hepsinin değiştiği ve Kafkasya'da Azerbaycan'da bilinmeyen kişiler tarafından gazeteciler ve devlet memurlarının öldürüldüğü bilgilerine verilmiştir.²¹⁰

Fransız gazetesinde İtalya'nın Türkiye'yi Kırım, Ukrayna, Azerbaycan ve Gürcistan'la ilgili görüşmelere davet edeceğini söylemektedir.²¹¹

Savcı iddianamesinde, 21 kişilik komünist grubun Sovyet Rusya'ya bir hücum ve darbe hazırlayan düşmanlarla anlaştıkları, Ukrayna, Beyaz Rusya, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve Uzak Şarkın Rus cumhuriyetleri arasından ayırmak suretiyle şimdiki rejimi devirerek yerme kapitalist bir rejim getirilmesi için çalıştıkları ve müttehimlerin Menşevik, ihtilalci sosyalist, burjuva nasyonalist taraftan olduklarını ve Zinovi'ye muhabbet besledikleri, yazılıdır.²¹²

Azerbaycan yüksek divanı, mukabil ihtilalci «milliyetçi, burjuva, isyancı ve tedhişçi» kuruluş üyelerinden on kişiyi idama mahkûm etmiştir. Bu kuruluş içinde kundakçılık yapılmış olduğu ziraat komiserliği tarafından meydana gelmiştir. Bu

²⁰⁷ Akşam, 25 Eylül 1937, s.8.

²⁰⁸ Ulus, 26 Eylül 1937, s.6.

²⁰⁹ Kurun, 27 Eylül 1937, s.2.

²¹⁰ Cumhuriyet, 25 Eylül 1937, s.7.

²¹¹ Cumhuriyet, 5 Şubat 1937, s.6.

²¹² Kurun, 3 Mart 1938, s.3.

kuruluş üyelerinden diğer dört kişi 12 ilâ 25 sene arasına denk gelenn hapis cezalarına mahkûm edilmişlerdir.²¹³

1923 Ocak 4 üncü Cuma gecesi: Azerbaycan sefaretindeki ziyafete davetliydik.²¹⁴ (Atatürk Anıları)

Ebedi Cumhurbaşkanımız Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı üzerine Azerbaycan Türklerinin samimi üzüntülerine tercüman olarak Azerbaycan Dahiliye vekili Mustafa Vekili İsmet İnönü'ye taziye telgrafi göndermiştir.²¹⁵

Endüstri sahasında Moskova delegesi Şerbalov, Moskova büyük endüstrisinin, 1913 yılına nazaran 16 kat daha fazla ürettiğini kaydetmiş, Azerbaycan millet vekili Bagirov, 1932'den 1937'ye kadar beş sene içinde petrol üretiminin 12.2 milyon tondan 21.4 milyona çıktığını bildirmiş Özbek delegesi Yusupov, Sovyet Özbekistan'ında kültürün yükseldiği görünmüştür.²¹⁶

Ahmet Ağaoğlu gözlerini Karabağ'da cemaat hayatına açtığı; dedesinin ve babasının o devirdeki Kafkas Türklüğü hayatının bir örneği evinin eşliğinden atlayıp Azerbaycan Türklüğünün cemaat hayatına karıştığı zaman Azerbaycan millî meseleleri artık ön plâna atacak bütün şartlar olgunlaşmaktaydı.²¹⁷

Mihver devletlerinin gözlerini doğuya doğru dört açtıran sebebin Romen, Irak, İran ve Azerbaycan petroleri olduğunu malumatını herkesin duyduğu bilgisi verilmiştir. Aç devletler petrol kokusunu alınca, aradaki dört beş memleketi bile hesaba katmadan, gözlerini uzak ülkelere dikerlerse, yanı başlarında çıkacak petrolün onları ne hale koyacağı planı olabilir denilmiştir.²¹⁸

Ahmet Ağaoğlu: 1918 de Azerbaycan'dan dönünce Ferit hükümeti tarafından tevkif ve düşmana teslim oldum.²¹⁹

²¹³ Akşam, 25 Ağustos 1938, s.2.

²¹⁴ Cumhuriyet, 26 Aralık 1938, s.3.

²¹⁵ Cumhuriyet, 18 Kasım 1938, s.7.

²¹⁶ Ulus, 13 Mart 1939, s.8.

²¹⁷ Ulus, 25 Mayıs 1939, s.2.

²¹⁸ Ulus, 4 Ağustos 1939, s.2.

²¹⁹ Cumhuriyet, 22 Mayıs 1939, s.5.

İKİNCİ BÖLÜM

1. 1940-1950 GAZETE HABERLERİ

İkinci bölüm de birinci bölümdeki gibi sosyal kültürel ve siyasi haberleri 3 başlık altında toplayıp 1940-1950 yılları arasındaki Türk basınında Azerbaycan hakkında ki haberler derlenmiştir.

Yapılan haberlerde Azerbaycan Türklerinin Türkiye’de Çeşitli dernekler vasıtasıyla halkı Azerbaycan Hakkında bilgilendirme toplantıları yaptıkları ve Azerbaycan coğrafyasıyla alakalı genel bilgilerden bahsedilmiştir. Ortak dil bütünlüğüyle alakalı Türkiye’de basılan yayınların Azerbaycan bölgesinde rahatlıkla anlaşıldığı ve bunun önüne geçilemezse Türklük ve Türkçülüğünde önüne geçilemeyeceği görüşünün İran ve Sovyetleri endişelendirdiğine dair haberlere yer verilmiştir.

Ayrıca bu yıllarda 2. Dünya savaşının olması ve savaşın etkisiyle Almanya ve İtalya’nın; Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan’ı Türkiye’ye tahsis etme isteğine yer verilmiş fakat haberlerde bu durumun Türkiye ve Sovyetlerin arasını bozma hedefi olarak görülmüştür.

Bu haberlerin yanı sıra bu yıllarda basının en çok takip ettiği mesele Güney Azerbaycan’ın Kuzey Azerbaycan’la birleşme durumu olmuştur.

1.1. Sosyal Haberler

Eski Darülfünun müderrislerinden Azerbaycan Türklerinin önemli yazarlarından Dr. Hüseyinzade Ali Turan 78 yaşında 18 Mart 1940 sabahı Üsküdar’daki evinde hayata gözlerini kapatmıştır. Merhum Azerbaycan Türklerindedir.²²⁰

“Türkler, Azerbaycan Türkleridir ve güney Kafkasya'nın doğu kısmında, Kafkasya Azerbaycan’ı denilen kısımda yaşarlar. Kafkasya Azerbaycan’ı aşağı

²²⁰ Cumhuriyet, 19 Mart 1940, s.6.

yukarı 90.000 kilometre kare genişliğindedir. Nüfusu 2.300.000 kadardır” bilgileri verilmiştir.²²¹

Kafkasya da altın, bakır, kalay, manganez, kömür ve petrol gibi önemli yeraltı kaynakları bulunmaktadır. Kafkasya bakır bakımından dünyanın en zengin bölgesidir. Bu bölgenin en önemli madenleri Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan’dır.²²²

Azerbaycan Karabağ eşrafından Sultan Bey’in cenaze töreninde bulunan, telgraf ve mektup gönderenlere teşekkür ederiz.²²³

Dr. Avşar aslen Avşar aşiretine mensuptur. Yani Türk’tür. Bu aşiret Orta Anadolu’dan başlayarak İran Azerbaycan’ının güneyinden merkezi İran ve oradan da Afganistan’a, Türkistan’a ve Hazar denizinin doğu sahillerine uzayan alan üzerine dağılmıştır.²²⁴

Türk akademisine üye olmak için Türkiye Türk’ü olmanın şart olduğu söylenmiştir. Azerbaycan Türkleri de Türkçe konuşuyor olsalar da Türkiye’nin öz lehçesini hiçbir zaman Türkiye Türkü kadar bilemeyeceği ifade edilmiştir.²²⁵

Milli Azerbaycan Hükümeti Adalet Bakanı ve diğer bütün Türkler tarafından çok sevilen Halil Has Mehmet Gürgören’in vefatına ilişkin ölüm ilanı gazetede yer almıştır. İlgili dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.²²⁶

Milli Azerbaycan Hükümeti Adalet Bakanı ve diğer bütün Türkler tarafından çok sevilen Halil Has Mehmet Gürgören’in vefatının kırkıncı günün olması dolayısı ile okunacak mevlüde ilişkin ilan metni dönemin gazetesinde yer almıştır.²²⁷

Prof. Fındıkoğlu tarafından yazılan bir köşe yazısında, Azerbaycan’da Rusların yaptığı zulümlere ilişkin bilgilere yer verilmiştir.²²⁸

²²¹ Akşam, 29 Temmuz 1942, s.2.

²²² Vakit, 23 Ağustos 1942, s.4.

²²³ Cumhuriyet, 15 Nisan 1942, s.3.

²²⁴ Tanin, 18 Eylül 1943, s.4.

²²⁵ Ulus, 26 Mart 1943, s.2.

²²⁶ Tanin, 12 Ağustos 1945, s.4, Akşam, 12 Ağustos 1945, s.2.

²²⁷ Tanin, 19 Eylül 1945, s.4.

²²⁸ Cumhuriyet, 17 Haziran 1947, s. 2.

Azerbaycan Eşrafından, Hüseyin Hoyhan'ın kızı, Albay Cihangir Kazım beyin eşi Atina uçak kazasında hayatını kaybettiği haberi ilgili gazetede yer almıştır.²²⁹

Sabık Azerbaycan Şuray-i Millisi üyelerinden Mir Yakub Mir Mehdioglu dün İstanbul'da kalp krizi nedeniyle vefat ettiği haberi ilgili gazetede yer almaktadır.²³⁰

Azerbaycan Kültür Derneği, Sabık Azerbaycan Şuray-i Millisi üyelerinden Mir Yakub Mir Mehdioglu'nun vefatı nedeniyle 19 Kasım 1949 saat 15:30 da dernek merkezinde anma töreni düzenleyecektir.²³¹

Ankara'da Azerbaycan Kültür Derneği kurulduğuna dair habere yer verilmiştir.²³²

1.2. Kültürel Haberler

Türkistan Gençler Birliği tarafından verilecek ziyafette Türkistan, Anadolu, Azerbaycan, Ural, Kırım, Dağıstan ve bütün Türk illerinden tarihi musiki parçaları çalınacağı söylenmiştir.²³³

Taksimde Maksim salonlarındaki Türk gecesi sabaha kadar devam etmiştir. Türkistan, Anadolu, Azerbaycan, Ural, Kırım, Dağıstan ve bütün Türk illerinden tarihi musiki parçaları büyük beğeni toplamıştır.²³⁴

Orduları Durduran Kadın isimli köşe yazısında Çelebi Mehmet tarafından Karakoyunlu Beyi'ne gönderdiği haberde "Ecdadımın kanları pahasına aldıkları o yerleri terk edip Azerbaycan cihetlerine çekilmeyecek olursanız, boş yere kan

²²⁹ Cumhuriyet, 17 Haziran 1947, s. 3.

²³⁰ Ulus, 9 Kasım 1949, s.4.

²³¹ Ulus, 17 Kasım 1949, s.5.

²³² Yeni, 20 Eylül 1949, s.2.

²³³ Cumhuriyet, 20 Nisan 1940, s.4.

²³⁴ Cumhuriyet, 22 Nisan 1940, s.2.

dökülmesine sebep olacaksınız. Bu yılın İlkbaharına kadar Samsun havalisini tahliye etmediği takdirde, ötesini siz bilin!” demiştir.²³⁵

Çağatay edebiyatının en güzel nesrini yine Ali Şîr Nevai’de buluyoruz. Bu güzel üslup kendi devrinde olduğu kadar kendinden sonra da uzun yıllar Türkistan, Azerbaycan, Anadolu Türkleri üzerinde ebediyen yaşadı.²³⁶

Rizelilerin kemence ile idil – Ural Türklerinin kendi sazlarıyla oynadıkları oyunlardan sonra Azerbaycan oyunlarını gördük. Azerî havalan içten gelen bir neşe ile takip edildi. Bu arada genç bir kadın sanatkârın oynadığı "Mendil" oyunu, çok beğenildiği ve dakikalarca alkışlandı anlatılmıştır.²³⁷

Bakü etrafındaki geniş topraklara İranlılar eski zamanlarda “Azerbatigan” derlermiş. Bu isim “sönmez ateşler diyarı” veya “ateş ocakları” anlamına gelmektedir. Bu kelime sonradan Azerbaycan ve Azeristan şeklini almıştır.²³⁸

Azerbaycan’ın birçok tarihi zenginliği bulunmaktadır. Azerbaycan kelimesi Farsçadır. Bu isim güney Kafkasya ile kuzey İran arasındaki bölgedir.²³⁹

Türk kültür birliği, Türk gecesi düzenleyecektir. Bu gecede kuzey Türklerinin yurdu İdil-Ural, Azerbaycan, Kuzey Kafkasya ve Kırım gençleri milli kıyafetlerle dans yapacaklardır.²⁴⁰

Moğolca ile Türkçe iki ayrı dildir. Azerbaycan ve Doğu Anadolu halkı Moğollardan daha önce Türkçe konuşup, yazmışlardır.²⁴¹

Türkiye’de dil ve edebiyat üzerinde canlanıp yürüyen her hamle, Türkçe konuşup yazan yerlerde büyük etkiler bırakmıştır. Namık Kemal’den sonra Kırım’da, Kazan’da, Azerbaycan’da görülen dil ve edebiyat gelişmeleri, bunun belgelerinden biridir.²⁴²

²³⁵ Akşam, 1 Şubat 1941, s.6.

²³⁶ Vakit, 8 Şubat 1941, s.4.

²³⁷ Ulus, 26 Ağustos 1942, s.2.

²³⁸ Vakit, 23 Kasım 1942, s.5.

²³⁹ Vakit, 5 Aralık 1942, s.2.

²⁴⁰ Cumhuriyet, 27 Mart 1942, s.3.

²⁴¹ Tanin, 15 Eylül 1943, s.4.

²⁴² Ulus, 27 Mart 1943, s.2.

İslam-Türk Muhit-ül Maarifi adlı eserin 45. Sayfasında Azerbaycan milli şura reisi Mehmet Emin ile M. Şahir'in Kuzey ve Güneyi, Azerbaycan'ın coğrafi, etnografi ve tarihi hakkında önemli tespitleri olduğuna dair haber okuyucuya aktarılmıştır.²⁴³

İran müttefiklerinden Şafak'ın bir yazısından: Eğer Azerbaycan'ı Acemleştirme' işi ihmal edilirse Türklüğün ve Türkçülüğün önüne geçilemez. Zira Azerbaycan halkına çok kolay gelen yeni ve modern Türk dili ile yazılmış şiirler, kitaplar, romanlar, ilmi eserler Azerbaycan'ı dolduracak ve herkes onları okuyacaktır.²⁴⁴

Kadıköy Halkevinde dün üniversite öğrencileri tarafından milli oyunlar gösterisi yapılmıştır. Erzurum, Karadeniz, Ege ve Malatya ekiplerinin oyunlarından Azerbaycan, Kazan ve Türkistan'ın milli şarkı ve oyunları sürekli oyunlar büyük ilgi görmüştür.²⁴⁵

Bakülü bir bilginin Arapça yazdığı Heyet kitabının büyük Reşit Paşa tarafından tercüme ettirildiğinin, matematiksel eserleri ancak Tanzimat devrinde İshak hocanın tercüme etmeye başladığını yazan Mustafa Cansız, bir ihtimal bulunuyor ki İbrahim Hakkı'ya bu ilmin Azerbaycan yoluyla gelmiş olmasıdır.²⁴⁶

Timur öldü Babür doğdu başlıklı köşe yazısında, Timur'un fethettiği yerler; Harzem, Kaşgar, Horasan, Nişabur, Kandeher, Tebriz, Nahcivan, Kars, Tiflis, Karabağ, Şiraz, Musul, Mardin, Diyarbakır olarak sayılmıştır.²⁴⁷

Âşık Garipler, Şah İsmail, Köroğlular, Keremler Edirne'den, Bursa'dan başlayıp Azerbaycan, Horasan ve Kaşgar Türklerine kadar yayılmış olduğu halde; malum yazarların yazdıkları eserler, o ünlü şairlerin "idi" ile "dedi" den başka Türkçe olmayan ateşli şiirleri Türklere kapalı kalıyor.²⁴⁸

²⁴³ Vakit, 1 Şubat 1943, s.3.

²⁴⁴ Cumhuriyet, 18 Kasım 1943, s.2.

²⁴⁵ Cumhuriyet, 31 Ocak 1944, s.3.

²⁴⁶ Ulus, 2 Şubat 1945, s.4.

²⁴⁷ Vakit, 14 Şubat 1945, s.2.

²⁴⁸ Ulus, 28 Mart, 1945, s.2.

Tahran’da ve Azerbaycan’da ilk karışıklıkların bildirilmesinin ardından; Türkiye’de İngiliz karşıtı önemli bir seri yeni dergi basılmıştır.²⁴⁹

Bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan demokratlarının yurdu, Irak ve Arabistan petrollerine giden Mezopotamya’nın en kestirme yoludur.²⁵⁰

Harflerin düzeltilmesine dair ilk gerçek girişim Ünlü Azerbaycan şairi Ahundzade Mirza Fethali tarafından yapılmıştır.²⁵¹

Azerbaycan Türkçesinde ve Anadolu’nun bazı yerlerinde anahtara açar derler. Biz anahtarla kapıyı açtım diyorsak, açarla kapıyı açtım demek daha mı kötü bir ifade olur?²⁵²

Bostancı doğan plaj gazinosunda Zehra Bilirin’in sahne alacağına ilişkin ilanının devamında; Azerbaycan sazının da sahne alacağına ilişkin bilgi ilan sayfasında yer almıştır.²⁵³

İran bale topluluğun en başarılı ve Azerbaycan oyunlarını oynayan sanatçılardan Gulamriza ve Taki Musevi Erzurum’dan trenle İran’a seyahat etmiştir.²⁵⁴

Bale programının ikinci kısmında Sadi’den alınmış “Saki ve ben” adlı bir dans bir Ninni ve çeşitli Azerbaycan halk şarkıları ve dansları gösterimi yapılmıştır.²⁵⁵

Koca Mustafa Paşa İstanbul sinemasında Mefharet Yıldırım ve Semiha Coşar konserlerine ek olarak, 6 kişilik Azerbaycan saz ve dans topluluğunun sahne alacağı bilgisi ilan edilmiştir.²⁵⁶

Azerbaycan dili muhteşem ananesiyle son yıllarda “proletarya dili” haline gelmiştir. Proletarya karışık bir millet olduğu için ayrıca önemlidir. Burada Ruslar

²⁴⁹ Ulus, 9 Aralık 1945, s.5.

²⁵⁰ Ulus, 20 Aralık 1945, s.2.

²⁵¹ Ulus, 20 Temmuz 1945, s.2.

²⁵² Akşam, 5 Aralık 1945, s.3.

²⁵³ Cumhuriyet, 27 Temmuz 1946, s. 4.

²⁵⁴ Cumhuriyet, 13 Kasım 1947, s. 2.

²⁵⁵ Ulus, 23 Aralık 1947, s.7.

²⁵⁶ Cumhuriyet, 7 Ocak 1947, s. 2.

bulunduğu için Azerbaycan'da konuşlan dilde Rus kelimeler vardır. Bunun dışında Arap ve Acem kökenli kelimeler de bulunmaktadır.²⁵⁷

Askeri Liseler öğretim müfettişi Tuğgeneral Hakkı Raif Ayyıldız, Güney Kafkasya Cumhuriyeti (Azerbaycan) hakkındaki eserini yayınlamıştır.²⁵⁸

Hacıbeyli Üzeyir Azerbaycan millî uyanış tarihinde yer almış, unutulmaz bir yüzdür. 1905'te, çarlık rejiminin sarsılması üzerine canlanan Millî Azerbaycan hareketini yürütenler arasında o da vardı.²⁵⁹

Azerbaycan kültüründen ve Azerbaycan Türk tarihinden Azerbaycan Türklerini kimse ayıramaz! O, millî Azerbaycan varlığının dayanakları arasında kalacak ayrılamaz büyük bir değerdir!²⁶⁰

Esen kelimesi Türkistan'dan Azerbaycan'dan Üsküp'e kadar birçok memleketlerde kullanılır. Bu kelimenin karşılığı Amerikan moda kraliçelerinin ve İngiliz kadın gazetecilerinin diliyle "Safe and sound" dur.²⁶¹

Azerbaycan Kültür Derneği 28 Mayıs 1949 Cumartesi günü öğleden sonra saat 17 de Halkevi salonunda Mehmet Emin Resulzâde tarafından "Azerbaycan Kültür Gelenekleri" hakkında bir konferans verilecektir.²⁶²

Dün saat 16.30 da Ankara Halkevi'nde Azerbaycan Kültür Derneği'nin düzenlediği Mehmet Resulzâde tarafından verilen konferans kalabalık bir dinleyici kitlesi tarafından ilgi ile takip edilmiştir. Azerbaycan coğrafyasıyla siyasi tarihini özetledikten sonra kültür ile İslamı birleştirdiğini, zamanla Türkleştiğini belirtmiştir. Daha sonra Azerbaycan klasiklerini anlatmış, dünya edebiyatında yer bulan isimlere örnekler vermiştir.²⁶³

²⁵⁷ Ulus, 29 Aralık 1948, s.3.

²⁵⁸ Ulus, 24 Ocak 1948.

²⁵⁹ Ulus, 3 Mayıs 1949, s.2.

²⁶⁰ Ulus, 3 Mayıs 1949, s.4.

²⁶¹ Ulus, 2 Nisan 1949, s.2.

²⁶² Ulus, 25 Mayıs 1949, s.4.

²⁶³ Ulus, 29 Mayıs 1949, s.2.

Azerbaycan Kùltür Derneği 2 Haziran 1949 da Gar Gazinosunda yemekli gece düzenleyecektir.²⁶⁴

Azerbaycan Kùltür Derneği 18 -19 Haziran 1949 günlerinde Halkevi salonunda Azeri Kùltür Edebiyatı, Demokratizm ve Türkçülük ùlküsü ve Türk İnkılabı ve Azeri Türkleri konusunda bir konferans verilecektir.²⁶⁵

Azerbaycan Kùltür Derneği Ramazan Bayramı'nda toplanmak ve bayramlaşmak amacıyla 21 Temmuz 1949 günü Kır gezisi düzenlemiştir. Üyelerin katılması rica olunur.²⁶⁶

Azerbaycan Kùltür Derneği merkezinin açılış töreni 18 Eylül 1949 günü saat 15'te yapılacaktır. Üyelerin katılması rica olunur.²⁶⁷

Azerbaycan Kùltür Derneği tarafından 2 Ekim 1949 Pazar günü saat 15'te Vakıf iş hanında Azerbaycan eski ve yeni şairleri konusunda konuşma yapılacaktır. Üyelere duyurulur.²⁶⁸

Azerbaycan Kùltür Derneği tarafından Azerbaycan şairi Sabir'in hayatı ve şiirleri hakkında Avukat Ali Vasfi Atahan tarafından 18 Ekim 1949 Pazar günü saat 11'de Ankara halkevinde bir konferans verilecektir. Herkes davetlidir.²⁶⁹

Azerbaycan Kùltür Derneği Ankara halkevinde 22 Ekim Cumartesi günü zengin programlı çaylı toplantı yapacaktır.²⁷⁰

Azerbaycan Kùltür Derneği 27 Kasım 1949 pazar günü saat 11 de Ankara Halkevinde "Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı" hakkında Bay Mehmet Emin Resulzâde tarafından bir konferans verilecektir.²⁷¹

²⁶⁴ Ulus, 31 Mayıs 1949, s.4.

²⁶⁵ Ulus, 17 Haziran 1949, s.4.

²⁶⁶ Ulus, 26 Temmuz 1949, s.7.

²⁶⁷ Ulus, 18 Eylül 1949, s.5.

²⁶⁸ Ulus, 2 Ekim 1949, s.2.

²⁶⁹ Ulus, 12 Ekim 1949, s.4.

²⁷⁰ Ulus, 21 Ekim 1949, s.4.

²⁷¹ Ulus, 26 Ekim 1949, s.8.

Azerbaycan Kùltür Derneği 27 Kasım. 1949 pazar gùnù saat 11 de Ankara Halkevinde "Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı" hakkında Bay Mehmet Emin Resulzade tarafından bir konferans verilecektir.²⁷²

Azerbaycan Kùltür Derneği 4 Aralık 1949 Pazar gùnù saat 11 de Ankara Halkevinde "Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı" hakkında Bay Mehmet Emin Resulzade tarafından bir konferans verilecektir.²⁷³

Azerbaycan kùltür gelenekleri adı altında Mehmet Emin Resulzâde'nin Ankara Halkevinde verdiği konferans kitap olarak çıkmıştır.²⁷⁴

Dùn Altıncı Dil Kurultayı toplantılarına başladı. Bu konferansta İslam'ın kabulünden sonra Orta Asya'da, Mısır ve Suriye'de. Azerbaycan alanında, Anadolu'da, Anadolu beyliklerinde, Osmanlıların ilk zamanlarında Türk edebiyatının ilk ürünleriyle karşılaştığımız söylenmiştir.²⁷⁵

1.3. Siyasi Haberler

Haber alan mahfiller, Horasan ve Azerbaycan sınırlarında İran toplanıldığı konusunda Roma radyosunun verdiği haberleri yalanlamaktadır.²⁷⁶

Azerbaycan hükümetinde anlaşmada bulunmak üzere İran'dan bir heyet Bakû'ye giderek Azerbaycan delegesiyle Hariciye nezareti binasında toplantı yapılmıştır. Siyasi meselelerle adliye ve ticaret işlerinin kolaylaştırılması için üç komisyon seçilmesine karar verilmiştir.²⁷⁷

Orta - Asya Türk ticaretinin en önemli maddesi ipektir. Garb kùltür dairesi ipeğin nasıl üretildiğini öğrenmediğinden hazır ipek ithal etmek mecburiyetindeydi.

²⁷² Ulus, 27 Ekim 1949, s.4.

²⁷³ Ulus, 2 Aralık 1949, s.7.

²⁷⁴ Ulus, 11 Aralık 1949, s.5.

²⁷⁵ Ulus, 20 Aralık 1949, s.2.

²⁷⁶ Ulus, 3 Ocak 1940, s.3.

²⁷⁷ Vakit, 8 Şubat 1940, s.2.

O nedenle Çin'den; Türkistan, Horasan, İran, Azerbaycan yoluyla Bizans'a gelen yol İpek yolu ismini almıştır.²⁷⁸

Pars ajansı bildiriyor: "İran ve "İttılaat" gazeteleri, açık İran şehirlerinin bombalanması hakkındaki yazılarında diğer Azerbaycan şehirlerinin de bombalanmasını eleştiriyor.²⁷⁹

Kafkasya'nın belli başlı hükümetlerinden Azerbaycan, Kafkasya'nın şarkında 90.000 kilometre kare genişliğindedir. Nüfusu 2.300.000 kadardır.²⁸⁰

Almanya ile Türkiye arasında bir anlaşma yapıldığı söylentileri çıkmıştır. Bu haber doğru ise Batum'un doğusu Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan Türkiye'ye tahsis edilecektir.²⁸¹

1938 yılında dünyanın dikkatini çeken Trans - İraniyen demiryolu bitirilirken, bir kısım dünya gazeteleri bu çetin işi başardıktan sonra İran'ın bir yorgunluk devresi geçireceğini ve mevcut demiryollarına yeni bir hat ilâve edilmeyeceğini iddia etmişlerdi. Hâlbuki bu büyük hat bitirilirken diğer üç hattın "Tahran – Meşhet, Kum - Yezd, Tahran - Azerbaycan -Tebriz" süratle yapılması için bütün hazırlıklar yapılmıştı.²⁸²

Alman raporlara göre, bu siyasî görüşmeler başvekilin evinde müzakerelerde bulunurken, aynı saatte iki devletin kuvvetleri İran hudutlarını geçmiş, Sovyet hava kuvvetleri de Azerbaycan'da açık ve müdafaasız şehirleri bombardıman etmiş bulunuyordu ve mühim askerî kuvvetler de Culfa'dan Tebriz üzerine yürüyordu.²⁸³

Bazı yabancı radyolar İran'daki durum hakkında birtakım uydurma haberler yazmışlardır. İran gazeteleri bu haberleri yalanlamıştır. İran'da Türkmen asileri bulunmadığını, Sovyetler Birliğinin hiçbir toprak isteği bulunmadığını, Rusya'nın

²⁷⁸ Cumhuriyet, 1 Aralık 1940, s.2.

²⁷⁹ Vakit, 1 Eylül 1941, s.4.

²⁸⁰ Cumhuriyet, 2 Kasım 1941, s.2.

²⁸¹ Cumhuriyet, 12 Kasım 1941, s.1.

²⁸² Ulus, 18 Haziran 1941, s.5.

²⁸³ Ulus, 27 Ağustos 1941, s.5.

İran'a ulti­matom vermediğini, Şahın İsfahan'a gitmediğini ve İran Azerbaycan'ının Rusya'ya ilhak olmadığını yazmışlardır.²⁸⁴

İran radyosunun haber verdiği­ne göre Azerbaycan'daki isyanı tenkil edecek olan İran kuvvetleri Tebriz Şehrine varmışlardır. Hatırlardadır ki İran Şahı geçen hafta kabul ettiği parlamento heyetine bu bölgede tedip hareketine başlanacağını bildirmişti.²⁸⁵

Bakü şehri Azerbaycan askeri tarafından 25 yıl önce zapt edilmiştir. Şehrin şimal ve cenup taraflarında gerçekleşen çatışmada Bolşevikler yenilmiştir. Kaçarak kurtulmuşlardır.²⁸⁶

25 yıl önce Bakü Azerbaycan kuvvetleri tarafından 36 saat muharebeden sonra kuşatılmıştır.²⁸⁷

25 yıl önce Azerbaycan hükümetine özel yardım evrakları İstanbul'da toplanmıştır.²⁸⁸

Azerbaycan'ın petrolden başka, Sovyetlerin en zengin pamuk üretim merkezi olması buranın önemini artırmaktadır.²⁸⁹

Türkçülük harekâtı, Türk birliğini hedef almıştır. Rusya'ya mahkûm olan Türkistan, Azerbaycan, Kafkasya, Kırım ve Sibiryaya Türklerinde bir siyasi birlik oluşturmaya çalışmıştır.²⁹⁰

Türk kanı dökmeye susamış Almanlar, Azerbaycan Türklerini silaha sarılıp Sovyetlere karşı isyan etmeye teşvik ediyorlar. Bu durum yüzlerce Türkün ölmesine sebep olacak. Bu konuda Azerbaycanlı Türk kardeşleri uyarıştım.²⁹¹

25 yıl önce Bakü Azerbaycan kuvvetleri tarafından kuşatılmıştır.²⁹²

²⁸⁴ Ulus, 17 Mart 1942, s.1.

²⁸⁵ Ulus, 28 Mayıs 1942, s.5.

²⁸⁶ Vakit, 15 Ağustos 1942, s.8.

²⁸⁷ Vakit, 17 Eylül 1942, s.3.

²⁸⁸ Vakit, 29 Eylül 1942, s.3.

²⁸⁹ Vakit, 18 Ekim 1942, s.2.

²⁹⁰ Vakit, 7 Kasım 1942, s.2.

²⁹¹ Tanin, 2 Aralık 1943, s.1.

²⁹² Vakit, 14 Ağustos 1943, s.3.

Sovyet hükümetinin aldığı son karar üzerine yakında oluşturulacak olan Sovyet Azerbaycan cumhuriyeti, Türkiye ve İran ile siyasî ve iktisadi ilişkileri özellikle önem verilecektir. Sovyet Azerbaycan hükümeti Ankara ve Tahran'da birer elçilik açacaktır.²⁹³

Rus Kızıl Ordusu Azerbaycan ve Gürcistan hududunu tecavüzle Tiflis' işgal etmiştir.²⁹⁴

1915 yılında Amerikan elçiliğinde, Acem elçisi ile İtalya elçisini gördüm. Azerbaycan'a valilik ettiğini, Acem Elçisi İran'da bir yenilgiye uğradığımızı, işgal ettiğimiz yerleri tahliye ettiğimizi söylemiştir.²⁹⁵

Sovyet Rusya'yı temsil eden 16 cumhuriyet şunlardır: Asıl Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Türkistan, Özbekistan, Tacikistan, Kazakistan, Kırgız, Fin - Kareli, Moldavya, Litvanya, Letonya, Estonya.²⁹⁶

Yurt dışı gazetelerine göre Kafkasya'da isyan devam etmektedir. Gürcülerin Batum Bolşeviklerin elindedir. Sosom'da, Tiflis'te muharebeler olmaktadır. Azerbaycan ve Tiflis isyandadır.²⁹⁷

Azerbaycan, Ankara'ya temsilci göndermek istemektedir. Bu temsilci Sovyet Büyükelçiliğine bağlı olacaktır.²⁹⁸

Londra'da toplananlara göre Sovyetlerin talepleri, İngiltere için hayati öneme sahip önemli olayları ortaya atıyor. Sovyetler Halep şehrini İngilizlere vermeyi teklif etmiş, Azerbaycan'ı ise Rusya'ya bağlamak istiyorlar.²⁹⁹

İran'ın kuzeyinde bulunan Azerbaycan eyaletinin Sovyetler tarafından işgal edilmesinden sonra, kurtuluş çaresi olarak İran Azerbaycan'ında bulunan komitelerin

²⁹³ Tanin, 12 Şubat 1944, s.1.

²⁹⁴ Tanin, 21 Ekim 1944, s.3.

²⁹⁵ Tanin, 18 Aralık 1944, s.2.

²⁹⁶ Akşam, 4 Şubat 1944, s.3.

²⁹⁷ Ulus, 8 Eylül 1944, s.2.

²⁹⁸ Vakit, 15 Şubat 1944, s.4.

²⁹⁹ Akşam, 29 Haziran, 1945, s.1.

Sovyet Azerbaycan ile birleşmek olduğuna dair demeçler verdiklerine ilişkin yer almıştır. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³⁰⁰

Ruslar İranlılardan Azerbaycan arazisini istiyorlar. Bununla Türkiye'yi İran'la ortak bir sınıra sahip olmaktan uzaklaştıracak ve doğu sınırını tamamıyla kuşatacaklardır.³⁰¹

1945 tarihli gazete köşesinde, Sovyet Rusya tarafından istenen İran Azerbaycan'ının nerede olduğuna ilişkin bilgilere geçmeden önce, Azerbaycan'ın başlıca 2 bölgeye ayrıldığı ve bu bölgelerden bir tanesi olan Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'ne ilişkin bilgilere yer verilmiştir.³⁰²

1915 yılında Azerbaycan'ın mali yardım talebine ilişkin bir telgrafın yer aldığı köşe yazısında, istenen kredi miktarı ve bu kredi miktarının artışına ilişkin bilgiler Maliye Bakanı Cavit Bey'in notları dahilinde köşe yazısında yer almıştır.³⁰³

Kahire'deki İran büyükelçiliği tarafından yazılan bir bildiriye, kendine Azerbaycan kurtuluş komitesi ismini veren bir komitenin İran Azerbaycan'ını Rusya'ya bağlama talebinde bulduklarına ilişkin söylentilerin yalan olduğu belirtilmektedir. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³⁰⁴

Maliye Bakanı Cavit Bey'in notlarına ilişkin bilgilerin yer aldığı köşe yazısının devamında Azerbaycan ve Ermenistan'ın tanınmasına ilişkin ortaya çıkabilecek sorun ve bu soruna ilişkin çözüme yer verilmiştir.³⁰⁵

Çarlık Dışişleri Bakanlığı'nın belgelerine ilişkin bilgilerin yer aldığı köşe yazısında, İran'ın Azerbaycan eyaletinde güvenliğin sağlanması için Rus askerlerinin bulunmasının bir sorun teşkil etmediği, İran'ın güvenliği oluşturmada aciz kaldığına ilişkin bilgilere yer vermiştir.³⁰⁶

³⁰⁰ Akşam, 29 Haziran, 1945, s.2, Ulus, 29 Haziran, 1945, s.3, Vakit, 29 Haziran, 1945, s.4.

³⁰¹ Tanin, 30 Haziran 1945, s.1.

³⁰² Tanin, 3 Temmuz 1945, s.5.

³⁰³ Tanin, 15 Temmuz 1945, s.2.

³⁰⁴ Vakit, 11 Temmuz 1945, s1. Akşam, 17 Temmuz, 1945, s.2.

³⁰⁵ Tanin, 2 Ağustos 1945, s.2.

³⁰⁶ Tanin, 2 Ağustos 1945, s.6.

İran'da bulunan solcu gazeteler İran'ın Azerbaycan eyaletinde meydana gelen olaylara ilişkin bilgilere yer verip, Tebriz haklının bir ayaklanma gerçekleştirerek şehir garnizonunu işgal ettiklerine ilişkin bilgilere dönemin gazetelerinde yer verilmiştir. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³⁰⁷

İran Azerbaycan'ında meydana gelen olayların araştırılması için dönemin Harp Okulu Komutanı General Cihanbani ve Khrasrow görevlendirilmiştir.³⁰⁸

İran'da bazı subayların ve 15 askerin başlatmış olduğu isyan hareketinin gelişim sürecine ilişkin verilen bilgilerin ardından, bu isyanın bir önceki hafta İran'ın Kuzeydoğusunda bulunan Azerbaycan eyaletinde meydana gelen karışıklıkların ardından ortaya çıktığı belirtilmektedir. İran'da meydana gelen isyan hareketinin Rusların İran'ı terk etmeleri için Azerbaycanlı İran askerleri tarafından çıkarıldığına ilişkin bilgilere dönemin bir başka gazetesinde yer verilmiştir.³⁰⁹

24 Ağustos 1945 tarihli gazetenin Mütareke Devrinin Feci Tarihi başlıklı köşe yazısında Azerbaycan için çalışmak için Kafkasya giden Enver'in Sadrazam'a yazmış olduğu mektuba ilişkin bilgilere yer verilmiştir.³¹⁰

İran Azerbaycan'ında meydana gelen olayların araştırılması için görevlendirilen dönemin Harp Okulu Komutanı General Cihanbani halka hitap ederek, merkezi hükümetin güvenliği sağlayacağı ve halkın sükunet içinde günlük işlerine devam etmesini isteyerek, araştırma sonuçlarının halka ilan edeceğini bildirmiştir. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³¹¹

Hüseyin Cahit YALÇIN tarafından kaleme alınan Azerbaycan Meselesi başlıklı köşe yazısında, İran Azerbaycan'ında özgürlük ve özerklik isteyen milli Azerbaycan hareketinin başladığına ilişkin bilgilere yer verilerek, bu isteklerin Azerbaycan halkı tarafından İran hükümetine yapılan bir talep olmadığını, orada bulunan Ruslar tarafından oluşturulan bir isyan olduğu fikrinin ortaya çıktığı

³⁰⁷ Tanin, 18 Ağustos 1945, s.2, Ulus, 18 Ağustos 1945, s.3.

³⁰⁸ Tanin, 22 Ağustos 1945, s.2.

³⁰⁹ Tanin, 24 Ağustos 1945, s.2, Ulus, 24 Ağustos 1945, s.1, Vakit, 24 Ağustos 1945, s.4, Cumhuriyet, 25 Ağustos 1945, s.3.

³¹⁰ Tanin, 24 Ağustos 1945, s.2.

³¹¹ Cumhuriyet, 25 Ağustos 1945, s.3, Ulus, 25 Ağustos 1945, s.3, Vakit, 25 Ağustos 1945, s.4.

belirtilmektedir. Yazının devamında Rusya'nın bu özerklikten kazançlarına ve kendini güvenceye almasına ilişkin bilgilere yer verilmiştir.³¹²

Yakın Doğu Krizi başlıklı köşe yazısında İran'ın doğusunda bir Azerbaycan Parti'sinin kurulduğuna ilişkin bilgilere yer verilmektedir.³¹³

İran Azerbaycan'ında kurulacak olan bir parti fikrinin bağımsızlık isteme fikrini kenara ittiği ve muhtariyetin bağımsızlığa kıyasla daha uygun olacağı belirtilerek, bunun da sonraki süreçte sorunlar meydana getirerek muhtariyet statüsüne kavuşan Azerbaycan'ın zamanla Rusya ile birleşeceği ve bunun da İran-Türkiye arasında bir kopukluğun meydana geleceği vurgulanmaktadır.³¹⁴

Sovyet haber ajansının bildirdiğine göre; özellikle İran sınırları için ve İran Azerbaycan'ında özerklik için bir hareketin geliştiğine ilişkin verilen notaya dikkat çekilmektedir. Haberin devamında İran Azerbaycan'ının halen Rus kuvvetlerinin işgali altında olduğu vurgulanmaktadır.³¹⁵

Guardian gazetesinin siyasi yazarının anlattıklarına göre; Rusların bir Azerbaycan partisi kurulacağını ilan etmeleri, kuzey İran'ın siyasi durumuna yeni bir gelişmeyi ortaya çıkarmaktadır. Eğer özerklik verilirse sınır ötesindeki Azerbaycan'a doğru kayış kendiliğinden hatta bu bölgede Rus etkisi olmadan meydana gelebilir.³¹⁶

Dış İşleri Bakanları Konferansında İran hükümetinin İran'da meydana gelen Azerbaycan olaylarına ilişkin olarak İngiliz ve Rus kuvvetlerinin geri çekilmesi için bir nota verilmiştir.³¹⁷

Halen Rus kontrolünde bulunan ve içinde Sovyetler Birliğine katılma lehine bir hareket beliren Azerbaycan meselesiyle daha karışık bir hal almaktadır. Eğer böyle bir yeni devlet oluşursa Türkiye'nin İran ile ortak sınırının kalmaması gibi büyük bir tehlike görülecektir.³¹⁸

³¹² Tanin, 16 Eylül 1945, s.1.

³¹³ Tanin, 17 Eylül 1945, s.2.

³¹⁴ Tanin, 18 Eylül 1945, s.1.

³¹⁵ Akşam, 18 Eylül 1945, s.1.

³¹⁶ Ulus, 19 Eylül 1945, s.3.

³¹⁷ Cumhuriyet, 19 Eylül 1945, s.3.

³¹⁸ Ulus, 23 Eylül 1945, s.3.

Dış İşleri Bakanları Konferansında İran hükümetinin vermiş olduğu nota gözden geçirilmiş ve İran'ın kuzeyinde bulunan İngiliz ve Rus kuvvetlerinin geri çekilmeleri istenmiştir. Burada Azerbaycan'ın Rusya ile birleşmesinin İngiltere açısından büyük bir sorun teşkil ettiği vurgulanmıştır. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde de yer almıştır.³¹⁹

20 Azerbaycan delegesinden 11'i yayınladıkları bildiri ile Azerbaycan'ın İran'dan ayrılmasını isteyen yeni demokrat parti programını kabul etmiştir. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³²⁰

Tahran'da meydana gelen Azerbaycan isyanının çarlık emperyalizminin bir örneği olduğuna dair bir bilgi Azerbaycan gazetesinde yer almıştır. Ayrıca Azerbaycan hakkında ortaya çıkan iddiaların Rusya tarafından ortaya atıldığı belirtilerek reddedilmiştir.³²¹

İran hükümetinin defalarca bakanlık yapmış olan Farogo'yu Azerbaycan valiliğine tekrar atayarak, Azerbaycan'da meydana gelen duruma tamamen hakim olmak istemektedir. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³²²

İran Azerbaycan'ına Rusların tekrar kuvvet gönderdiğine ilişkin haberin devamında, İran Azerbaycan'ının Türkiye'nin yaklaşık olarak 320 kilometre doğusunda yer aldığı belirtilmiştir. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³²³

Gazeteci Pişevari'nin başkanlığından iki ay önce Tebriz'de kurulan demokrat partisi programında Azerbaycan'a geniş bir özerklik verilmesi ve okullarda Farsça yerine Türkçe'nin okutulmasını talep etmektedir.³²⁴

İran'ın Rusya hükümetine karşı dile getirmiş olduğu şikayetlerin yer aldığı haber metninde Rusya'nın direkt ya da dolaylı olarak İran'ın iç işlerine müdahale

³¹⁹ Cumhuriyet, 19 Eylül 1945, s.3, Tanin, 24 Eylül 1945, s.1.

³²⁰ Akşam, 30 Eylül 1945, s.2, Ulus, 30 Eylül 1945, s.3.

³²¹ Tanin, 2 Ekim 1945, s.1.

³²² Cumhuriyet, 5 Ekim 1945, s.3, Ulus, 5 Ekim 1945, s.3, Vakit, 5 Ekim 1945, s.4.

³²³ Tanin, 24 Ekim 1945, s.1, Vakit, 24 Ekim 1945, s.1.

³²⁴ Ulus, 30 Ekim 1945, s.3.

ettiği bilgisine yer verilerek, Rusya'nın İran'ın bağımsızlığına önem vermediği ve Azerbaycan gibi çeşitli bölgelerde ayrılık hareketlerini desteklediği belirtilmiştir.³²⁵

Tahran'da çıkan Kanun gazetesi İran Azerbaycan'ının siyasi bağımsızlığı meselesinde Sovyet Rusya'nın müdahalesini şiddetle eleştirmektedir. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³²⁶

Azerbaycan eyaletinde 2 gün süren çatışmalar sonucunda 7 kişinin öldüğü ve Tahranla olan haberleşme kesilmiştir.³²⁷

İngilizlerle Amerikalılar Azerbaycan demokrat partisinin beyannamesine cevap vermeyecekleri 3 büyük devletin temsilcileriyle yapılan konuşmalardan anlaşılmaktadır.³²⁸

İran Azerbaycan'ında meydana gelen isyanın büyüdüğüne ilişkin haber metninde silah yüklü Rus kamyonlarının Azerbaycan şehrine gelerek halka silah ve makineli tüfek dağıttığına dair bilgiye yer verilmiştir. İsyanın Ruslar tarafından çıkarıldığı ve Azerbaycan'da binlerce silahlı yabancıların bulunduğu yer verilen diğer bilgiler arasındadır. İsyanda Azerbaycan'daki birçok şehrin asilerin eline geçtiği ve bu isyana karşı İngiltere'nin harekete geçmek için İran hükümetinden talep bekledikleri ifade edilmektedir. İran Azerbaycan'ında meydana gelen isyan hareketi İngiltere'de bulunan gazete haberlerinde yer aldığı da verilen bilgiler arasındadır. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³²⁹

İran'da isyan kuvvetlerinin Tahran'a yürüdüğüne ilişkin başlıklı köşe yazısında, gerekli görüldüğü takdirde İran hava kuvvetlerinin asilere karşı harekete geçeceği, Azerbaycan asilerinin Tahran'a doğru yürüdüğü, Azerbaycan şehirlerinin Azerbaycan demokrat parti üyeleri tarafından işgal edildiği, meydana gelen bu durum karşısında 2 tabur askerin Azerbaycan'da bulunan asilere karşı harekete geçirildiğine yer verilmiştir. İran Azerbaycan'ında meydana gelen bu isyanın yabancılar tarafından oluşturulan bir entrika olduğu ve İran'dan ayrılmak isteyen

³²⁵ Cumhuriyet, 14 Kasım 1945, s.3.

³²⁶ Ulus, 14 Kasım 1945, s.4, Vakit, 14 Kasım 1945, s.4.

³²⁷ Akşam, 19 Kasım 1945, s.1.

³²⁸ Ulus, 19 Kasım 1945, s. 3.

³²⁹ Cumhuriyet, 20 Kasım 1945, s.1, s. 3, Akşam, 20 Kasım 1945, s.1, s.2.

ayrılıkçılara Rus kamyonlarından tüfek verildiği haberin devamında yer verilen bilgiler arasındadır. İlgili haberler dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³³⁰

İran'da meydana gelen isyan hareketine katılanların Rusya tarafından himaye edildiğine dair İran hükümetinin bir suçlamasına yer verilerek, Azerbaycan'da meydana gelen bu isyanla ilgili olarak İngiltere dış işleri bakanlığının İran hükümeti ile sürekli temas halinde olduğu belirtilmiştir. Rusya'nın Azerbaycan'da meydana gelen bu isyanı destekleme gerekçesi olarak ise; Azerbaycan'ın İran'ın en önemli şehirlerinden biri olduğu ve zengin petrol kaynaklarına sahip olması belirtilmiştir. Dönemin bir başka gazetesinde ise Azerbaycanlı asilerin Tahran'a 120 kilometre mesafede oldukları ve İran hükümeti tarafından gönderilen kuvvetlerin Ruslar tarafından durdurulduğuna yer verilerek, Azerbaycan şehri ile iletişim hatlarının kesik olması dolayısı ile şehirle iletişim kurulamadığına yer verilmiştir. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³³¹

Rusların ihtilalcilere kamyonlar dolusu silah dağıttığı iddia edilip, bu işte Rusların parmağının bulunduğu ilişkin iddialar İran meclisinde bulunan Azerbaycan delegeleri tarafından yalanlanmıştır.³³²

İran Azerbaycan'ında meydana gelen isyan hareketini görüşmek üzere İran hükümeti tarafından bir heyetin Moskova'ya gönderdiğine yer verilmiştir.³³³

Times Gazetesinin bir yazarı tarafından kaleme alınan köşe yazısına ilişkin bilgilerin yer aldığı haber metninde, İran'ın kuzeyinde özellikle Azerbaycan eyaletinde meydana gelen Tudeh hareketinin ayrılık hareketi olduğuna ve Azerbaycan'ı ziyaret eden bazı yabancıların Sovyet kuvvetlerinin Tudeh partisine gösterdiği yakınlıktan ve İranlı olmayan bazı macera düşkünlerinin bu partiye katılımına hayretle yaklaştıkları belirtilmektedir. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer bulmuştur.³³⁴

³³⁰ Tanin, 20 Kasım 1945, s.2, Ulus, 20 Kasım 1945, s.1-s.3, Vakit, 20 Kasım 1945, s.4.

³³¹ Akşam, 20 Kasım 1945, s.1, s.2, Tanin, Kasım 1945, s.2; Cumhuriyet 21 Kasım 1945, s.1.

³³² Ulus, 21 Kasım 1945, s.3.

³³³ Cumhuriyet 22 Kasım 1945, s.3.

³³⁴ Tanin, 22 Kasım 1945, s.1; Cumhuriyet, 22 Kasım 1945, s.3, Ulus, 22 Kasım 1945, s.3 Vakit, 22 Kasım 1945, s.1-4.

İran Başbakanı Hakimi bu sabah mecliste sunduğu bir bildiri; Azerbaycan'da karışıklıklar çıkararak unsurların yabancı olduğunu ifade etmiştir. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³³⁵

İran hükümetinin Azerbaycan'da meydana gelen karışıklıklara ilişkin olarak Moskova'ya bir heyet gönderdiği, devam eden görüşmelerin memnuniyet verdiği ilişkin bilgilere yer verilerek, Azerbaycan'da meydana gelen bu kargaşanın görüşülmesi için bir heyetin, Moskova, Londra ve Washington'a gönderilmesi İranlı delegeler tarafından istenmiştir. Rusların meydana gelen olaylara ilişkin olarak; Azerbaycan'da meydana gelen hareketin bir halk hareketi olduğuna dair bildirimde buldukları ve İran'dan isyanı bastırmak üzere gönderilen 2 taburun Tahran'ın 160 kilometre uzağında 6 bin Rus askeri tarafından durdurulduğuna ilişkin bilgilere dönemin gazetelerinde yer verilmiştir.³³⁶

Azerbaycan'da meydana gelecek bir muhtariyetin 3 milyon Azerbaycanlının yaşadığı şehrin daha sonrasında Rusya'ya bağlanmasına ilişkin İngiltere'nin endişelerine yer verilmiştir. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³³⁷

Meyane şehri hariç olmak üzere, bütün Azerbaycan'daki çatışmalar durmuş olup, Tahran ile Tebriz arasındaki telefon ve telgraf haberleşmesi yeniden başlamıştır.³³⁸

Tebriz'de bir halk meclisinin toplandığı ve bu meclisin Azerbaycan için bir muhtar hükümetin kurulmasını talep ettiğine yer verilerek, haberin devamında Rusya ile müzakerelerin devam ettiği ve birçok yerde çatışmaların sona erdiğine dair bilgilere yer verilmiştir. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³³⁹

Mısır'ın El-Belağ gazetesinde İran Azerbaycan'ında meydana gelen isyanın amacının bu bölgeyi Rusya'ya vermek olduğuna dair bilgi dönemin gazetesinde yer almıştır.³⁴⁰

³³⁵ Ulus, 22 Kasım 1945, s.1, Vakit, 22 Kasım 1945, s.4.

³³⁶ Tanin, 23 Kasım 1945, s.2; Cumhuriyet, 23 Kasım 1945, s.3, Vakit, 23 Kasım 1945, s.1.

³³⁷ Tanin, 23 Kasım 1945, s.6; Cumhuriyet, 23 Kasım 1945, s.3, Ulus, 23 Kasım 1945, s.3, Vakit, 23 Kasım 1945, s.4.

³³⁸ Akşam, 24 Kasım 1945, s.1.

³³⁹ Cumhuriyet, 25 Kasım 1945, s.1, Akşam, 25 Kasım 1945, s.1, Ulus, 25 Kasım 1945, s.1.

³⁴⁰ Tanin, 25 Kasım 1945, s. 2.

Azerbaycan halk meclisi; İran'da demokrat bir rejim, meşruti ve milli bir hükümetle milli meclise milletvekili göndermek, uygun bir vergi vermek şartı ile hükümetin yönetiminde söz sahibi olmak ve kendi toprak bütünlüğü ve yönetimini kurma hakkını ilan etmek gibi isteklerini bildirmişlerdir. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³⁴¹

Azerbaycan'ın bütün bölgelerini temsil eden 700 delegeden oluşan Azerbaycan milli meclisi, kendi üyelerinden 39 milletvekilini Azerbaycan hükümeti yönetiminde ve komisyonlarda yer almak üzere seçmiştir. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³⁴²

Aube gazetesi İran'da meydana gelen olayları şu şekilde yorumlamaktadır; İran Azerbaycan'ında meydana gelecek bir muhtariyet Rusların Hindistan'a giden büyük yola, Irak ve İran petrolerine hakim olmasını sağlayacağı gibi Rusya'nın sıcak denizlere çıkmasına da imkan tanıyacaktır. Ayrıca son defa Azerbaycan'da meydana gelen olaylardan ve Irak'ta meydana gelen isyan hareketinin elebaşının İran'a mülteci olarak kabul edilmesine Irak hükümetinin üzüntü duyduğuna da dönemin farklı gazetelerinde yer verilmiştir.³⁴³

İran meselesi ve Türkiye başlıklı köşe yazısında İran Azerbaycan'ında meydana gelen olaylarda Rusların etkisinin aşıkardığına değinilerek, Rusların Azerbaycan'da başarılı olmaları durumunda sıcak denizlere inmelerine imkan verileceği ve bu durumun dolaylı olarak Türkiye'ye de etkilerine değinilmiştir.³⁴⁴

İran hükümeti tarafından Rusya'ya 2 nota verilmiş olup, birinci notada isyanın bastırılması için İran hükümeti tarafından gönderilen kuvvetlerin Ruslar tarafından durdurulması ve Azerbaycan'da bulunan asilerin rahatça hareket etmelerine imkan tanımış olmasından şikayet edilmiştir. İkinci notada ise Sovyet kuvvetlerinin henüz Tahran'dan çekilmemiş olması protesto edilmiştir. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³⁴⁵

³⁴¹ Tanin, 26 Kasım 1945, s.2, Ulus, 26 Kasım 1945, s.1, Vakit, 26 Kasım 1945, s.1.

³⁴² Tanin, 26 Kasım 1945, s.1; Cumhuriyet, 26 Kasım 1945, s.3, Akşam, 26 Kasım 1945, s.1, Ulus, 26 Kasım 1945, s.4.

³⁴³ Tanin, 26 Kasım 1945, s.2, Vakit, 26 Kasım 1945, s.4.

³⁴⁴ Tanin, 26 Kasım 1945, s.1.

³⁴⁵ Tanin, 26-27 Kasım 1945, s.1-2, Cumhuriyet, 26-27 Kasım 1945, s.3, Vakit, 27 Kasım 1945, s.4.

Tahran'da çıkan Koi Han gazetesi, Tebriz şehrinde çıkan kargaşa haberlerinin doğru olmadığı ve İran Azerbaycan'ında huzur ve güvenliğin devam ettiği, devlet kurumlarının çalıştığına yer vermiştir. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³⁴⁶

Azerbaycan demokrat partisi; eyaleti idare etmek için yönetici bir komite kurma, vilayet ve kaza meclisleri üyeleri 3 Aralık'a kadar seçilmiş olacaktır, İran'da derhal seçimler yapılmalı, İran'ın genelinde olmasa bile Azerbaycan'da seçimler yapılacaktır. Azerbaycan'ın İran'dan ayrılması da asla konuşulmuş bir konu değildir.³⁴⁷

Azerbaycan halk meclisi tarafından sunulan demeçte ileri sürülen fikirler Moskova'da sevinçle karşılanmıştır. Azerbaycan halk meclisi bu demeçle istedikleri kabul edilmediği takdirde devam edeceklerini bildirmiştir. Ayrıca Azerbaycan milli meclisi tarafından Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve Çin'e göndermiş olduğu nota ile ilgili olarak İngiltere'nin bu notaya cevap vermeyeceği ve Azerbaycan meclisi yerine resmi İran hükümetinin İngiltere tarafından tanındığına yer verilmiştir. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³⁴⁸

Türk İran dostluğu başlıklı köşe yazısında, İran Azerbaycan'ında meydana gelen olaylarla Rusya'nın burada ayrı bir devlet kurmak istediği ve sonrasında bu devleti kendi topraklarına katarak, Türk-İran sınırına girmek istediği belirtilmiştir.³⁴⁹

Hüseyin Ala Sovyet Rusya'nın Tahran büyükelçisine Cuma günü 2 yeni diplomatik notanın verildiğini belirterek, birinci notada Sovyet kuvvetleri komutanının İran kuvvetlerinin Azerbaycan eyaletine girmelerine engel oldukları Moskova'ya bildirilmiştir. İkinci notada ise; Kızılordu müfrezelerinin 1 ay önce çekilmeye başlaması gerektiği hatırlatılmıştır.³⁵⁰

Tahran'ın önünde büyük bir savaş bekleniyor başlıklı haberin devamında, Azerbaycan'da ayaklanan kuvvetlerin yolun yarısını geçerek Tahran'a

³⁴⁶ Tanin, 27 Kasım 1945, s.2, Ulus, 27 Kasım 1945, s.3.

³⁴⁷ Akşam, 27 Kasım 1945, s.1.

³⁴⁸ Tanin, 28 Kasım 1945, s.2, Akşam, 27-28 Kasım 1945, s.1, Vakit, 28 Kasım 1945, s.1-2.

³⁴⁹ Cumhuriyet, 28 Kasım 1945, s.3.

³⁵⁰ Ulus, 28 Kasım 1945, s.4.

yaklaştıklarına ilişkin bilgilere yer verilmektedir. Buna karşın İran hükümeti Tahran'da acele tedbirler alarak, şehre her taraftan kuvvet getiriyor.³⁵¹

İran'dan gelen haberler, Azerbaycan isyanının büyüdüğünü ve isyancıların birkaç şehri işgal ettiklerini bildirmektedir. Bu durum karşısında Azerbaycan'da meydana gelen olaylar gerçek bir isyan boyutunu almıştır.³⁵²

İran'da meydana gelen isyanda yer alan asilerin Azerbaycan'ın güney sınırına geldikleri, bununla birlikte bu asilerin doğrudan doğruya Tahran'ı hedef almadıklarına ilişkin bilgilere yer verilmiştir.³⁵³

Sovyet Rusya hükümeti, İran askerlerinin Azerbaycan'a girişine izin verilmemesine ilişkin olarak verilen notaya cevap vermiş, İran hükümeti Rusya'nın vermiş olduğu cevabı İngiltere Dış işleri bakanlığına iletmıştır. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³⁵⁴

Üçüncü dünya savaşı başladı mı, hazırlanıyor mu başlıklı köşe yazısında dünyada meydana gelen savaşlara yer verildikten sonra Azerbaycan özerkliği veya bağımsızlık taraftarları ile İran askerleri arasında bir çatışmanın olduğuna yer verilmiştir.³⁵⁵

İran Şahi'nin Amerika'dan yardım talep ettiğine ilişkin haberin devamında; Rusya'nın İran'dan Azerbaycan'ın özerkliğini tanımasını istediği belirtilerek, bu istekler konusunda ısrarda bulunulduğu belirtilmektedir.³⁵⁶

Amerika hükümeti Tahran'daki Amerikan elçisi ile Tebriz'deki Amerikan Başkonsolosu ile iletişimi kesildiği için Azerbaycan'a resmi gözlemciler göndermiştir. Ayrıca Sovyetler İran'ın iç işlerine karışmadıklarını bildirerek, Azerbaycan'da bulunan az sayıdaki Rus kuvvetlerini korumak için daha fazla asker göndereceğini beyan etmiştir.³⁵⁷

³⁵¹ Akşam, 29 Kasım 1945, s.1.

³⁵² Vakit, 29 Kasım 1945, s.1.

³⁵³ Tanin, 30 Kasım 1945, s.2.

³⁵⁴ Akşam, 30 Kasım 1945, s.1, Ulus, 30 Kasım 1945, s.1, Ulus, 30 Kasım 1945, s.3.

³⁵⁵ Tanin, 1 Aralık 1945, s. 1.

³⁵⁶ Cumhuriyet, 1 Aralık 1945, s.3.

³⁵⁷ Akşam, 1 Aralık 1945, s.1.

Nureddin Ardıçoğlu tarafından kaleme alınan bir köşe yazısında; Rus kuvvetlerinin Türkistan üzerinden, İngiliz kuvvetlerinin Kirmanşah üzerinden Azerbaycan'a girdiklerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.³⁵⁸

İran'a gerçekleştirilen bir seyahatte Azerbaycan'da meydana gelen olaylara ilişkin yapılan gözlemler sonucunda Azerbaycan isyan hareketinin faaliyetlerinin belirtilen yönde olmadığına ilişkin bir intibanın meydana geldiği belirtilmiştir. Haberin devamında Azerbaycan'daki isyancı taburlarını gezen Amerikan elçiliğinin 3 gözlemcisinin Tahran'a döndüklerine ve yapılan inceleme sonucunda Azerbaycan'da şu anlık sükunetin olduğu belirtilmiştir.³⁵⁹

Cumhuriyet Gazetesi'nin 4 Aralık 1945 tarihli gazetesinde, İran Azerbaycan'ına ilişkin çeşitli haberlere yer verilmiştir. Ahmet Halil tarafından kaleme alınan köşe yazısında; İran Azerbaycan'ında meydana gelen olayların 16. Yüzyıla kadar giden bir süreci kapsadığı ve bu süreçte meydana gelen çatışmalara yer verilmiştir. Yazının devamında 2 tane Azerbaycan'ın olduğu bunlardan bir tanesinin Rus Azerbaycan'ı olduğu 90.000 kilometre yüz ölçümüne sahip olduğu diğer Azerbaycan'ın 103.000 kilometrelik yüz ölçümü ile İran Azerbaycan'ı olduğuna yer verilmiştir. İran meselesi çıkmazda başlıklı bir diğer haber metninde özerklik ilan eden Azerbaycan'ın Ruslar tarafından korunmaya devam ettiğine yer verilmiştir. Bir diğer haber metninde İngilizlerin Sovyetlere vermiş olduğu notaya Sovyetlerin cevap verdiği ve Sovyet komutanın İran kuvvetlerine Azerbaycan'a gitme izni vermemesinin yanlış anlaşılardan ibaret olduğuna değinilmiştir. Azerbaycan'da bulunan Amerikan gözlemcilerinin, Azerbaycan'daki seçimlerin Ruslar tarafından desteklenen demokratlar tarafından oluşturulduğuna ilişkin bilgiye yer verilmiştir. Bir diğer haber metninde ise İran hükümetinin Azerbaycanlı demokratların isteklerini kabul ettiğine yer verilmiştir.³⁶⁰

Başkan'ın Azerbaycan meselesinde delegelerden bu konunun müzakere edilmemesini istemesine karşın, sarayla ilişkileri bulunan delegeler ile milli idare

³⁵⁸ Cumhuriyet, 3 Aralık 1945, s.2.

³⁵⁹ Tanin, 3 Aralık 1945, s.3.

³⁶⁰ Cumhuriyet, 4 Aralık 1945, s.3.

partisine üye delegeler müzakereye girerek, Sovyet hükümetinin İran'ın iç işlerine karıştıklarını beyan etmişlerdir.³⁶¹

İran hükümeti son Sovyet notasında, Rusların ülkelerinden kuvvetlerini bir an önce tahliye etmelerini istemiş ve Azerbaycan'a gidecek kuvvetlerin sadece güvenliği sağlamak için oraya gideceğini belirtmektedir.³⁶²

Rusya İran Azerbaycan'ında meydana gelen olayları, sadece Rusya ile çözmeye karar verdiği takdirde taleplerinin birçoğunun kabul edileceğini belirtmektedir. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³⁶³

Sovyetler Birliği'nin Tahran büyükelçisi, İran hükümetine nota vererek Azerbaycan'a gönderilecek kuvvetlerin Sovyet işgal bölgelerinden geçmesini reddetmiştir.³⁶⁴

Azerbaycan'da meydana gelen seçimlere sadece demokrat parti üyeleri katılmış olduğundan sadece onlar seçilmiştir. Ayrıca seçimleri kazanan demokrat parti Azerbaycan'a bağlı tüm şehirlerin hükümet idaresine uymalarını istemiştir. Tahran yönetimi Rusya'ya bir nota vererek İran kuvvetlerinin geçmelerine ve Azerbaycan'a girmesine izin verilmesini talep etmiştir. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³⁶⁵

Azerbaycan ile İran'ın diğer bölgeleri arasında bağlantı kesildiği için şehre yiyecek gelmediğinden dolayı Tahran'da açlık tehlikesi baş göstermiştir.³⁶⁶

İran'ın Afganistan sınırına yakın şehri olan Meşhed şehrinde bir isyan harekete başlamış olup, hükümete karşı meydana gelen bu isyan hareketi meydana gelmiş ve Azerbaycan isyanına neden olan Tuhed Partisi'nin yöneticileri bu şehre gelmiştir. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³⁶⁷

³⁶¹ Tanin, 4 Aralık 1945, s.6.

³⁶² Akşam, 5 Aralık 1945, s.1-2.

³⁶³ Tanin, 6 Aralık 1945, s.1, Ulus, 6 Aralık 1945, s.3.

³⁶⁴ Cumhuriyet, 6 Aralık 1945, s.3.

³⁶⁵ Tanin, 6 Aralık 1945, s.2, Vakit, 6 Aralık 1945, s.4.

³⁶⁶ Akşam, 6 Aralık 1945, s.1.

³⁶⁷ Tanin, 7 Aralık 1945, s.1, Vakit, 7 Aralık 1945, s.1.

7 aydan beri valisi bulunmayan Azerbaycan şehrinde birçok sorun ortaya çıkmış olup, Azerbaycan'da kurulan sözde meclis kanuna aykırıdır.³⁶⁸

İran'dan alınan son haberlere göre, Azerbaycan'da bulunan Rus kuvvetleri bazı hareket hazırlıklarına başlamıştır. Ayrıca İngiliz yorumcularından alınan bilgilere göre, Azerbaycan'da 6 bin İran ve 30 bin Sovyet askeri bulunmaktadır.³⁶⁹

Azerbaycan'da hükümet taraftarları ile demokratlar arasında kanlı çatışmalar meydana gelmiştir. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³⁷⁰

İran dışişleri bakanlığı Tahran'daki Rus büyükelçiliğine gönderilmiş olduğu notada; halen Şerifabad önünde durdurulmuş olan İran kuvvetlerinin geçmelerine ve Azerbaycan'a girmelerine izin vermesini istemiştir.³⁷¹

Azerbaycan demokrat parti hareketiyle mücadele etmek için İran askeri makamları tarafından eski suçlulardan oluşturulan bir ordu silahlandırıldığına ilişkin haber Rus kaynakları tarafından bildirilmiştir. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³⁷²

Azerbaycan asileri yapmış oldukları seçim ile bir oldubitti meydana getirmek istemektedirler, buna karşın Azerbaycan seçimleri kanuna uygun olmayıp hükümet tarafından tanınmayacaktır. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³⁷³

İran Azerbaycan'ında bulunan demokratlar, askerlik çağında bulunanları silahaltına davet etmiştir. Meydana gelen bu durum tahranda büyük bir endişeye neden olmuştur.³⁷⁴

Kahire radyosunun bildirdiğine göre, 200 İran jandarması Azerbaycan isyancılarının, Erdebil şehrine yapacakları hücumu karşı koymaya hazırlanmaktadır.³⁷⁵

³⁶⁸ Tanin, 7 Aralık 1945, s.2.

³⁶⁹ Akşam, 7 Aralık 1945, s.1.

³⁷⁰ Tanin, 8 Aralık 1945, s.2, Cumhuriyet, 8 Aralık 1945, s.1-3, Akşam, 7 Aralık 1945, s.1.

³⁷¹ Ulus, 8 Aralık 1946, s.3.

³⁷² Tanin, 9 Aralık 1945, s.1, Ulus, 9 Aralık 1945, s.1.

³⁷³ Cumhuriyet, 9 Aralık 1945, s.3, Ulus, 9 Aralık 1945, s.3.

³⁷⁴ Tanin, 10 Aralık 1945, s.1, Akşam, 9 Aralık 1945, s.2.

³⁷⁵ Akşam, 9 Aralık 1945, s.2.

Sovyetler Azerbaycan seçimlerinde birçok Sovyet Kafkasyalıyı ve Ermeni'yi İran'a yerleştirmiştir.³⁷⁶

Tahran'dan gelen haberlere göre Azerbaycan halkına gizli gizli silah dağıtıldığı bildirilmektedir.³⁷⁷

Tahran'da çıkan Ettelt gazetesi, Azerbaycan valisi Bayat'ın güvenliğinin sağlanması konusunda Rus konsolosluğu ile bir müzakere yapıldığı fakat müzakereden bir sonuç alınamamıştır. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³⁷⁸

Alınan haberlere göre Azerbaycan demokrat partisi valiyi boykot etmiş ve Azerbaycan'daki demokratların terör faaliyetler artmaktadır.³⁷⁹

6000 kişilik Tebriz garnizonu, şehre yiyecek ve içecek getiren bütün kabileleri durduran ve bütün geçitleri kontrol eden isyancılar çevrilmiştir. Buna ilaveten Azerbaycan'dan gelen mülteciler Azerbaycan valisi Bayat'ın Azerbaycan sorununu halletmeye dair umutlarının kalmadığı ve hükümetten kendisini geri çekmesini talep edeceğini belirtmiştir. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³⁸⁰

Azerbaycan demokrat partisi, Azerbaycan'ın İran devleti kadrosu içinde ve Şah'ın hakimiyeti altında özerk bir eyalet olmasını istemektedir. Dış işleri bakanlığı hariç olmak üzere Azerbaycan'ın kendine ait bir kabinesi olacaktır. İran hükümeti bu zamana kadar Azerbaycan'ı ihmal etmiştir. Azerbaycan'da bulunan İran askerleri ya askerlerini teslim edip teslim olacaklar ya da kendilerini bekleyen akıbeta boyun eğecektir.³⁸¹

³⁷⁶ Tanin, 11 Aralık 1945, s.1.

³⁷⁷ Ulus, 11 Aralık 1946, s.3.

³⁷⁸ Akşam, 11 Aralık 1945, s.1, Tanin, 12 Aralık 1945, s.2, Cumhuriyet, s.1, s.3, Ulus, 12 Aralık 1945, s.1.

³⁷⁹ Akşam, 11 Aralık 1945, s.1.

³⁸⁰ Cumhuriyet, 13 Aralık 1945, s.3, Akşam, 13 Aralık 1945, s.1, Ulus, 13 Aralık 1945, s.1, Vakit, 13 Aralık 1945, s.5.

³⁸¹ Akşam, 14 Aralık 1945, s.1.

Tebriz'den dönen Azerbaycan valisi Bayat İran'ın Azerbaycan'ı kaybettiğini belirterek, İran'ın üçlerin vereceği kararlarda muvafakatini almasını istemiştir. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³⁸²

Azerbaycan asileri seçim yapmışlar ve seçimin ardından hükümeti kurmuşlardır. Seçimler sırasında 500 bin seçmenden 150 bini oylarını kullanmışlardır ve yüz bir delege seçilmiştir. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³⁸³

Tebriz'de bulunan garnizon asilere teslim olmuştur. Ruslar İran'dan çekilmeden önce burada bir özerk bir Azerbaycan kurmak istemektedir. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³⁸⁴

Tahran'da hüküm süren kanaate göre Azerbaycan meselesi ancak Moskova'da çözüme kavuşacaktır. Ayrıca Tebriz ve birçok Azerbaycan garnizonlarının birçoğu demokratlara teslim olmuştur.³⁸⁵

Pişevari'nin başkanlığında Tebriz'de yeni Azerbaycan hükümeti şu şekilde kurulmuştur: Hükümet Başkanı Cafer Pişevari, İçişleri Bakanı Cavit, Maliye Bakanı İlhani ve Milli Savunma Bakanı Kadyen'dir. Ayrıca Pişevari hükümeti, Tebriz'de bulunan garnizon ile müzakereye girerek bir anlaşma imzalanmış ve garnizon Azerbaycan hükümetinin emrine geçmiştir. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³⁸⁶

Azerbaycan hükümeti ilan ettiği programında, İran'ın toprak bütünlüğüne ve özgürlüğüne dokunulmayacağını garanti ettikten sonra, memurların görevlerine devam etmesini isteyerek, her türlü düzen ve huzurun ihlaline göz yumulmayacağına

³⁸² Tanin, 15 Aralık 1945, s.1, Cumhuriyet, s.1, Akşam, 15 Aralık 1945, s.1, Ulus, 15 Aralık 1945, s.1, Vakit, 15 Aralık 1945, s.1.

³⁸³ Akşam, 15 Aralık 1945, s.1, Tanin, 16 Aralık 1945, s.1, Cumhuriyet, s.1, Ulus, 15 Aralık 1945, s.2, Vakit, 16 Aralık 1945, s.1.

³⁸⁴ Tanin, 17 Aralık 1945, s.1, Cumhuriyet, s.3.

³⁸⁵ Akşam, 17 Aralık 1945, s.2.

³⁸⁶ Ulus, 15 Aralık 1945, s.3, Vakit, 17 Aralık 1945, s.4.

ve yabancı devletlerin Azerbaycan'daki hak ve çıkarlarına saygı duyulacağı belirtilmektedir. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³⁸⁷

İran'dan alınan son haberlere göre; İran kuvvetlerini saran ve onları teslim olmaya mecbur kılan Azerbaycan kuvvetleri arasında önemli miktarda Rus kuvvetlerinin bulunduğu ifade edilmiştir.³⁸⁸

Tahran'dan gelen haberlere Azerbaycan isyancılarına teslim olan Tebriz garnizonundaki erler dağılmıştır. Subaylar yollardaki tehlikeler nedeniyle Tahran'a dönememektedir.³⁸⁹

İran hükümeti tarafından verilen bir demeçte, Azerbaycan isyanını Rusya'nın hazırladığını belirterek, Sovyetlerin İran kıtalarının memleketin kuzeyine hareket etme isteğine defalarca karşı çıktığı ve bu kıtaların kuzeye hareketine engel olmadıklarını beyan eden Rusların bu iddialarının asılsız olduğunu belirtmiştir.³⁹⁰

İran başbakanı tarafından yapılan bir açıklamada, İran hükümetinin Azerbaycan hükümetini tanımayacağını ifade edilmiştir. Ayrıca alınan diğer haberlere göre Azerbaycan milli hükümeti memleketin kalkınmasını amaç edinmiş yeni bir programı uygulamaya koymuştur.³⁹¹

İran hükümeti Azerbaycan olayları ile ilgili verdiği bir demeçte; Sovyetler Birliği hükümetinin Amerika'ya vermiş olduğu nota şu an ki mevcut olaylarla örtüşmemektedir.³⁹²

Londra'da bulunan yazarlar son birkaç gündür İran'da meydana gelen olaylar karşısında endişe içindedir. Kurulan milli Azerbaycan hükümeti İran içinde bir özerklik istemektedir. Alınan bazı haberlere göre Azerbaycan içinde üstünlüğü eline

³⁸⁷ Akşam, 17 Aralık 1945, s.1, Tanin, 18 Aralık 1945, s.2, Cumhuriyet, 8 Aralık 1945,s.3, Ulus, 18 Aralık 1945, s.1-2.

³⁸⁸ Akşam, 19 Aralık 1945, s.1.

³⁸⁹ Vakit, 19 Aralık 1945, s.1.

³⁹⁰ Tanin, 20 Aralık 1945, s.1.

³⁹¹ Akşam, 20 Aralık 1945, s.2.

³⁹² Vakit, 20 Aralık 1945, s.1.

alan demokrat hareketi, Azerbaycan ve Tahran arasında bulunan Gilan eyaletine girmiştir.³⁹³

Tass ajansının bildirdiğine göre, Rızaiye, Merend, Ahar, Erdebil ve diğer yerlerdeki İran kuvvetlerinin hepsinin Azerbaycan hükümetine teslim olmuşlardır. Ayrıca Tebriz'den gelen haberlere göre şehirde büyük bir sükunet hakim olmuştur. Ayrıca Azerbaycan maliye bakanı memur maaşları için para gönderilmediği takdirde yeni para basılacağını Tahran'a bildirmiştir. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³⁹⁴

Tebriz ve Erdebil garnizonlarının Azerbaycan hükümetine teslim olmasından sonra Tahran ile Tebriz hükümetlerinin doğrudan doğruya müzakere girişimleri konusunda Tahran siyasi memurlarından büyük bir faaliyet olduğu göze çarpmaktadır. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.³⁹⁵

İran Azerbaycan'ının Rusya ile birleşmesi durumunda İran tümüyle Türkiye'den ayrılacak ve Rusya Irak sınırına yerleşecektir. Ayrıca Anglo Amerikanlar Azerbaycan hükümetini tanımayacaktır.³⁹⁶

Türkiye'nin Gürcistan'dan almış olduğu toprakların geri verilmesine ilişkin Rusya'da bulunan gazetelerde yayınlanan bir mektuba ilişkin yazıda, Ermenistan tarafından talep edilen Kars ve Ardahan'ın Gürcüler tarafından talep edilen toprakların doğusunda yer aldığı ve Azerbaycan sınırına kadar uzandığına ilişkin bilgilere yer verilmiştir.³⁹⁷

Emperyalist Bolşevikler Küçük Milletleri Nasıl Aldatıyor başlıklı köşe yazısında Kafkasya'da bağımsızlıklarını ilan eden devletlere karşı bir savaş başladığı belirtilerek, Dağıstanlıların bu süreçte yalnız başına kaldığı ne Azerbaycan'ın ne de Gürcistan'ın onlara yardım etmediği belirtilmiştir.³⁹⁸

³⁹³ Tanin, 21 Aralık 1945, s.1.

³⁹⁴ Cumhuriyet, 21 Aralık 1945, s.3, Akşam, 20 Aralık 1945, s.1.

³⁹⁵ Ulus, 21 Aralık 1945, s.2, Vakit, 21 Aralık 1945, s.2.

³⁹⁶ Tanin, 22 Aralık 1945, s.2.

³⁹⁷ Tanin, 22 Aralık 1945, s.2.

³⁹⁸ Tanin, 22 Aralık 1945, s.5.

Emperyalist Bolşevikler Küçük Milletleri Nasıl Aldatıyor başlıklı köşe yazısının devamında, Sovyetlerin bir ahtapot gibi Kafkasya'da bulunan ülkeleri aldığı, önce Gürcistan ardından Azerbaycan sınırına yaklaştığına dair bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca Bakü'de çalışan Rus işçilerin Rusya tarafından yapılan propaganda faaliyetleri neticesinde Azerbaycan hükümetine ve halkına kin geliştirdikleri, Azerbaycan'ın ise Rusya'nın yapmış olduğu propagandaya karşılık zıt bir propaganda faaliyetine giriştikleri belirtilmektedir. 20 Nisan 1920'de Azerbaycanlı komünistlerin Bolşevik askerlerinin Bakü önünde görülmesi üzerine Bolşevik çatısı altında bağımsız bir Azerbaycan Cumhuriyetinin kurulduğunu ilan etmişlerdir. Bolşeviklerin Bakü'yü işgal etme sürecine ve Azerbaycan ordusunun Kızıldordu karşısındaki durumu da yazının devamında belirtilmiştir.³⁹⁹

İran iç işleri bakanı Fahimi görevinden istifa ederek çeşitli açıklamalarda bulunmuştur. Fahimi Azerbaycan'da meydana gelen olaylarda gerçek nedeni Mossadag'ın iftiralarına cevap vermedikçe yerinden ayrılmayacağını beyan etmiştir. Fahimi Azerbaycan valisi iken Ruslarla iş birliği yapmak istemediği için görevinden istifa ettiğini beyan etmiştir.⁴⁰⁰

Tebriz'deki demokratların gazetesi Rehber'in bildirdiğine göre; Azerbaycan İran'dan ayrılmak niyetinde olmadığından dolayı dışişleri bakanlığı kurmamıştır. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.⁴⁰¹

Ruslar nüfuz bölgesini genişletmek için Azerbaycan özerklik hareketine benzer bir isyanı birkaç gün içinde Mançurya'da patlak vermesi beklenmektedir. Bundaki amaç Mançurya'yı Çin'den ayırmaktır. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.⁴⁰²

Azerbaycan'ın el'an hükümet kuvvetleri elinde bulunan son şehri Rızaiye direnç göstermeye devam etmektedir. Ayrıca Azerbaycan savunma bakanı 20

³⁹⁹ Tanin, 23 Aralık 1945, s.5.

⁴⁰⁰ Akşam, 22 Aralık 1945, s.1, Tanin, 23 Aralık 1945, s.2.

⁴⁰¹ Akşam, 23 Aralık 1945, s.1, Ulus, 24 Aralık 1945, s.1.

⁴⁰² Tanin, 24 Aralık 1945, s.2, Akşam, 24 Aralık 1945, s.1, Ulus, 24 Aralık 1945, s.1, Vakıf, 24 Aralık 1945, s.1.

yaşından itibaren bütün erkekler için bir yıllık askerlik hizmetini zorunlu kılan bir kararname çıkarmıştır. İlgili haber dönemin farklı gazetelerde yer almıştır.⁴⁰³

İran'dan alınan son haberlere göre; yeni Azerbaycan hükümeti Tahran ile sıkı ilişkilerde bulunma arzusunda olduğunu açıklamıştır. Ayrıca Azerbaycan hükümeti İran'a bağlı kalınmasının kendisi için vazgeçilmez olduğunu belirtmiştir. Azerbaycan'ın bu isteği kabul edilmediği takdirde Sovyet Rusya ile bir ittifak yapacağını söylemektedir.⁴⁰⁴

Tudeh partisi üyelerinden Dr. Radmaneh mecliste hükümetin bugünkü zorlukları çözmesi için şu siyaseti takip etmesi gerektiğini söylemiştir: İdarecilerin tasfiye edilmesi, tarafsız ve demokrat bir siyaset takip edilmeli, Azerbaycan meselesini dahili bir mesele olarak anlamak ve bunu Rus hükümetiyle doğrudan doğruya müzakere yaparak çözmek. İlgili haber dönemin farklı gazetelerinde yer almıştır.⁴⁰⁵

Ünlü İngiliz yorumcu Ewer bir yazısında Rusların İran Azerbaycan'ını Sovyetlerin aynı ismi taşıyan cumhuriyetine bağlamak suretiyle, İran'dan ayırdıktan sonra Tahran'da tamamen Rus nüfusuna bağlı bir hükümet kurarak, İran'ı görünüşte bağımsız ama tamamen Rusya'ya bağlı bir devlet haline getirmekten şüphelenilmektedir.⁴⁰⁶

İran'ın Amerika büyükelçisi Hüseyin Ala, İran hükümetinin Azerbaycan meselesini Londra'da toplanacak olan birleşmiş milletler konseyinde ortaya atacağını söylemiştir.⁴⁰⁷

Azerbaycan milli hükümetinin yayınladığı bir kararname ile Azerbaycan dilinin bundan böyle resmi dil olduğu ilan edilmiştir. Ayrıca Moskova radyosunun bildirdiğine göre; Azerbaycan'daki yeni milli hükümet, ilçe okullarındaki öğrenimin hep Azeri dili üzerinden yapılmasını kararlaştırmıştır.⁴⁰⁸

⁴⁰³ Akşam, 24 Aralık 1945, s.1, Vakit, 24 Aralık 1945, s.6.

⁴⁰⁴ Akşam, 26 Aralık 1945, s.1.

⁴⁰⁵ Akşam, 26 Aralık 1945, s.2, Ulus, 26 Aralık 1945, s.3, Vakit, 26 Aralık 1945, s.6.

⁴⁰⁶ Tanin, 26 Aralık 1945, s.2.

⁴⁰⁷ Vakit, 26 Aralık 1945, s.1.

⁴⁰⁸ Akşam, 27 Aralık 1945, s.2.

Rusya irandaki işgal kuvvetleri ile kendi emrinde bir Azerbaycan hükümeti kurmuştur. Bu hükümet tahrana karşı kendi kuvvetleri ile savunma yapmıştır.⁴⁰⁹

İran hükümetinin elinde bulunan son Azerbaycan şehri olan Rizaiye'nin de Azerbaycan idare kuvvetleri tarafından işgal edildiği düşünülmektedir.⁴¹⁰

Daha 2 ay sürecek Rus işgali sonucunda, demokrat hareketin bütün İran'a yayılacağı bildirilerek; isyancıların Azerbaycan'daki bütün İran garnizon kuvvetlerini kovup bunların yerine kendi kuvvetlerini yerleştirmiştir.⁴¹¹

Moskova'da Azerbaycan ile ilgi olarak hiçbir anlaşmanın yapılmaması İran'da bulunan bütün milletvekillerinde büyük şok meydana getirmiştir.⁴¹²

Doğu İran'da bulunan Rus kuvvetlerinin Martın ikisine kadar burada kaldıkları takdirde Azerbaycan olayının daha da kötü bir hal alacağı ve isyan hareketinin memleketin diğer yerlerine yayılacağı belirtilmiştir.⁴¹³

İran'da Sovyetler Birliği'yle doğrudan doğruya anlaşmak gerektiği kanaati hakim olmuştur. Eğer böyle bir durum kabul edilecekse; bunun sonucu Hakimi kabinesinin istifası, demokrat hareketinin dolaylı olarak tanınması ve Azerbaycan lideriyle doğrudan doğruya temasa geçilmesi olacaktır. Bununla birlikte Azerbaycan tarafından oluşturulan hükümetin tanınması mümkün olmayacağı, bu eyalete, il ve ilçe meclislerinin yapısı ve Azerbaycan'da alınan vergilerin bir kısmının alınması haklarının tanınmasıyla daha geniş bir özerklik verilebileceği belirtilmektedir.⁴¹⁴

İbrahim Hoyi tarafından yazılan bir köşe yazısında; İran Azerbaycan'ında meydana gelen olaylar yorumlanmış, Azerbaycanlılara mal edilmek istenen sözde demokratlıkla halkın hiçbir ilişkisin olmadığı belirtilmektedir. Yazının devamında Azerbaycan'da kurulan hükümetin başkanı olan Cafer Pişeveri'ye ilişkin bilgilere yer verilmiştir. İlgili gazete haberlerinde Azerbaycan yüksek mahkemesi başkanı ve

⁴⁰⁹ Vakit, 27 Aralık 1945, s.6.

⁴¹⁰ Ulus, 29 Aralık 1945, s.3, Vakit, 29 Aralık 1945, s.6.

⁴¹¹ Akşam, 30 Aralık 1945, s.1.

⁴¹² Ulus, 30 Kasım 1945, s.1.

⁴¹³ Akşam, 31 Aralık 1945, s.2.

⁴¹⁴ Cumhuriyet, 1 Ocak 1946, s.1.

Azerbaycan ordusunun teşkilatlandırılmasından sorumlu Yahya Hali'nin ölüm haberlerine yer verilmiştir.⁴¹⁵

İran'da Azerbaycan demokrat partisini andıran bir parti Geylan eyaletinde faaliyete geçmiştir.⁴¹⁶

Azerbaycan'dan gelen 32 İranlı subay, özerk Azerbaycan hükümetinin 100 bin kişilik bir ordu hazırlamakta olduğunu ve bu ordunun İran ordusunda hizmet etmiş Azerbaycanlılarla, Ermeniler ve Kafkasyalılardan meydana geleceğini söylemiştir.⁴¹⁷

Ruslar Tahran hükümetinin kendileriyle iş birliği yapacağına dair bir güvence verdikleri takdirde Azerbaycan özerk hükümetine yardım etmekten vazgeçeceklerini bildirmiştir.⁴¹⁸

Yeni İran başbakanı Gavam diğer İran eyaletlerinde olduğu gibi Azerbaycan'a da kısmi özerklik verebileceğini, fakat parlamentonun Azerbaycan hükümetinin yerinde kalmasını kabul etme konusunda şüpheli olduğunu ifade etmiştir.⁴¹⁹

İran hükümeti Azerbaycan olayları ile ilgili Sovyet hükümetiyle müzakereye girişme isteğini ifade etmiş değildir. Eski başbakan Hakimi'nin Moskova'ya gelmek isteme nedeni Azerbaycan olayları ile ilgili değil, İran'dan müttefik askerlerinin çekilmesi hakkında görüşme isteğidir.⁴²⁰

Azerbaycan meselesi ile ilgili olarak İran ve Sovyetler Birliği arasında bir zemin oluşturmaya başlayan görüşmelere başlanmıştır.⁴²¹

Tahran'ın yetkili çevrelerinin belirttiğine göre; İran anayasası çerçevesinde Azerbaycan özerkliğinin tesis edilmesi bir emrivaki olarak düşünülmekte ve Azerbaycan delegelerinin Tahran parlamentosuna kabule hazır olduğu ifade

⁴¹⁵ Cumhuriyet, 6 Ocak 1946, s. 3.

⁴¹⁶ Cumhuriyet, 8 Ocak 1946, s. 1.

⁴¹⁷ Cumhuriyet, 9 Ocak 1946, s. 1.

⁴¹⁸ Cumhuriyet, 23 Ocak 1946, s. 3.

⁴¹⁹ Cumhuriyet, 29 Ocak 1946, s. 1.

⁴²⁰ Cumhuriyet, 31 Ocak 1946, s. 3.

⁴²¹ Cumhuriyet, 3 Şubat 1946, s. 3.

edilmiştir. Ayrıca başbakan Hazar denizindeki bütün balık avlama hakkını da Azerbaycan hükümetine devretmeye hazırdır.⁴²²

İran başbakanı Kıvamus Saltana, Azerbaycan demokrat hükümetini tanımak niyetinde olmadığını bir demeç ile belirtmiştir.⁴²³

Rusların Azerbaycan'ı tahliye hazırladıklarına ilişkin haber başlığının devamında, Moskova'nın birçok İngiliz subayının Tahran'a gittiğini iddia etmektedir.⁴²⁴

Azerbaycan meselesindeki mevcut anlaşmazlığı görüşecek olan İran delege heyeti, üyelerinden üçü eksik olarak Rusya'ya varmıştır.⁴²⁵

Azerbaycan'dan gelen son haberlere göre; merkezi hükümetin üyeleri Gavamus Saltana'nın Moskova'ya gitmesinin kendilerinde bir etki meydana getirmeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca haberin devamında, Azerbaycan hükümeti başkanı Pişaveri, merkezi hükümetin kendisine 150 milyon rial yani 1.153.000 türk lirası vermediği takdirde Azerbaycan ordusu ile birlikte Tahran üzerine yürüyeceğini belirterek merkezi hükümeti tehdit etmiştir.⁴²⁶

Tahran'dan gelen haberlere göre, Azerbaycan başkan yardımcısı Gulam Yahya'nın bulunduğu demokratların sağlaştırmış noktalara saldırılarından sonra, Zencan şehri çevresinde şiddetli çatışmaların meydana geldiği belirtilmektedir.⁴²⁷

Sovyet hükümeti İran'da Rusya'ya petrol ayrıcalığı verilmesi, Azerbaycan'a da tam özerklik verilmesini istemiştir. Ayrıca Hazar denizi kıyısındaki Şafarud şehrinden Sovyet sınırına kadar uzanan Gilan eyaleti Azerbaycan hükümetince yönetilen topraklara bağlandı.⁴²⁸

⁴²² Cumhuriyet, 6 Şubat 1946, s. 3.

⁴²³ Cumhuriyet, 9 Şubat 1946, s. 1.

⁴²⁴ Cumhuriyet, 13 Şubat 1946, s.1-3.

⁴²⁵ Cumhuriyet, 20 Şubat 1946, s. 1.

⁴²⁶ Cumhuriyet, 21 Şubat 1946, s. 3.

⁴²⁷ Cumhuriyet, 23 Şubat 1946, s. 1.

⁴²⁸ Cumhuriyet, 10 Mart 1946, s. 1-3.

Azerbaycan demokratları, savunma bakanlığı ile dış işleri bakanlığını kaldırmadığı ve bu bakanlıkların işlevlerini İran merkezi hükümetine bırakmayı, Azerbaycan'da tahsil edilen verginin yüzde 30'unu merkezi hükümete bırakmayı kabul edeceklerdir.⁴²⁹

Ruslar konseyi terk etti başlıklı haberde, Rusların Azerbaycan'a genel bir vali tayin edilmesini istemesinin, Azerbaycan'ı iç ve dış işlerinde bağımsız hale getirecekti. Ayrıca İngiliz ve Amerikan diplomatik gözlemciler; Kızıldunun kuzey İran'ı tamamıyla boşaltacaklarına inanmadıklarını ve bu kuvvetlerin ayrı bir devlet olduğu bahanesi ile Azerbaycan'ı terk etmeyeceklerini bildirmiştir.⁴³⁰

Ruslar Azerbaycan'ın yönetim sisteminin İran anayasası esaslarına göre çizilmesini kabul etmişler, buna karşılık olarak da İran petrollerini işletmek üzere 7 ay içinde bir Russo-Persan petrol şirketi kurulması konusunda İran hükümetini razı etmişlerdir.⁴³¹

Başbakan Gavam'us Saltana Azerbaycan meselesinin halolması için bir heyetle müzakere edileceğini, bu heyetin Azerbaycan başbakanı Pişvari tarafından kontrol edilen siyasi partiler değil, doğrudan doğruya halkı temsil edeceğini söylemiştir.⁴³²

Moskova radyosu Azerbaycan Sovyet cumhuriyeti topraklarına dahil Hazar kıyılarında büyük petrol sahalarının bulunduğunu söylemiştir.⁴³³

İngiliz radyosu Tahran muhabirinin bildirdiğine göre, Sovyetler İran'ın bazı bölgelerinden çekilmiş olmalarına karşın, Azerbaycan'dan çekilmediklerini ve Rus kuvvetlerinin mevcudu azalmamıştır. Ayrıca Azerbaycan başbakanı Pişvari, Azerbaycanlıların hiçbir zaman İran'dan ayrılmak istemediklerini ve Azerbaycan'da düzenli bir ordu ve sivil savunma teşkilatı kuracağını belirtmiştir.⁴³⁴

⁴²⁹ Cumhuriyet, 17 Mart 1946, s. 3.

⁴³⁰ Cumhuriyet, 28 Mart 1946, s. 3.

⁴³¹ Cumhuriyet, 3 Nisan 1946, s. 3.

⁴³² Cumhuriyet, 8 Nisan 1946, s. 3.

⁴³³ Cumhuriyet, 11 Nisan 1946, s. 3.

⁴³⁴ Cumhuriyet, 13 Nisan 1946, s.1-3.

Gavam'us Saltana yabancı bir gazeteye verdiği beyanatta; Azerbaycan delegeleri ile hemen müzakerelere başlanacağını belirtmiştir.⁴³⁵

Tebriz radyosu, yayınladığı bir bildiriye; İran ordusunun Azerbaycan'ın batı ve güneyinde bulunan Zencan bölgesindeki demokrat kuvvetlere saldırdığını iddia etmiştir. İran başbakanı vermiş olduğu bir demeçte; İran hükümeti Azerbaycan halkı ile müzakereye girişme kararını verdiği için beri orduya Azerbaycan aleyhinde hiçbir harekete girişmeme emri verdiğini bildirmiştir.⁴³⁶

Gavam'us Saltana'nın verdiği bir beyannameye göre; İran hükümeti anayasa ile diğer İran kanunlarının izin verdiği ölçüde Azerbaycan halkına istediklerini yerine getirmeleri için imkan verecektir. İlgili beyanname İran siyasi bürokratları arasında hayret uyandırmıştır.⁴³⁷

Azerbaycan ve İran kuvvetlerinin çarpıştığına ilişkin haberde, İran kuvvetleri ile Tebriz'den gelen gönüllü demokratlar arasında çatışmalar olduğu haberleri müzakere sürecine denk gelmesi bir tesadüf olma durumunu akıllara getirmiştir. Haberin devamında ise Rus kuvvetlerinin Azerbaycan dışında İran'dan çekildiklerine yer vermiştir.⁴³⁸

Taas ajansının bildirdiğine göre; Azerbaycan hükümeti tarafından Tahran'da müzakerelerde bulunmak üzere seçilen heyet demokrat parti merkez komitesi başkanı yardımcısı Badegon ile bay yardımcı ve Ticaret ve Adalet bakanı Djagan Schah'dan oluşacaktır.⁴³⁹

Tahran'dan gelen haberlere göre; görüşmeler sona ermiş ve İran delegeleri ile Azerbaycan delegeleri arasında bir anlaşma imzalanmıştır.⁴⁴⁰

Tebriz radyosu Azerbaycan ordusunun Tahran üzerine yürümekte olduğunu bildirilmiştir. Buna karşın İran ve Azerbaycan arasında görüşmelerin yeniden başladığı haberleri gelmektedir.⁴⁴¹

⁴³⁵ Cumhuriyet, 15 Nisan 1946, s. 1.

⁴³⁶ Cumhuriyet, 22 Nisan 1946, s. 1-2.

⁴³⁷ Cumhuriyet, 23 Nisan 1946, s. 1-3.

⁴³⁸ Cumhuriyet, 24 Nisan 1946, s. 1-3.

⁴³⁹ Cumhuriyet, 26 Nisan 1946, s. 3.

⁴⁴⁰ Cumhuriyet, 30 Nisan 1946, s. 1-3.

Başkan Gavam'us Saltana'nın bugün bir radyoda verdiği demece göre; İran ve Azerbaycan delegeleri arasında konuşmalarının kesilmesinin nedeni; Pişeveri'nin bir takım yasal olmayan talepleridir. Bu istekler; Azerbaycan valisinin merkezi hükümet tarafından atanmamasının kabul edilmemesi. Azerbaycan ordu ve jandarma komutanlarının merkezi hükümet tarafından atanmasına karşı gelinmesi. Devlete ait toprakların Azerbaycan köylüleri arasında bölüştürülmek istenmesi.⁴⁴²

Tahran'dan gönderilen bir telgrafa göre; Azerbaycan meselesinin barış yolu ile çözülmesi siyasetini güden Tahran hükümetinin politikasına rağmen İran ordusu savaş hazırlığına başlamıştır. Bunun dışında Azerbaycan ordusunun temel olarak istediği şey, Azerbaycan dilinin bütün askeri kademelerde kullanılması olduğu savunma bakanı tarafından belirtilmiştir.⁴⁴³

Azerbaycan başbakanı Pişevari, Azerbaycan ile Tahran hükümeti arasındaki müzakere sürecinin başarısızlıkla sonlanmasında Tahran hükümetini suçlarken, Azerbaycan'a silahlı olarak gelmenin, ateşle oynamak olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Azerbaycan savaş işleri bakanının söylediğine göre; Azerbaycan sınırları İran topraklarına kapatılmış ve Azerbaycan ordusu ile demokrat kuvvetleri her türlü ihtimali göz önüne alarak hazır hale getirilmiştir.⁴⁴⁴

Azerbaycan'dan Sovyet kuvvetlerinin çekilip çekilmediklerini denetlemek üzere İran askeri heyeti Tebriz'e hareket etmiştir. Azerbaycan resmi kaynaklarından alınan bilgilere göre ise; Azerbaycan topraklarının tamamından Sovyet kuvvetlerinin çekildiği yönündedir.⁴⁴⁵

Tebriz radyosu İran kuvvetlerinin Azerbaycan'a saldırdıklarını bildirdi. Azerbaycan'da sıkıyönetim ilan edildi ve ışıklar söndürüldü. Azerbaycanlılar savaşa çağrılıyor.⁴⁴⁶

⁴⁴¹ Cumhuriyet, 13 Mayıs 1946, s. 1-3.

⁴⁴² Cumhuriyet, 14 Mayıs 1946, s. 1-3.

⁴⁴³ Cumhuriyet, 15 Mayıs 1946, s. 1-3.

⁴⁴⁴ Cumhuriyet, 16 Mayıs 1946, s. 1.

⁴⁴⁵ Cumhuriyet, 17 Mayıs 1946, s. 1-3.

⁴⁴⁶ Cumhuriyet, 20 Mayıs 1946, s. 1-3.

İran ve Azerbaycan arasında savaşın meydana geldiğine dair gelen haberler henüz doğrulanmamış. İran ve Azerbaycan arasında meydana gelecek bir savaş hem İran'ı hem de Azerbaycan'ı zarara uğratacaktır.⁴⁴⁷

İran büyükelçisi Azerbaycan'daki isyancıların Sovyet askerlerinin korumasında ve yardımı ile silah altına alınıp teçhizat desteğinin sağladığını belirtmiştir. Ayrıca asilerden meydana gelen bu ordu İran ordusunun Azerbaycan'a girmesine engel olmaktadır.⁴⁴⁸

İran'da Azerbaycanlılar ile İran kuvvetleri arasında çarpışmaların devam ettiği haberleri gelmektedir. Ayrıca Rus ticaret ve kültür teşkilatları Azerbaycan'da ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Azerbaycan başbakanı Pişevari Ruslarla olan ilişkilerini artırdığına ilişkin haberlere yer verilmektedir.⁴⁴⁹

Tahran ve Tebriz kaynaklarından alınan bilgilere göre; özerk Azerbaycan hükümeti ile İran hükümeti arasındaki müzakereler 2 gün daha devam edecektir.⁴⁵⁰

Tebriz radyosu Azerbaycan temsilcileri ile Tahran hükümeti arasında bir anlaşmaya varıldığını ve anlaşmaya göre iki taraf da askerlerini kesin olarak belirlenmiş noktalarda tutacak ve birbirlerinin alanlarına saldırmayacağını bildirmiştir.⁴⁵¹

Tahran radyosu, İran hükümeti temsilcileri ile Azerbaycan hükümeti temsilcilerinin bir anlaşma imzaladıklarını ve anlaşmaya göre, Azerbaycan özerklikten vazgeçmiş, özerlikten vazgeçildiği için ayrı bir vali ve askeri bir komutan talebinden vazgeçtikleri ve Azerbaycan'ın şimdiki il ve şehir meclisleri tarafından yönetileceğine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.⁴⁵²

Tebriz radyosunun bildirdiğine göre, Azerbaycan başkanı Pişevari yapılan anlaşmadan sonra istifa etmiş, Azerbaycan milli meclisi anlaşma onaylanana kadar

⁴⁴⁷ Cumhuriyet, 21 Mayıs 1946, s. 3.

⁴⁴⁸ Cumhuriyet, 23 Mayıs 1946, s. 3.

⁴⁴⁹ Cumhuriyet, 24 Mayıs 1946, s. 1-3.

⁴⁵⁰ Cumhuriyet, 30 Mayıs 1946, s. 3.

⁴⁵¹ Cumhuriyet, 2 Haziran 1946, s. 3.

⁴⁵² Cumhuriyet, 14 Haziran 1946, s. 1-3.

Pişaveri'nin görevde kalmasını istemiştir. Bundan sonra Azerbaycan okullarında eğitim dilinin Türkçe olarak yapılacağı söylenmiştir.⁴⁵³

İran elçilik çevrelerinden bildirildiğine göre; Azerbaycan komünist demokrat lideri Pişeveri'yi zehirlemeye çalışmışlardır. Ayrıca Azerbaycan'da çıkan bir ayaklanma sonucunda 30 kişinin yakalandığı haber edilmiştir.⁴⁵⁴

Tahran'dan bildirildiğine göre Rus kuvvetlerinin Azerbaycan sınırına toplandığı haber verilmiştir.⁴⁵⁵

Bir nüfuz mücadelesi başlıklı köşe yazısında, Sovyetlerin İnan'ı boşalmak istememelerin ve Azerbaycan'da karışıklıklar çıkarmak istemelerinin gerekçesi olarak, petrol imtiyazları koparmak ve İnan'da Sovyet nüfuzunu iyice arttırmaktır.⁴⁵⁶

Tahran'dan alınan haberlere göre, İnan kuvvetleri, Azerbaycan'da çok büyük miktarda savaş malzemesi ve silhlara el koyulmuştur. Bunlar arasında milyonlarca fişek, 5000 mitralyöz ve çadırlar bulunmaktadır.⁴⁵⁷

Tahran'dan gelen haberler Azerbaycan'a girmiş olan İnan kuvvetlerinin bu vilyetin işgalini tamamladıklarını ve Sovyet sınırlarına vardıklarını haber veriyor. İnan'ın diğer taraflarında olduğu gibi, Azerbaycan'da da yakında seçim yapılacak ve seçilecek sayırlar Tahranda toplanacak olan Millet Meclisinin müzakerelerine katılacaktır.⁴⁵⁸

Tahran radyosunun haberlerine göre şehinşah, Azerbaycan'daki üzücü duruma son verdiğinden dolayı kendi yazısı ile bizzat Başbakan Kavammssaltana'ya bir teşekkür mektubu yazmıştır. Mektupta şunları belirtmiştir: Azerbaycan'daki olayların güzel bir neticeye vardığı bugün, bütün İnan milleti adına sevincimi bildiririm.⁴⁵⁹

⁴⁵³ Cumhuriyet, 15 Haziran 1946, s. 3.

⁴⁵⁴ Cumhuriyet, 28 Haziran 1946, s. 3.

⁴⁵⁵ Cumhuriyet, 25 Temmuz 1946, s. 1.

⁴⁵⁶ Cumhuriyet, 5 Ağustos 1946, s. 3.

⁴⁵⁷ Akşam, 18 Aralık 1946, s. 2.

⁴⁵⁸ Akşam, 20 Aralık 1946, s. 2.

⁴⁵⁹ Akşam, 21 Aralık 1946, s.2.

Azerbaycan'a özerklik verilen anlaşma feshedilmiştir.⁴⁶⁰

İran orduları Tebriz'e girerek memleketin bütünlüğünü ve istiklâlini serbestçe, tam olarak temin ettiler. Bundan bir yıl önce Sovyet orduları İran'dan çıkarılarken Azerbaycan'da bir ayaklanma düzenlemişti. Tahran hükümeti Tebriz ile anlaşmak istedi fakat bu istek gerçekleşmedi. Azerbaycan'da, Sovyet Rusya tarafından idare edilen, Tahran'ı hiç tanımayan bir hükümet ve bir Meclis kurulmuştu. Bu durum böyle devam ederken Azerbaycan İran'dan ayrıken memlekette yeni seçimler yapmak isteyen Kavamüssaltana, birdenbire harekete geçti, bu seçimlere Azerbaycan'ında dahil olmak bahanesiyle ordularını Tebriz'e yolladı.⁴⁶¹

Yetkili askerî tarafların bildirdiğine göre, Azerbaycan bölgesinde hükümetin eline büyük miktarlarda savaş malzemesi geçmiştir.⁴⁶²

Türkiye'de hem kendi yurdu hem de bütün dünya için barış, adalet ve hürriyet isteyen vatandaşlar gözlerini doğuya çevirmiştir. Gördü ki 1921 yılından beri bir Bolşevik ajanı olarak İran'da çalışan, buna imkân bulamayınca Rusya'da kendisine iş verilen bir, Pişevari, günü birinde Azerbaycan demokrasisinin kahraman bir lideri olarak sahnedir.⁴⁶³

Genelkurmaydan bildirildiğine göre hükümet kuvvetleri Sovyet Rusya sınırında bulunan bütün İran garnizonlarını işgal etmişlerdir. Azerbaycan çeteleri Tebriz'in 200 kilometre doğusunda Astora şehrini tahliye etmeden ateşe vermişlerdir.⁴⁶⁴

İran Sahi Başbakan Kavamüssaltana'ya bir mektup göndererek kontrol amacıyla İran Kuvvetlerinin girmiş olduğu Azerbaycan eyaletindeki nahoş duruma son vermek için sarf ettiği gayretten dolayı teşekkür etmiştir.⁴⁶⁵

⁴⁶⁰ Akşam, 22 Aralık 1946, s.1.

⁴⁶¹ Akşam, 26 Aralık 1946, s.1.

⁴⁶² Ulus, 18 Aralık 1946, s.1.

⁴⁶³ Ulus, 19 Aralık 1946, s.2.

⁴⁶⁴ Ulus, 19 Aralık 1946, s.3.

⁴⁶⁵ Ulus, 21 Aralık 1946, s.1.

Rusların Azerbaycan'da hâkim bir durumda bulunmaları, Türkiye'ye zayıf yönlerinden baskı yapmaya imkân vermektedir.⁴⁶⁶

İran gazetesinde çıkan bir telgraf haberine göre Sovyet radyosunun bildirdiğine göre Tebriz'de 700 kişi alıkonulmuş ve Azerbaycan demokratlarını yargılamak üzere İki savaş divanı kurulmuştur. Ordudan ayrılan 20'den fazla subay harp divanına sevk edilmiştir.⁴⁶⁷

Tahran garnizonu, Azerbaycan zaferini kutlamak üzere bugün öğleden sonra bir resmi geçit yapmıştır. Biraz rahatsız olan İran Şahı bu geçitte bulunmamıştır.⁴⁶⁸

İran kuvvetlerinin Azerbaycan'ı kurtarmalarından sonra bu eyalete Genel Vali tayin edilen eski Ulaştırma Bakanı Dr. Hasan Sadegi, vazifesine başlamayı reddetmiştir. Resmi tebliğde Genel Valiliğe eski Başbakan Ali Mansur'un tayin edildiği bildirilmektedir.⁴⁶⁹

Tahran radyosunun verdiği bir habere göre jandarma kuvvetleri İran ile Sovyetler Birliği arasındaki bütün hudut postalarını işgal etmişlerdir.⁴⁷⁰

25 Yıl önce bugün Ankara'da bulunan Ukrayna fevkalâde heyeti şerefine gece Azerbaycan elçiliğinde büyük bir ziyafet verilmiştir. Ziyafette Mustafa Kemal Paşa hazretleri hazır bulunmuştur.⁴⁷¹

Azerbaycan'da asileri yargılamak üzere iki harp divanı kurulmuştur. İttilâat gazetesi Azerbaycan'da İran kuvvetleri komutanının Tebriz'de halk temsilcilerine İran hükümeti ile demokratlar arasındaki anlaşmanın geçersiz olduğunu yazmaktadır.⁴⁷²

Mirza Bala tarafından yazılan Azerbaycan'da neler oluyor başlıklı köşe yazısında; Rus felaketinden kurtulan Azerbaycan'ın bu kez İran tarafından bir

⁴⁶⁶ Ulus, 22 Aralık 1946, s.3.

⁴⁶⁷ Ulus, 23 Aralık 1946, s.3.

⁴⁶⁸ Ulus, 23 Aralık 1946, s.3.

⁴⁶⁹ Ulus, 28 Aralık 1946, s.3.

⁴⁷⁰ Vakit, 18 Aralık 1946, s.3.

⁴⁷¹ Vakit, 22 Aralık 1946, s.2.

⁴⁷² Vakit, 23 Aralık 1946, s.1.

felakete sürüklendiği ve Azerbaycan demokratlarının Sovyetlere başvurduğunu ve Tahran ordusunun Tebriz'e girdiğini belirtmektedir.⁴⁷³

Türkiye ve İran arasında ilişkilerin yeniden başladığı ve iç karışıklıklar nedeniyle kapalı olan Azerbaycan transit yolunun yeniden ulaşımına açıldığı belirtilmektedir.⁴⁷⁴

Çok sayıda Rus teröristin sınırı geçerek İran'ın Azerbaycan eyaletine girmiştir. Ayrıca eski Azerbaycan lideri Pişevari'nin Sovyet topraklarında olduğu da Sovyetler tarafında yalanlanmıştır.⁴⁷⁵

Tahran'da güvenilir kaynaklardan öğrenildiğine göre; 15 bin kişi kadar oldukları tahmin edilen Azerbaycanlı partizan kuvvet kalıntılarının hükümete karşı yeniden bir yaz seferine geçmek üzere dağlarda toplandığı bilgisi verilmektedir.⁴⁷⁶

İran hükümdarı Mehmed Rıza Şah Pevlevi Azerbaycan'da 3 haftalık bir seyahatte bulunmak üzere Azerbaycan'a hareket etmiştir.⁴⁷⁷

Sol görüşte bir gazetenin bildirdiğine göre; Azerbaycan halkının İran hükümeti Azerbaycan valisinden şikayetçi olduğu yazmaktadır.⁴⁷⁸

Rusya İran'da petrol imtiyazlarına kavuşmak için İran başbakanı üzerinde baskısını arttırmaktadır. Bazı siyasilerin aktardığına göre; İran başkenti bir sinir harbi içinde olup, İran sınırından Azerbaycan üzerine yürüyecek olan büyük Sovyet kuvvetlerinin olduğu yönünde haberler dolaşmaktadır.⁴⁷⁹

İran delegesi Hasan Takizade, İran'da yapılan son seçimlerde büyük bir çoğunlukla Azerbaycan delegelerinin seçildiğini bildirmiştir.⁴⁸⁰

Bir Pravda yorumcusu İran Azerbaycan'ı halkının yeniden özgürlüğe kavuşacağını belirtmiştir.⁴⁸¹

⁴⁷³ Cumhuriyet, 15 Ocak 1947, s. 2.

⁴⁷⁴ Cumhuriyet, 7 Mart 1947, s. 3.

⁴⁷⁵ Cumhuriyet, 10 Mayıs 1947, s. 1.

⁴⁷⁶ Cumhuriyet, 11 Mayıs 1947, s. 3.

⁴⁷⁷ Cumhuriyet, 25 Mayıs 1947, s. 3.

⁴⁷⁸ Cumhuriyet, 18 Ağustos 1947, s. 1.

⁴⁷⁹ Cumhuriyet, 11 Eylül 1947, s. 3.

⁴⁸⁰ Cumhuriyet, 1 Ekim 1947, s. 1.

Demokrat partinin radyo istasyonu olduğunu belirten gizli bir radyo yayında, Pişevari'nin sesini andıran bir sesin, bir yıllık bir sessizlikten sonra Azerbaycanlılara tekrar hitap edebildiğine dair duyduğu sevinci dile getirmiştir. Meydana gelen bu olayın Tahran'da duyulması üzerine İran Azerbaycan'ına karşı bir tahkikat başlatılmıştır.⁴⁸²

Savaş bitiminden beri Rusya, kuzey Orta Doğu petrol bölgesinde bir köprübaşı elde etmek için 3 kere boş yere harekete geçmiştir. 1946 da Rusya, Büyük Britanya ve Birleşik Amerika tarafından kuvvetleri desteklenmiş olan bir Güvenlik Konseyi kararı karşısında İran'ın Azerbaycan eyaletini tahliye etmek zorunda kalmıştır.⁴⁸³

Birinci Dünya Savaşının sonunda 14 Eylül 1918 sabahı Azerbaycan'ın başkenti Bakü, Nuri paşa komutasındaki Kafkas İslam ordusu tarafından zaptedilmiştir.⁴⁸⁴

Sovyetler son ay zarfında kuzey Azerbaycan'daki halkın bir kısmını almıştır. Halkı zorla Hazar denizinin kuzeyindeki bozkıra göndermişlerdir.⁴⁸⁵

Ruslar tüm çabalarına rağmen Türkçülük ruhunu yok edememişler. Türkçülüğe karşı yapılan bu hücumlara karşı olarak, Orta Asya'da ve Sovyet Azerbaycan'ında kültürel İrancılığa karşı komünist taarruzu yapılmaktadır. Resmî Sovyet tezine göre Rusya topraklarında Farsça ile yazılan her eser, asırlar öncesinden kalmış olsa bile, otomatik olarak Azerbaycan'a veya Orta Asya millî edebiyatına aittir.⁴⁸⁶

Rusya Çarlığı'nın çökmesi üzerine Azerbaycan, 28 Mayıs 1918'de bağımsızlığına kavuşmuştur. Azerbaycan, bu bağımsızlığını o zaman Kafkasya'daki kan kardeşlerinin yardımına koşan Anadolu kardeşlerinin fedakârlığına borçluydu. Ne yazık ki bu özgürlük 27 Nisan 1920 yılına kadar sürmüştü. Bu süre zarfında

⁴⁸¹ Cumhuriyet, 26 Kasım 1947, s. 1.

⁴⁸² Cumhuriyet, 1 Aralık 1947, s. 1-3.

⁴⁸³ Akşam, 20 Şubat 1949, s.4.

⁴⁸⁴ Akşam, 1949, s.2.

⁴⁸⁵ Akşam, 5 Aralık 1949, s.2.

⁴⁸⁶ Ulus, 26 Mart 1949, s.3.

Azerbaycan siyasi, iktisadi ve kültürel olarak ilerlemiştir. Bu ilerlemeyi Sovyetler Birliği fazla görmüş ve Azerbaycan tekrar Rus hâkimiyeti altına girmiştir.⁴⁸⁷

Tahran radyosu, bir taraftan İran'la Amerika diğer taraftan Türkiye ile İran arasında askeri anlaşmalar yapıldığı hakkında Moskova radyosu tarafından yayınlanan haberleri yalanlamış ve bu sene içinde Azerbaycan'a hiçbir Türk Subayının gelmemiş olduğunu ilâve etmiştir.⁴⁸⁸

İran Şahı'nı karşılamak için Vaşington'da hazırlıklar yapılmaktadır. İran Şahı hava alanında bizzat Başkan Truman tarafından karşılanacaktır. İran Şahı'nın ziyareti bu mesele ile veyahut herhangi diğer bir mevzu ile alâkalı değildir. 1946 da Ruslar Azerbaycan'ı işgal etmek arzusunu besledikleri tarihte İran ile Amerika arasında dostane münasebetler yapılmıştı.⁴⁸⁹

254 mülteci yurduna kavuşmuştur. Gazetecilere şunları söylemişlerdir: Almanya'daki muhtelif toplama kamplarından geliyorum. "Hepimiz Türk'üz. Kimimiz Şimalî Kafkasyalılardan, kimimiz Çerkes, Azerbaycan ve Kazan Türklerindeniz".⁴⁹⁰

Tahran'dan gelen haberlere göre, bir Rus alayı kuzeydoğu Azerbaycan'da bir İran sınır karakoluna saldırmıştır. Tahran'da bir askerî kaynak bu olayı önemli bir çatışma olarak ifade etmiştir.⁴⁹¹

On dokuz sene önce bugün, 27 Nisap 1920'de altmış bin kişilik Rus ordusu Azerbaycan'ı istilâ etmiş ve genç Azerbaycan Cumhuriyeti böylece istiklalini kaybetmiştir.⁴⁹²

250 milyon dolardan fazla servete sahip olan Ağa Han, İran petrollerini işletecek. Savaşın sonra Ruslar bu petrol kuyularının peşinde idiler. Fakat

⁴⁸⁷ Ulus, 28 Mayıs 1949, s.2.

⁴⁸⁸ Ulus, 7 Temmuz 1949, s.3.

⁴⁸⁹ Ulus, 19 Kasım 1949, s.3.

⁴⁹⁰ Yeni, 18 Şubat 1949, s.2.

⁴⁹¹ Yeni, 5 Nisan 1949, s.1.

⁴⁹² Yeni, 27 Nisan 1949, s.2.

Azerbaycan'ın İran kuvvetleri tarafından tekrar işgal edilmesi bu konudaki Sovyet amaçlarına son vermiştir.⁴⁹³

⁴⁹³ Yeni, 1 Kasım 1949, s.1.

SONUÇ

1920 yılında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Sovyetler tarafından işgaliyle birlikte ülkede ciddi bir komünist propaganda ve baskı dönemi başlamıştır. Eğitim alanında öğrenciler materyalist düşünce ekseninde yetiştirilmeye başlanmış, dini ve milli değerleri tahrip etmek amacıyla her türlü propaganda yapılmıştır. Tarih dersleri Rus tarihine çevrilmiş, din yok sayılmıştır. Türk ve Türkçe kavramları kaldırılıp yerine Azeri ve Azerice kavramları konulmuştur. Ülkenin yeraltı zenginliklerine el konulmuş, topraklar kamulaştırılmış ve halkı fakirleştirme politikaları devreye sokulmuştur. Fikir adamları ya infaz edilmiş ya da sürülmüştür. Sanatçılar Sovyet propagandası yapmaya zorlanmış, sosyalist ve komünist konulu piyesler, tiyatrolar, filmler ve şarkılar yazma ve oynatma noktasında aşırı baskı yapıp diğer konular yasaklanmıştır.

1930 yılı itibariyle Türk basınında Azerbaycan'la ilgili birçok bilgiye yer verilmiştir. Basında Türkiye ve Azerbaycan'ın yakınlığı anlatılırken genellikle Azerbaycan'da bulunan Türkler, Türk lehçeleri ve Türk boylarına sık sık yer verilmiştir.

1930-1940 yılları arası Türk basını Sovyet yönetimi altındaki Azerbaycan'ı anlatırken Sovyet eğitim sisteminden övgüyle bahsetmiştir. Bunun yanı sıra Azerbaycan Türklerinin müziğe olan ilgisini ve Azerbaycan'ın sinema ve opera alanındaki başarılarına da övgüler yapılmıştır. Bu başarının da sebebinin Sovyetlerin Azerbaycan halkını siyasi meselelerden uzak tutmak için sanata yönlendirmesinin bir sonucu olduğunu söylenebilir.

Ayrıca gazete yazılarında siyasi meseleler dikkatle takip edilmiştir. Bölgenin nüfusu hakkında zaman zaman bilgiler paylaşılmıştır. Azerbaycanlıların çıkardığı isyanlar ve bunların sonuçları da okuyucuya sunulmuştur.

1940-1950 yılları arasında Türk basınında daha çok Sovyetler, İran ve Türkiye ilişkileri üzerinden Azerbaycan'ın durumu değerlendirilmiştir. İran'ın Azerbaycan'ı Acemleştirmek istemesi fakat Azerbaycan'da Türklük ve Türkçülüğün önüne geçilememesinden duydukları endişeyi anlatan haberler bize bu bölgenin

sadece coğrafi değil siyasi stratejik önemini de göstermektedir. Azerbaycan Türkleri kuzeyde Sovyetlerin güneyde İran'ın asimilasyon politikalarına karşı milli değer ve benliklerinden vazgeçmemiştir. Gazete haberlerinde petrol savaşları çok geniş yer tutmuştur. Bu tarihlerde basın Azerbaycan'ı genellikle Petrol savaşları üzerinden görmüştür. Azerbaycan'ın ticaret yolu üzerinde olması ve zengin petrol yataklarının bulunması bölgeyi cazibe merkezi yapmıştır. İran'ında, Türkiye ile iyi ilişkiler kurmak istemesinin altında bu sebep yatmaktadır. Sovyetler Türkiye İran sınırını kapatmak için güney Azerbaycan'ı işgal planları sadece ulusal basında değil uluslararası basında da endişeyle takip edilmiştir. Elbette Sovyetlerin buradaki tek amacı sınırı ortadan kaldırmak istemesi değil, İran petrollerine de sahip olmak istemesidir. Bu sebeple İran'ın iç işlerine karışmak için elindeki Azerbaycan kartını her fırsatta kullanmış ve bölgedeki Azerbaycan Türklerine ayaklanmaları için çokça yardımda bulunmuştur. Gazetelere yansıyan bilgilere göre kuzey ve güney Azerbaycan'ı tek bir devlet yapmak için güneyde sürekli ordu bulundurmuş ve ayaklanmaları organize etmiştir. Ancak uluslararası baskılara dayanamamış ve bu emellerinde muvaffak olamamışlardır. Türkiye ise bu durumu İran'la olan sınırın ortadan kalkması ve Sovyetlerin sıcak denizlere inme politikasından dolayı endişeyle takip etmiştir. Sovyetlerin başarısızlığı da basınımızda olumlu yorumlanmıştır.

Türkiye'nin Azerbaycan ile iki devlet tek millet anlayışı; sosyal, kültürel ve siyasi alanda kendini göstermektedir. Azerbaycan'ın özgürlük yolundaki mücadelesi hem devlet hem de milletin derin hafızasında her zaman destek bulmuştur. 28 yıldır Ermeni işgalinde bulunan Karabağ'ın bağımsızlık mücadelesine Türkiye büyük destek vermiştir. Böylece Karabağ Ermeni işgalinden kurtarılmıştır. Görünen odur ki Türkiye Azerbaycan'la alakalı konuları bir sınır komşusu gibi değil, kardeşlerin birbirlerine olan sorumlulukları çizgisinde değerlendirmiştir.

KAYNAKÇA

Araştırma ve İnceleme Eserler

Akpınar, Yavuz, “Resulzade, Mehmed Emin”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 35, İstanbul, 2008, s.s. 3-5

Alp, Alper, “Azerbaycan’ın Sovyetleştirilmesi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004

Baba-Zada, Aynur, “Türkiye-Azerbaycan Diplomatik İlişkiler: 1918-2014”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2017

Buniyatov, Ziya Musa, “Azerbaycan”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 4, İstanbul, 1991, s.s.19-24

Dadaşova, Meftune, “Sovyet Dönemi Azerbaycan Sineması”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2019

Ganiyev, Rovshan, “Siyasal Özellikleri ve Devlet Yapısı Açısından Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (1918-1920)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004

Mahmudov, Namig, “ Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri birliğinin Yıkılışından Sonra Azerbaycan-Rusya İlişkileri”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006

Mehmetoğlu, Dilara, “Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti’nin Kuruluşunda (1918-1920) Mehmet Emin Resulzade’nin Rolü”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2004

Neciyev, Elçin, “Azerbaycan’ın Sovyetler Tarafından İşgali ve Baskı Siyaseti (1920-1937), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010

Porsuk, Nuray, “Azerbaycanda Uygulanan Sovyet Politikalarına Karşı Mehmet Emin Resulzade’nin Fikirleri ve Faliyetleri (1920-1955), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2019

Şimşir, Sebahattin, “Mehmet Emin Resulzade’ye Göre 27 Nisan 1920 Azerbaycan İşgali”, Yeni Türkiye, Temmuz-Ağustos, c. 1, sy. 16, s. 1205

Ünal, Songül, “Sovyet Rusya’nın Kuzey Azerbaycan Politikası ‘Odlu Yurt’ Mecmuasından Yansıyanlar (1929-1931)” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir, 2018

Gazeteler

Akşam Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Hâkimiyet-i Millîye Gazetesi

Kurun Gazetesi

Tanin Gazetesi

Ulus Gazetesi

Vakit Gazetesi

Yeni Gazetesi

EKLER

Ek 1

Azerbaycan'da Bir Yıl Dönümü.

Latin Harflerinin Benimsenilmesinin Ve Yeni El Gazetesinin Onuncu Yıl Dönümü Aynı 11 İn de Kutlandı.

İzvestiya gazetesinde okuduğumusa göre, teyriyevelin 11 inde Azerbaycan Cümhuriyeti, değerli bir yıl dönümü kutlanmıştır. Bu yıl dönümü türkmence olarak çıkan Yeni el gazetesinin çıktığı ve Azerbaycanda Latin alfabesinin benimsenildiği zamandanheri on yıl geçmiş olmasından ileri gelmiştir.

Azerbaycan Sovyet Birliğine girdikten sonra, Latin alfabesiyle türkçe yazmayı benimsenmiştir. Azerbaycanda benimsenilen alfabe bizim alfabemizden yalnız birkaç harfte farkeder.

İzvestiya'nın dediğine göre, bu alfabe Azerbaycan türkmenleri arasında çok iyi bir iş görmüştür. Eskiden arap harfleriyle kendi öz dillerini okuyamayan türkmenlerin çoğu, türkçe konuşur, rusça okur yazarmışlar. Latin alfabesinin benimsenilmesinden sonra türkçeyi okuyup yazmak o kadar kolaylaştı ki yüz binlerce türkmen kendi dilleriyle okuyup yazma öğrendiler.

İzvestiya, türkmenler arasındaki bu ilerlemenin yalnız okuma yazmada ve ilk tahsil çağında kalmamıştır, on binlerce türkmenin orta sınıflı da bulunduğunu, içlerinde binlercesinin üniversitelere bile girdiklerini yazıyor. Sovyet Azerbaycanı kültür tarihinde gösterdiği bu başarımanca bütün Doğu Sovyet Cümhuriyetlerine bir örnek sayılmak kadar değerli olduğunu söylüyor.

Azerbaycanda yaşayan türklerin diline uyur bir alfabe ile türk dilini okuma yazmasını kolaylaştıran bizim için de çok sevime-

lik muk satılmıştır.

MUGLA'DA TÛTÛN SATISI.

Muğla, 20 (A.A.) — Milasın eski tütünleri üzerinde satış devam ediyor. Dad ya kazasının eski tütünleri de satılmaya başlanmıştır. Şimdiye kadar geçen yılki mabaudun bes milyon kiloya aykın tütün satılmıştır. Kalan tütün bir milyon kiloya geçer.

HINDİSTAN VE İNGİLTERE.

Lord Russell'in Mektubu.

Londra, 20 (A.A.) — Hindistan Cemiyeti reisi Lord Russell Hindistanın liberal liderlerine şu telgrafı göndermiştir:

— M. Mac Donald'a bir telgraf göndererek muhtelif Hint tuzakları arasında bir anlaşma elde etmek üzere Çandi ile müzakerelerde bulunmak için kolaylık istemeninde ısrar ediyoruz. M. Mac Donald bu talebimizi kabul etmediği takdirde sizin de Londra konferansına gelmeniz için onun tarafından yapılan daveti kabul etmişliğimizi umarız.

İngiliz ve Hint Pamuk Tüccarları Arasında.

Dombay, 26 (A.A.) — İngiliz ve Hint pamuk tüccarları bir anlaşmaya varmışlardır. Bunun üzerine Hint göbüllüleri İngiliz mallarına karşı yapılmakta olan boykotajı durdurmağa karar vermişlerdir.

cek bir şeydir. Latin kökünden alınmış alfabenin türk diline nasıl tıpatıp uyduğunu gösteren bu örnek, türkçeye arap harfini yakıştırarak istiyen geri katalara dank demelidir.

Türkiyenin dört yılda, Azerbaycanın on yılda elde ettikleri yemişler, henüz ilk görünümleridir. Latin alfabesi, bir de öz dil akışıyle tamamlandıktan sonra büyük açılışını gösterecek, o zaman türklerin nasıl geniş bir kültür temelinde dayandıkları anlaşılacaktır.

Hâkimiyeti Milliye – 21 Ekim 1932

Azerbaycanda isyan?

Erbabı kıyam Bakü'nun yakınına kadar gelmiş?

Deyli Telgraf gazetesinin Berlin muhabiri gazetesine çektiği bir telgrafnamede Azerbaycan'da bir isyan çıktığını haber vermiştir. Erbabı kıyama İrandan gelen bir kaç bin mülteci iltihak ettikten sonra bunlar Bakü'ya 20 mil mesafede olan bir noktaya kadar ilerlemişler ve bu şehir ile Tiflis arasındaki muvasaleyi kesmişlerdir.

Kıyama bastırmak için ruslar Kafkasyana haricindeki askerî mıntakalardan kuvvetler getirmeğe mecbur olmuşlardır. Bir çok günler muharebeler vuku bulduktan sonra hükümet vaziyete hâkim olmuştur.

VAKIT

YABANCI BASIN:

Azerbaycan, tarihi ve zenginlikleri

Bükröyle çıkan "Evening Post" gazetesinden:

AZERBAYCAN kelimesinin a-
nı farıcedir. Bu isim, Cemu-
ki Kafkasya ile Şimali İran arasında
dahi bölge taşınmaktadır. Pek çok
petrol kayularının bulunduğu bu
bölgenin her tarafında yurdun sive-
ler yükselmektedir. Bu hal onun se-
velerdenberi devam etmektedir.

Bu kerfiyet, "Alepe İspan, bir
kathinin getirmesine sebebiyet ver-
miştir. Zaratustroya ilk hayallerin
güçlüğü yerin Bahâ cıvarı oldu-
ğu sanılmaktadır.

Birçok kurların toplandığı bu böl-
geye doğru, pek çok hicret vuku
bulmuştur. Tarihde bu bölgeye doğ-
ru yapılan muassas bir hicret ha-
reketi kaşar, başka bir hicret ha-
reketine tesadüf edilememektedir.

Tarih, bu bölgede, yakın bir za-
mana kadar bir Arnavutluk hüküm
darliğinin mevcut bulunduğunu kay-
detmektedir. Ermeni unsurlarının
besici ile bu hükümdarlık oldukça
terakki edebilmiştir.

Sarısıyle bu hükümdarlık Arap-
ların • bu esnada mübâhman olmuş
lardır. - Moğolların ve İranlıların
idaresi altına geçmiştir. 18 nci yü-
zde kadar devam eden İran hâki-
miyeti esnasında bu hükümdarlık,
küçük bir çok devletlere ayrılmış
ve din usul kaideleri çerçevesi de
hâlinde idare edilmiştir. Bunların
içinde en tanınmış Kirman hüküm-
darlığıdır. 14 nci asırda bu hüküm-
darlık, İslâm âleminin bir kültür
merkezi hâline almıştı. Kirman şa-
hları, saraylarına en meşhur artist
ve şairleri davet ediyorlardı. Bu
şahların içinde en tanınmış Fuzû-
lî idi. Fuzulînin eserleri, bütün
Şark şairleri üzerinde İstanbul'da
ve Hindistanda tesirlerini göster-
miştir. Bugün 4 yü- yıl sonra dahi
Fuzulînin eserleri Azerbaycanlı-
nın ağızlarında dolmaktadır.

Edebîyat ve şifâî sanatlar bu
memlekette, pek çok harâbler yâde-
den terakki edememiştir. Tımar,
bank teşhisi, Türk Sultanları ile İ-

ran şahları arasında vuku bulan
çarpışmalar bu hususta ciddi en-
geller teşkil etmiştir. Memleket bir
çok defalar Türkiye ile İran arası-
nda, sığın ele geçmiştir.

**RUSLAR KAFKASYAYI İLHAQ
EDİYORLAR**

NİHAYETTE gene İran şahla-
rı galip gelmişlerdi. Tam
Türk tehlîkesi bertaraf edildiği bir
arzada, bu memleket için daha bir
yık bir tehlîke beklenmekte idi.
Rusya tehlîkesi 1828 yılında
İran şahları arasında vuku bulan
 anlaşmazlıktan istifade eden Rus-
ya, hüde Azerbaycanı ilhak etmiş
ve İranlılara yalnız Haşer denli-
nin cenup kıyılarını ve Kürdistanı
bırakmıştı.

Tebriz yeni eyaletin merkezi hâ-
line almıştır. Kıymetli kumaş ve
halıları sayesinde Tebriz pek kısa
bir zaman içinde meşhur olmuştur.
Şehir en süren bir duraklama dev-
rinde sonra demiryolu sayesinde,
yeniden yükselmiştir. Şimal ile
İrana giden demiryolu da buradan
gececektir.

Aşyevonda zengin petrol menba-
ları bulunmadan önce, Rusların iy-
şâli altında bulunan bu bölge, pek
fakir bir hayat yaşamıştı. 19 ncu
asrın nihayetine doğru, bütün din
ve sermayedarları buraya akın yap-
mışlardı. Rockefeller, Nobel, Men-
şef ve Rotşchild bu bölgelerde mü-
mkin olduğu kadar fazla arazi ele
geçirmek için çetin bir mücadeleyle
başlamışlardır.

**BAKÜ, TİPİK BİR SANAYİ
MERKEZİDİR**

PEK zengin petrol kaynakla-
rına mülk bulunan ve mü-
him bir stratejik mevki işgal eden
Azerbaycan, geçen alban harhi ce-
nasında muharip devletlerin senel
kurumy heyetinde pek fazla meşgul
etmiştir. Bu bölgeden Rusyaya ya-
kınlar ve Hindistana doğru hare-
kâte geçmek mümkün olabildi.

Türk ve Rus orduları arasında,
Kafkasyada tarihî muharebeler ol-
muştu. Daha sonra, gene-
burada, İngiliz sefer kuvvetleri ile
Bolşevik kuvvetleri arasında mu-
harebeler olmuştur. 1920 senesinde
Bolşevikler Azerbaycanı Bolşevik
Rusyaya ilhak ederek Bolşeviklerin
Resmî bir İstisnâî bölge hâline
getirmişlerdir. Petrol istihsalı, se-
nede 40 milyon ton çıkarılmıştır

Muassas binâlar, büyük fabrika-
lar ve içinden pek çok petrol boru
sistemini geçiren Bakü şehri, bir So-
vyet sanayi şehrinin tipik bir me-
hâline teşkil etmektedir.

Yalnız birkaç yılın esnasında bu-
lunmuş, Ulaş Saray, Aram paz-
arı ve diğerleri hâle getirilen bazı Tatar
kadınlarının ruhdâlerinde dolmaları-
rı, insana sarfın ortasında bulunan
şunu hatırlatmaktadır.

PAMUK YETİŞTİREN BAHÇELER

KAFKAS dağlarının nihayete
kadar geniş bir ova bulun-
maktadır. Kara ve Aras nehirleri o-
rasında bulunan bu ovada pamuk
yetilmektedir.

Pek münbit olan bu ova, dünya
nın en zengin pamuk ovalarıdır.

Bu idareî altında bulunan Az-
erbaycanda her hususta büyük
terakki kaydedilirken, İran Azer-
baycanı - İranın diğer bölgeleri
müstemsâ • gene eski çarklı şeklini
muhafaza etmiştir.

Yerlilerin ekseriyetî Kürtler teş-
kil ettiği bu bölgede halk, dağlarda
vahşi bir hayat yaşamakta ve mo-
dernizme yaklaşmamaktadır.

Gerek Sovyet Azerbaycanında,
gerekse İran Azerbaycanında • bu
bölgeyi Sovyetler ilhak etmişlerdir.
• pek karışık millîyetler yaşamakta-
dır. Sovyet Azerbaycanında takri-
ben 3 milyon nüfus vardır. Nüfus
• sun yüzde 80 mi Türkler teşkil et-
mektedir. Geri kalanlar Ermeni,
Rus, Aram ve Kürtlerdir.

Azerbaycanda dil heyetleri

Tass ajansı bildiriyor:

Bugün Azerbaycan Cümhuriyetinde Azerbaycanın muhtelif dil ve lehçeleri hakkında büyük araştırmalara girişilmiştir. "Chemahha,, civarına gönderilmiş olan dil heyeti, burada "Chirvan,, Türkmen lehçeleri etrafında araştırmalar yapmıştır. Bu heyetin elde ettiği bilgi ve belgeler, Türkmen gramerine bazı imla meselelerinin hal tarzına dair bir takım davaların aydınlanması bakımından çok önemlidir.

Bu heyet aynı zamanda Azerbaycanın meselâ hayvancılık, ziraat ilâh. gibi köy ekonomisinin muhtelif kollarına dair mevcut olan "Terminoloji,, ve söz dergisi hakkında çok alâka uyandırıcı malûmat toplamıştır. "Koulinsk,, civarının lehçelerinin tetkiki için de ayrı bir heyet kurulmuştur.

Kurun – 30 Aralık 1934

Ulus — 28 Mart 1949

Kafkasya hududu

Kafkasya ahvalindeki son inkişafat, Ankara'da nazari dikkati celbetmiştir. Azerbaycan'ın Zangezür havalisindeki vâsi arzı Ermeni muhacirlerine tevzi edilmiş ve Azerbaycan'ın eczasından bulunan Karabağ'da ayrı bir Ermeni idaresi tesis olunmuştur. Bunun sebebi Sovyetlerin Azerbaycan Türk'lerinden ziyade Ermeni köylülerine daha ziyade itimat göstermesi olabilir. Azeri Türk'ler komünizme şiddetle muhaliftirler. Diğer taraftan Ermenistan cumhuriyetinde büyük kuvvet sahibi olan Ermeni Taşnak komitesinin Sovyet hükümeti ile sıkı ve samimi münasebatta bulunduğu söyleniyor. Ermeni'lere karşı gösterilen müsaadecârlık ne olursa olsun Türkiye hududunda Ermeni nüfuzunu takviye edecek her hangi bir hareketi Türk'ler endişe ile takip etmektedirler.

Türk hududunun Kafkasya ve Suriye cihetlerindeki Ermeni'lerden ve hududun dahilindeki Kürt'lerden dolayı Türkiye hükümetinin Şark vilâyetlerinin atisi hakkında endişe beslemesi, ihtimal ki, yerindedir ve bunun için ihtiyatkârane tedabir almaktadır. Şark havalisine vâsi salâhiyetli bir müfettişi umumi tayin edilmiştir. Dört sene mukaddem geniş bir ıslahat programı tatbikına başlanmıştır. Şimdi de Şark vilâyetlerindeki Türk nüfusunun, Bulgaristan ve Yugoslâvya'dan getirilecek 100,000 Türk çiftçisinin iskânı suretile takviye edileceği haber veriliyor.

Yeni Gazete – 27 Nisan 1949

ÖZ GEÇMİŞ

Adı-Soyadı : Süleyman Sami PEKER

Uyruğu : T.C.

Doğum Tarihi : 28.03.1992

Doğum Yeri : Çamardı

Cinsiyet : Erkek

Medeni Hali : Evli

Tel : 0544 445 52 51

E-posta : suleymansamipkr@gmail.com

Eğitim : Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde-Türkiye,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Araştırmaları Bölümü
(2018-.....) Yüksek Lisans

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun-Türkiye, İlahiyat
Fakültesi, İlahiyat Bölümü (2010-2017), Lisans

